

T A R T A L O M

▶	3	VARGA IMRE	
		A szó alatt, A Szelindek, Újabb tél, Alkímia	(versek)
▶	6	TÓZSÉR ÁRPÁD	
		Kis Testamentum, Üvöltés (Egy bányamérnök sírkövére)	(versek)
▶	9	SIMAI MIHÁLY	
		Misztériumok	(versek)
▶	11	DARVASI LÁSZLÓ	
		Az úr operaénekes lesz	(elbeszélés)
▶	15	ELEK TIBOR	
		„A mondat emberből és akkor mindenből van” – Beszélgetés Darvasi Lászlóval	
▶	21	KISS GEORGINA	
		„mint akit eltakar egy szó” – Darvasi László: Taligás	(kritika)
▶	23	FECSKE CSABA	
		Mikor csak én vagyok, Fagy matat, Egymás mellett ültünk	(versek)
▶	25	LENGYEL TAMÁS	
		nekem rólunk vagy neked rólam	(vers)
▶	27	FELLINGER KÁROLY	
		Pohár bor, Talpfák, Elégia, Körtemuzsika	(versek)
▶	29	ORBÁN JÁNOS DÉNES	
		Vajda Albert ismét csütörtököt mond	(elbeszélés)
▶	34	SZILÁGYI ANDRÁS	
		Az idő elhagyott, Az Arnolfini házaspár görbe tükrébe, Nincs valóság, A képzelet roncs képterében, Az ember	(versek)
▶	36	VÁNYAI FEHÉR JÓZSEF	
		Justh úr Szenttornyán, Faust a lépcsőházban, Téli harkály	(versek)
▶	38	VARGA MELINDA	
		esti képek: tömbvirágzás, idősáv, illúzióvesztés	(versek)
▶	39	JÓZSA PÉTER	
		Öt perc élet	(elbeszélés)
▶	41	KERÉNYI KATA	
		Itt, F., Jeruzsálem, Búcsú helyett	(versek)
▶	44	BOTYÁNSZKI ÁGI	
		Zenélő fa, Elixír, Kő-kenyér, Utolsó hajnal, Varázs	(versek)
▶	46	GÉCZI JÁNOS	
		1955., 1957., 1979., 1987., 1995.	(versek)
▶	49	VÁGI JÁNOS	
		Viszony	(elbeszélés)

▶	53	PÉNZES TÍMEA pettyesek (versek)
▶	57	VESZPI GYULA A legboldogabb sárkány, A szerencsés focilabda, Az elválaszthatatlan kacsesók (mesék)
▶	59	SZEPESI DÓRA Mitől ilyen kerek? – Beszélgetés J. Kovács Judit drámapedagógussal
▶	62	LOVÁSZ ANDREA Holott csobogással – Molnár Krisztina Rita: A víz ösvénye, Simonyi Cecília illusztrációival (kritika)
MŰHELY		
▶	65	MOLNÁRNÉ ACZÉL ESZTER Mindent a gyerekről? – GYEREK/KOR/KÉP – gyermek a magyar képzőművészetben (tanulmány)
▶	71	DARVASI LÁSZLÓ Állj meg, világ! (esszé)
*		
▶	73	BENGI LÁSZLÓ A megértés kudarcai – Kosztolányi Dezső: Aranysárkány (tanulmány)
▶	77	GYŐREI ZSOLT A bűvös kulacs – avagy A szegény kisgyermek kifogyhatatlan panasza (tanulmány)
▶	84	BÍRÓ-BALOGH TAMÁS Kosztolányi Dezső ismeretlen kötete (tanulmány)
SZÍNHÁZ		
▶	87	SZIL ÁGNES Rendezni végre... – Az Olvasópróba sorozat A felejtés ellen című kötetéről (kritika)
▶	91	BERTÓTI JOHANNA „Csak” a szöveg – Az Olvasópróba sorozat Párhuzamos világok című kötetéről (kritika)
FIGYELŐ		
▶	93	BEDECS LÁSZLÓ Én és nem-én – Tózsér Árpád: Imágók (kritika)
▶	97	REISINGER JÁNOS A tétovaságtól az elragadtatásig – Simai Mihály: Végtelen vonzásban (kritika)
▶	99	KONCZ TAMÁS Nő, bennem – Esterházy Péter: Hasnyálmirigynapló (kritika)
▶	101	MÉNESI GÁBOR „Égni fog itt minden” – Krasznahorkai László: Báró Wenckheim hazatér (kritika)

A sző alatt
z z

Mondd, mi van a föld alatt,
és lentebb, a föld alatt?
S meg alább, a víz alatt?
És lejjebb, a tűz alatt?
S alatta, az ég alatt?
S az égen túl, a tér alatt?
(Mi: alul a fent felett!)

Ha fölébred, leaakad.
A teljes út: pillanat.
Minden fél egy: önmagad;
alul sem út, s messze hagy.
A semmi, mi megmarad.
Ne gondold, de éld magad;
mert tűnő vagy, onlétgy.
Minden terved elhatal.
Nagy előződ - megtalad.
Nélküled lenni magad.
Minden mindent megtalad.
Mondd, mi van a víz alatt?
Az egy honnan is talad?
S honnan, honnan a szőke?
Honnan, honnan a fekete?
Mondd, mi van a sző alatt?

Varga Imre

A szó alatt

Mondd, mi van a fű alatt
és lentebb, a föld alatt?
S még alább, a víz alatt?
És lejjebb, a tűz alatt?
S alatta, az ég alatt?
S az égen túl, a tér alatt?
(Ni: alul a fent halad!)
Ha fölé érsz, leszakad.
A teljes út: pillanat.
Minden tér egy: önmagad.
Utol sem ér, s messze hagy.
A semmid, mi megmarad.
Ne gondold, de éld magad,
mert tűnő vagy, omlatag.
Minden terved elhalaszt.
Mit előzől, meghalad.
Nélküled leszel magad.
Minden szilárd szétszakad.
Mondd, mi van az egy alatt?
Az egy honnan is fakad?
Honnan, honnan a szavak,
honnan, honnan a patak?
Mondd, mi van a szó alatt?

A Szelindek

A *tudottból* kihullva
nincs terednek belseje, tulja.
A mondható csak ábrázolja,
minek nincs eleje s utolja.

Elhullanak a részletek,
s bőgve újak jönnek.
Boldog most a Szelindek,
mert ő örökli a földet.

Északra az éjszaka
tavába térsz haza,
ahol a bolondok madara
a fényt elzavarja.

Újabb tél

Nincs honnan már kijönnöm,
és nincsen is hová.
A sors e fémzöld börtönt
kínálja *házoá*.

Mindenfelől megpántol,
szorít e művilág.
Üldöz, mert nem pártol,
ezt kell túrni már.

Hányingeres, émelygős
a kert és környéke.
Újabb tél tör miránk.
Hó a szív hegyére.

Hiába hogy leírtad,
tudod, így nem igaz;
káprázataidnak
csak káprázója vagy.

Alkímia

1.
Egy lány álmában
fekete teknős
marakodik a holddal.

2.
Lángszárnyú holló
szálldos sötét tó felett.
Képzelet? Álom?

3.
Lángol egy asszony,
fekve tűzpaplan alatt
a hideg vízben.

4.
Tóban Zöld Sárkány,
tűzben a Fehér Tigris.
Párzanak bennem.

Kis Testamentum

*Csaplár Vilmos Istennel vagy nélküle
című könyvébe*

Az ablakom alatt égi balett:
fák spiccelnek föl az alkonyi pírba.
Evilági transzcendencia lett
a táj. Mimodráma, máslettbe írva.

Már rég nem ok és okozat a kint s bent,
kidobott tévé hunyja a szemét,
a kukában törött kamera – mindent
beföd rühünk: az autonóm szemét.

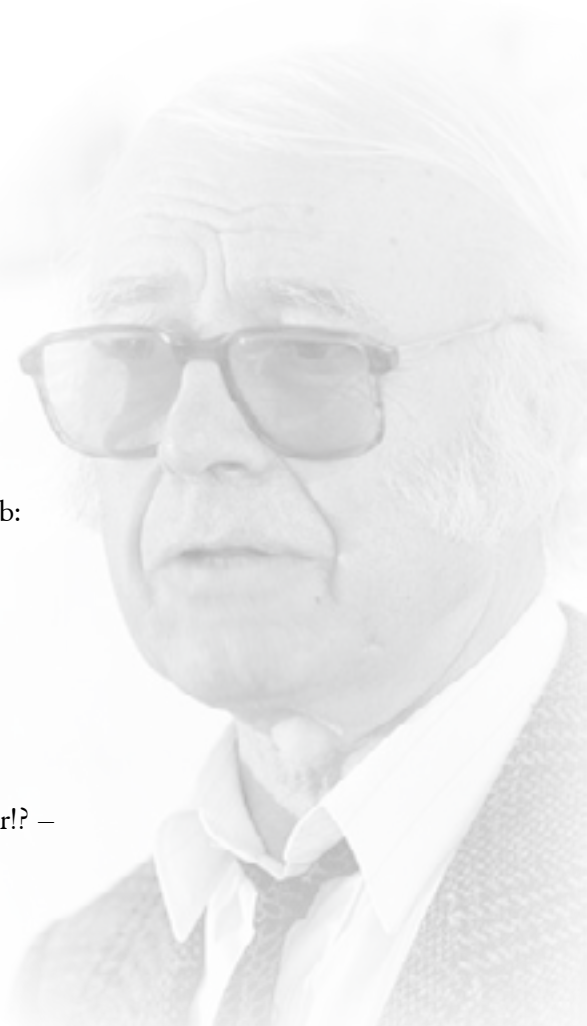
Végződném, mint tegnap is – este van,
de előttem a net könyve kinyitva:
Fölös az ember a földön – e tant
már egy bionikus kompjúter írta.

A *Wille zur Macht* imígy folytatódik:
a technika az akarat maga.
Így ért be hát az evolúció itt:
megül bennünket szenzorok hada.
Mutatják, ahogy szép szubsztanciánk
foszladozik – felszín alatt a mást,
azt, ahogyan a ciklikus világ
kiforogja a soros rothadást.

Az idős Ezra Pound kis trafikot kért,
vén lelkem, ím, már ennél is szerényebb:
nem kérek e kortól, csak fürge hóhért:
végződjek ki és végződjem be, végleg.

Ajánlás

Óceánt köpülni indultam egykor,
szörfözök most a net hullámain:
hátha csak kör zárul, s jön új gyerekkor!?! –
Holt vizeken istenek árnya ing.

Üvöltés

(Egy bányamérnök sírkövére)

In memoriam G. J.

Félúton a szén és a gyémánt között megállt az idő, sírom a devon és perm mezsgyéjén van. – Mennyi bányamély szó rekedt örökre a számban!
Ki mondja ki helyettem ezután: *vándorkő*,
vasvirág, várda?

Talán már én voltam az utolsó bányamérnök, engem a tárna, az akna s a szénfalak által határolt tárók gyászolnak, nemrég még úgy jártam-keltem bennük, mint a költő a verse vágataiban: léteztem általuk, de nem birtokoltam őket.

(Mindig szerettem a verset, a Népszabadságban sohasem a sportoldalt olvastam el először, hanem a versrovatot. Aztán – baljós előjel! – elmaradtak a lapból a költők, s elmaradt maga a Népszabadság is.

S a vers mellett a vodkát s Verát, a feleségemet szerettem, s mivel e három minőség a házasságban általában nem alliterál, fél éve Verám is elmaradt tőlem – szomorújáték, ismert véggel.)

Szóval mi, mérnökök voltunk a bányák avangárdja, mi mértük ki és törtük a vágatokat, az utánunk a terepet megszálló hevérek: vájárok, fejtők, csillések, ácsok, takaroncok – mind „epigonok”, azaz követőink voltak.

De velünk együtt büszkék – nehéz megmagyarázni, hogy mire, talán a szénporra az arcukon, testükön. Sejtették, amit Antaiosz tudott: testükön a szénpor (Antaioszén a forró homok) a Földanya és az istenek vértje.

Érezték, hogy az ő létük, erejük valamiképpen szorosabban kötődik a földhöz, mint másé. Az egykor mélybe hanyatló ősfáknak, zsúrlóknak: a kőszénnek, az elégiafényű lignitnek, a drágaköveknek – a föld kincseinek a bányász másként örököse, mint más halandó.

S ezt éreztem magam is elemi erővel! Hogyha Esterházy Péter az egykori aulikus főúri hadakat nevezte *en bloc* édesapjának, az én édesapám Héphasztosz bányászai voltak, s ötezer évvel később, Salgótarjánban közékük lövetett Biszku.

S az én nemesi levelem nem kutyabőrre volt írva, hanem a földtani rétegekbe, felmenőimnek története geológiai hőskorok: a karbon, a jura, a kréta... Kinek van ennél ősbibb, előkelőbb genealógiája?

Csoda-e, ha 2004-ben, amikor tájainkon az utolsó szénbányát is bezárták, s munka és kenyér nélkül maradtam, eldőlt bennem a borjú, s három napig üvöltöttem, mint Ginsberg, az angyali beatnik a New York-i éjszakák tárnájában.

Három nap s éjjel szobámba zárkózva ittam és sírtam, s a negyedik napon becsengetett hozzám Gábrriel arkangyal, levelet hozott a bányai igazgatómtól, s benne a *robbantó mérnöki* kinevezésemet, s a felszólítást: Mérnök úr, tegye a dolgát!

Ezután évekig kiszolgált szocreál panelblokkokat s ártatlan hidakat robbantgattam, s közben kiérdemeltem a *béke terroristája* gúnynevet. Gyakran álmodtam egykori bányáimmal, a folyosók kanyaraiban bányamécsek és antracitmetaforák égtek.

Ittam rendületlenül s hallucináltam: ébren is zord bányauregekben jártam, s munkanélküli kísértetek tömegét halottam üvöltözni arról, hogy a hatalomlényegű automatizált technikával kollaboráló ember maga a bilincseiből szabadult sátán.

Végül 2016. november 3-án három üveg Absolut Kurant vodka s egy csomag 1 milligrammos Xanax nyugtató vetett véget látomásaimnak, s most, íme, sikerült versben is elmondanom magamról és a világról: *acut myocardialis infarctus – finis*.

Vándor, vidd hírül az utókornak: egy bánya nélküli robbantó bányamérnök nyugszik itt, e minden halandók aknájában, aki amikor kihúzták lába alól a megtartó anyaföldet, utolsó hídként a saját szívét robbantotta föl.

Misztériumok

A Rejtelem egyenlete

Ha Isten mélysége minden mélység,
s Isten magassága minden magasság

– mekkora szárnyfeszítávú gondolat kell
végigrepülni a hosszát...?

Perc/óra/nap

Kedveseim, ti tündér látszatok!
Én kérve kérlek, hogy még játsszatok
velem
egy percet,
egy órát,
egy napot!
Mielőtt azt játszom, hogy meghalok!

Ki harapott a Holdból...?

Ki harapott a Holdból ekkorát...?!
Rettenetes, mire képes az Árnyék!
Tudom, Uram, bár nem akarnám tudni,
már mintha én is több árnyékból állnék...

s ki-ki felel az Örök Fény előtt
a maga árnyékáért.

Hajnal

Vegyünk egy csillagtalan éjszakát.
Nem. Vegyünk kettőt... Hármat...?
Negyvenet...?!
Most adjuk hozzá a Te fényedet,
s a teremtés-rend máris helyreállt.

Vegyünk életet – s ne vegyünk halált!
Csak lélegezzünk, mint az almafák
– hajnalt...
a Vízöntő-kor hajnalát!

Tiszta rím

Mostanában Isten rímtechnikája
bűvöl el.
A tiszta rímek és az asszonáncok.
Tudom én, a sor/s/végnek rímelni kell,
s most éppen itt, a sor/s/om végén állok.
Uram! kellene még egy isteni jel!
Leírtam tízezer
rímét, de most... most nem tudom, segíts:
mi rímeljen
– mivel...?

Az úr operaénekes lesz

Megmondta a nevét, megismételte, aztán szótagolva ismételte újra, és neki végül eszébe jutott, kicsoda a másik. Te atyaég, a focista. Kellemes, mély férfihang, bariton, de mintha már operaénekes lenne. Lehet, hogy az is lett, Sarastrót énekel, Bánk bánt, Papagenót. De ő akkor azt nem tudná? Verni kezdett a szíve, máris hogy csapong a képzelete. Mit képzelődik ő, legyen oly szíves, hogy vén-asszony léteire ne fantáziáljon, és az emlékekkel is bánjon csak csínján. A legapróbb dolog is mennyire fájhat. Egy-két éve még az efféle fájdalmat tudta használni. Kisírta magát, jó lett. Most meg, ha elkezd bent, a lelkében valami facsarodni, s végül már csak ésszerűtlenül és kíméletlenül fáj, azzal nem tud mit kezdeni, az ilyen fájdalom magáért van. Nincs rá orvosság. Van. Két pohár konyak. És aztán ülve bóbiskol, orrán a szemüveggel, és arra riad, hogy puffan a szőnyegen a könyv, a fényképes mappa.

– Emlékszik már? – kérdezte a férfi

– Nem – mondta. – Nem emlékszem.

Kicsit hallgatott a másik, köhécselt. Ő meg elképzelve, hogy kifújja az orrát. Biztos nagy orra lett neki. Olyan húsos. Az öreg férfiak orra megnő, uborka lesz. Meg a fülük is megnő. Vagy nem is az, hogy nő, inkább megnyúlik. Nem papír zsebkendőt használ, hanem rendeset. Rendes szövet zsebkendője van, abba fújja bele a nagy, húsos orrát. Abba harákol.

– Szerintem meg tudja, ki vagyok – mondta a férfi.

– Nem tudom – mondta ő. – Fogalmam sincsen.

A férfi megint hallgatott egy ideig, szabálytalan volt a lélegzése, kicsit asztmás. Biztosan sokat jár orvoshoz, a bizalmas házi orvosához, biztosan a tüdőszanatóriumban feküdt Budán, a dombok között, ahol az ő apja is, negyven éve, meg tavaly az Irén barátnője, aki már nem jöhetett haza. Micsoda marhaság. Akkor a férfi újra kimondta a nevét, azt mondta, Zsuzsa, olyan nincsen, hogy ne emlékezzen rá, az nem lehet.

– Nem akarok tolakodni – mondta a férfi.

– Akkor mit akar?

– Találkozni magával.

Most meg ő bizonytalanodott el.

– És miért?

– Nem tudom, Zsuzsa, csak mert, azt hiszem, jó lenne.

– Miért lenne jó?

Ez már így elég kegyetlenség volt. Mert most már pontosan tudta, kicsoda a másik, arra is emlékezett, hogyan volt közük egymáshoz. Számolt magában. Tehát pontosan ötven éve történt. Ötven év után egy férfi föl hívja. Ilyen nincs. Ez annyira valóságos, annyira abszurd, annyira, és már nem talált szavakat. Őszintén szólva, föl volt háborodva. Dühös lett, mint akit becsaptak. Mint akinek a szemébe hazudnak, nyíltan, pofátlanul. Hát mi a fenét akar? Ötven év után, mert azt hiszi a marha, hogy vissza lehet menni az időben, hogy majd a kávéház körasztalkáján megfogják egymás májfoltos kezét és azt gondolják, visszamentek oda. De hiszen még megvan a kávéház is, örület. A neve más, de megvan, ott a Duna-parton, vagy majdnem a parton, az utcája párhuzamosan kanyarodik a folyóval, gesztenyefák sorolnak a házak előtt. Megvannak a körasztalkák, mert ilyen retro hangulatot tartanak, néhány hónapja jártak ott az egyik barátnőjével, Verácskával. És akkor ez a férfi nem jutott az eszébe. Nem jutott az eszébe, hogy ötven éve krémest evett ott, és habos lett az orra. Egyszer volt dolga focistával, mert a fiú az volt. Focikapus volt, a Fradiban védett, Péter, tizennégy évesek voltak, járt a meccsek-

re, volt sípja is, kapott tőle, egy igazi bírósíp, füttyült vele, a fiúnak füttyült a pálya mellől, lett egy olyan hármás füttyük, ami azt jelentette, hogy szeretlek, egyszer a kapu mögé állt, de onnan elküldték, és a meccsek után mindig piszkos volt Péter körme. Pedig kesztyűben védett. Egy bűdös bőrkesztyűben, az apjáé volt, kidobta, Péter meg magához vette, védeni pont jó. Magas volt, hajlékony, vékony. Néhány pattanás vöröslött a homlokán, és a szája sarkában mindig gúnyos mosoly bujkált. Néha köpött az utcán. Megállt, mintha gondolkodna, aztán kicsit hátradöntötte a felső testét, majd gyorsan előre, és köpött. Öt méterre el tudott köpni. Meg énekelt is. Milyen szépen énekelt neki. Operákat énekelt. Igazi operákat. Úristen, mikre nem kezdett emlékezni. És már fájt nagyon. Már mindene fájt, örülten fájt ott belül, szaggatott. Nyelte a könnyeit, ráharapott a szájára.

– Találkozzunk, Zsuzsa – kérlelte a férfi.

– Mondjam a presszó nevét? – kérdezte, pedig nem akarta. Le akarta tenni a telefont. Menjen a másik a bús fenébe.

Hát jó, abban a presszóban fognak találkozni, és már holnap. Ebben állapotok meg. A férfi erősödött, ő engedett. Most már a férfi is tudta, hogy képben van, jöllehet nem volt ez olyan nagy történet azért, nem volt forradalom, a szüzessége, azzal a néhány kósza vércsöppel se ekkor lett oda, csak hát hogy ez a Péter kapus volt, focikapus. Milyen régen evett szotyolát. Egyenek szotyolát a bunkók. Nem is értett a focihoz, csak füttyült. Egyszer azt üvöltötték, hogy Korner, ő meg megkérdezte a mellette ugráló férfit, az kicsoda, Korner melyik játékos. Azt gondolta, hogy proli ez a ruganyos, vékony, szép arcú Péter. Hiszen köpködött is. És mennyire meglepődött, amikor egyszer meghívta hozzájuk, mert ez egy polgári család volt, régi, rozzantságában is tekintélyes bérház fogadta hatalmas, kovácsolt vas kapuval, a lakás régi bútorokkal volt tele, és mindegyik szobában sokkarú, óriás csillár lógott, a falakon festmények. Az egyik szobából, valahonnan hátulról szólt az opera. Sercegett a lemez, valaki operát hallgatott. Aztán egy vasárnap tőlük mentek meccsre, a mama, olyan igazi úriasszony sápadtan húzta félre, Zsuzsika, este mostam ki a mezt, nem száradt meg, gondoltam, a sütőben szárítom kicsit, de megégett, tönkre égett, jaj, Istenem, mi lesz most, nem merem a Péterkének megmondani, segíts, kérlek, Zsuzsika. Segített, és közben kuncogott. Pétert aznap le kellett cserélni, kölcsön mezben védett, aztán úgy mentek haza, hogy végig köpködött. Lehet, hogy akkor találkoztak utoljára? Mintha ő még kiment volna néhány meccsre, füttyülte a jelet, de a fiú oda se fordította a fejét.

Förlötözött, kent egy kis rúzszt. Taxit hívott. Bemondta az eszpresszó nevét. Bent karamellillat volt, két férfi éppen unikummal koccintott, szólt a kislemezes zenegép. Válogatott az asztalok között, az egyiknél fiatal fiú ült, laptopon írt, a számítógép zsinórja a fali konnektorban végződött a tornacipője mellett. A szomszédos asztalnál megállt, volt egy halvány, bizonytalan emlékképe, hogy itt ültek, amikor habos lett az orra a krémestől. És most is leült ide, krémes nem volt, Rigó Jancsit választott. Aztán azt mondta a pincérnek, holnap is szeretne itt ülni, pontosan itt. Lefoglalná az asztalt, csak, ha kérheti, ne írják ki. Intézte úgy a pincér, hogy nincsen kiírva, hogy foglalt, mégse ül ide senki. Akkor már sírt. Ne üljön ide, ehhez az asztalhoz senki, és gyűrögte a szalvétát. A pincér bólintott, nem kérdezett, de hátranyúlt, és a farzsebéből elővett egy zsebkendőt.

– Nem fog ideülni senki, asszonyom.

– Egy férfi talán – mondta erre ő.

– Mit kell tudni róla, asszonyom? – kérdezte a pincér, hideg volt a szeme, meleg a hangja. Lázasan gondolkodott, mit mondjon, hát mit tudja ő, végül hallotta, hogy azt mondja, operaénekes. Olyan lesz az a férfi, mint egy operaénekes.

– Értem, asszonyom, az úr operaénekes lesz.

Taxival ment haza is. Úgy fájt már, hogy nem tudott aludni. Három konyak után elszunyókált, aztán még hajnalban rásimított a díszágyra három ruhát, időtlen idők óta nem hordta őket. Közben operát hallgatott, Puccinit. A fodros nyakú mellett döntött, fölpróbálta, szörnyű volt, szinte letépte magáról, aztán, nehogy mégis elkövesse az örültséget, és azt válassza, belevágott. Pontosán a nyakába, a fodrok közé. Szédülni kezdett, jó volt. Még többször belevágott a ruhába. Elővett néhány fotóalbumot, nézegette őket. Nézte, milyen volt tizennégy évesen. Fájt nagyon. Sírt. Belevágott a második ruhába is, maradt a harmadik. Mindegy, milyen, ez lesz, és kész. Reggel lement a kisboltba, ahogy mindennap, megvette a zsömlét és az újságot, és most vett egy zacskó szotyolát is. Soha

nem köpött még utcán. Állt a sarkon, és maghéjat köpködött. Nézték a kutyások. Úgy köpködött, mint Péter. Hegyeset sercinteni már nem mert, az tényleg túlzás lett volna. Fáj, nagyon fáj, mégis jókedve lett.

Csak tíz percet késett. Minden olyan volt, ahogyan elképzelte, nagydarab, testes, de nem kövér ember várta, nagy volt az orra, és ő meglátta benne a fiút. Elegánsan akart öltözni, talán még rangja is lehetett egykor a zakójának, de ő azért látta, hogy viseltes. Megkopott a gallér, és az ujjá vége. De tiszta volt. Nem, a férfi nem volt zavarban. Szélesen mosolygott, kávé volt előtte. Aztán intett a pincérnek, az ujjával mutatta, hogy kér két konyakot.

– Zsuzsa – fordult hozzá a férfi.

– Üdvözlöm, Péter – mondta ő visszafogottan. Még erősen lélegzett, csak el ne piruljon. Mintha érdekelné, kik vannak még bent, körbejárt a tekintete. De máris újra a férfi nézte. Akkor vette észre mellette a dobozt. A bot a szék karfájára volt akasztva, a vége hozzáért a dobozhoz. Nem tudta, hogyan kezdje. Időről nem akart beszélni. Múltról, mi hogy volt. Olyan snassz lenne.

– Fáj a lába? – kérdezte

A férfi nevetett, majd azzal a gyönyörű, mély hangján azt mondta, ideiglenes.

– Néha persze fáj a lábam, Zsuzsa – magyarázta. – Aztán elmúlik. És futok, mint a nyúl – és megint nevetett. Ő meg látta, hogy a pincér feléjük fordul, elmosolyodik. A férfi átrakta a másik karfára a botot, közben megütögette a dobozt.

– Hogy talált meg? – kérdezte ő.

– Nem kerestem. Csak a telefonkönyvet lapozgatom, mint a régiék. Maga, Zsuzsa, ugyanott lakik.

És valóban ugyanott lakott. Egyetlen házban lakott az egész életében. De arra nem emlékezett, hogy a fiú járt volna náluk.

– Sokszor elvitt az utam a házuk előtt – bólogatott a férfi. – Mindig az eszembe jutott. Emlékszik a vidámparkra?

– Persze – mondta ő, és nem emlékezett.

– Amikor eláztunk a Városligetben?

– Persze.

– A gesztenyesütőre?

– Igen, igen, hát hogyan, de... az hol is volt? – mert a gesztenyesütőre se emlékezett. Semmilyen gesztenyésre nem emlékezett, nem volt ilyen a környékükön. Lehetséges elfelejteni egy gesztenyesütőt? Hát nem. Boltot, kocsmát talán. Trafikot. Azokat se nagyon. De egy gesztenyesütőt semmiképpen.

– A sarkon – nevetett a férfi. Intett a pincérnek, kért még egy kört. Arra gondolt, meg fog szédülni. Nem baj. Szédüljön csak meg. A férfi elnézést kért, ki kell mennie, mondta, és fogta a botját. Azért egyenes derékkal ment. Fájtak a lábai nyilván, de nem tört meg. Sudár volt. Még mindig sudár volt. De jó, hogy nem mondta, a prosztatája miatt. Mert ilyenkor már úgy mondják, mintha egy jó kis pirítóst emlegetnének. A pincér hozta a két konyakot, kicsit közelebb hajolt, cinkos volt a tekintete. Ő meg ránevetett, még legyintett is, hogy ugyan, hagyja már. Nem kell rosszra gondolni. Amikor a férfi visszajött, kissé zavartnak látszott. Lett a slicce mellett egy nedves folt. Aztán széttartott ujjakkal fésülte hátra a haját többször is, mert alig kopaszodott, vagy talán egyáltalán nem hullt a haja. Fényes, fekete haja volt, mondjuk, biztosan festette. A férfiak is szokták festeni. Akkor a férfi beszélni kezdett azzal a mély baritonján.

– Szóval, Zsuzsa, ha már így egymásra találtunk, hogy így újra együtt lehetünk, ez fantasztikus. Hogy ez milyen szép. Gondolja meg, ilyen nincsen. Ennyi év után – a férfi kicsit elgondolkodott. – Ennyi év után ugyanott folytatni. Ennyi összevisszaság, ennyi bonyodalom, ennyi küszködés után! Zsuzsa, kedves, én szeretnék ajánlani magának valamit – a férfi úgy köhécselt, mint a telefonban. Mindjárt előveszi a zsebkendőjét, gondolta. És tessék, elővette, és pontosan úgy történt, ahogyan elképzelte, mert jókora kockás zsebkendőbe fújta azt a szép, nagy, húsos orrát. Majd akkurátusan négybe hajtotta, és visszatette a zsebébe. Aztán lehajtotta a konyakját.

– Manapság már nem konyakoznak – mondta aztán.

– Én szoktam – csúszott ki a száján, és máris megbánta, még azt gondolja róla a férfi, hogy iszákos.

– Persze, csak módjával. Milyen ajánlatra is gondol, Péter?

Hogy járt az agya. Hová akarja ez elhívni? Mert biztos utazni akar valahová, egyedül nem jó. Nem látott az ujján gyűrűt, illetve csak egy pecsétgyűrűt. Elhívja magához, mert a Balatonnál van egy kis háza, kihívja Bécsbe egy hétvégére, vagy Szentendre.

A férfi rakosgatta a poharakat az asztalon, hirtelen hátratolta maga alatt a széket, hajolt, és elővette a dobozt. Kitétte az asztalra. Elég nagy doboz volt.

– Erre gondoltam, Zsuzsa.

– Erre – mondta ő, ennél többet nem tudott kinyögni. Barna papírdoboz volt, felirat, rajz, bármi jelzés nélkül.

– Porszívó – kopogatta meg a doboz falát a férfi. – Várjon, Zsuzsa. Ez olyan porszívó, a legújabb modell, még nincs is forgalomban. Úgy értem, nagykereskedelmiben. Én már árulhatom, persze, csak kivételezetteknek. Maga az elsők között jutott az eszembe, hát hogy ezt magának látnia kell. Nem. Rosszul mondom. Ez magát egyszerűen megilleti. Nézze, a mi korunkban – a férfi nagy levegőt vett. – A mi korunkban jönnek a bogarak. Jöhetnek hangyák. A csótány, nahát, az mindig jön. Vagy az átkozott moly. Az is mindig jön, a semmiből kerül elő, és máris tele van vele a lakás. Hajaj, a zsiszik. Hol ne lennének, kérem, pókok? Itt volt ez a meleg, aszályos a nyár, ugye, mennyi bajt okoztak a poloskák. Nem akarok panaszkodni, de én még mindig találok. Összegyűlnek az erkélyen.

S mert a férfi nagy levegőt vett, csak hogy máris folytassa, ő közbevágott. Akkor már remegett a keze, fehérek lettek a körmei, úgy kapaszkodott a kisasztal peremébe.

– De Péter, maga adni akar nekem egy porszívót?

A férfi fölállt, nyitotta a doboz tetejét. Óvatosan kiemelte a papírfalak közül a porszívót, a dobozt a földre helyezte. A férfi az ölében tartotta a szerkezetet, még mindig állt, megforgatta, megcsillant rajta a fény, a recés ormány lelógott a kockakőre.

– Gyönyörű darab. Ugye az?

– Az, gyönyörű – dadogta ő.

– Lehet csekken és készpénzben is fizetni. Sőt, utalni is lehet. Utalás másnapján kiszállítás. És még délután. Készpénz esetén pedig viheti is a vevő. Bocsánat, a kiválasztott – nevetett föl a férfi, majd visszarakta a porszívót a dobozba. S ahogy hajlongott, még az eszébe jutott valami. Főlegyenesedett, kissé előre hajolt. A hangját lehalkította.

– Ez a drága kis gép még az atkák ellen is jó.

– Az atkák ellen, Zsuzsa – a férfi a mutatójával ütögette meg a dobozt. Lehunyta a szemét, egyszer egy gól után látta sírni a fiút. Ez jutott az eszébe. Lehet, hogy el fog ájulni? Nem, nem ájul el.

– Megveszem a porszívót, Péter – jelentette ki hirtelen. A férfi alig tudott megszólalni, legalábbis úgy tett. Eltátotta a száját, volt néhány aranytömése.

– Nahát, ez... ez igazán fantasztikus, Éva. Bocsánat, Zsuzsa. Teljesen megzavarodtam, nem is számítottam rá. Igen, igen, az életet nem szabad leírni, az élet olyan, mint egy varázsló, mint egy...

Közbevágott. Viszont úgy akasztotta meg a másikat, hogy nem szólt, csak megfogta a férfi kezét, tőle telhetően nagyot szorított rajta, aki erre elhallgatott. Fénylett az orra hegyén a takony. Aztán ő fölállt, lassan körbe nézett. Voltak néhányan a presszóban. Olyan harmadház lehetett.

– Tud még énekelni, Péter? – kérdezte, s mert a férfi tétován bólintott, ő fölemelte az asztalkájukon álló cukrosüveget, kiszórta belőle a cukrot, le a kőre. Szétpergett, mint a dara, az a sok fehér. A másik asztal kávécukrával is ezt csinálta. A harmadikkal. A negyedik asztalon nem volt cukor. A pincérfiú a pultnak dőlve nézte érdeklődve, nem gondolta, hogy közbe kellene avatkoznia. Mások is figyelték őket. Igazán, mintha színpadon lettek volna.

– Ott a konnektor – mutatott aztán a fal tövébe, ahol tegnap a laptopos fiú ült. – Oda dugja be. Porszívózza föl ezt itt, Péter. – Recsegett a cipője talpa alatt a cukor. – Mutassa meg, milyen ügyes ez a gép. És még arra kérem, hogy amíg csinálja, énekeljen nekem valamit, énekeljen egy kis operát – a cipője orrával megbökte a dobozt –, hogy meg tudjam venni ezt itt. Legyen értelme annak, hogy megvehetem.

„A mondat emberből és akkor mindenből van”

Beszélgetés Darvasi Lászlóval

Az egyik legmunkásabb, legrakkolósabb író vagy. Nagyon sokat dolgoztál eddig, s dolgozol folyamatosan. A pályakezdő versek után sok-sok, többkötetnyi tárcsa, hosszabb elbeszélések, novellák sorozatai, meseregények, ifjúsági történetek, színművek, színpadi átiratok, immár három hatalmas regény. A 2015-ös novellásgyűjtemény, az Isten. haza. csal. a 23., a 2016-os regény, a Taligás a 24. köteted. Közben ma is heti két-három tárcsa. Miből táplálkozik a rendkívüli termékenységed, nagy munkabírássod? Mi van a szűnni nem akaró mesélő- és íráskedved hátterében? Mi motivál téged az állandó írásra?

Egy történettel kezdem: pontosan 10 évvel ezelőtt esett meg, hogy a Délmagyarország újonnan kinevezett főszerkesztője új szerződést akart adni nekem, amely több munkát és kevesebb pénzt tartalmazott lényegileg. Én ezt a konstellációt nem akartam elfogadni, és máris elképzelve, hogy jó, nem fogok a továbbiakban heti két-három kis színtest, tárcát adni az újságnak, hanem inkább nagyobb formákra koncentrálok, hosszabb elbeszélésekre, regényre, amikbe jól bele lehet feledkezni. Csak hát továbbra is sokat sétáltam és ténferegtem, nézelődtem utcán, piacon, ablakok előtt, és továbbra is rendre megpillantottam valami icipici történetet, például: rossz kedve van a zsömlés kisasszonynak, vagy hogy milyen dühösen csattog végig a babakocsival egy kismama a főtéren, hogyan néz utána egy férfi, kockás sállal a nyakában, miért kockás, ez nem érdekes, de lényeges, mennyit ér ez a pillanat, az meg amaz stb. Amikor tárcát ír az ember, akkor az élet ilyen apró, jelentéktelennek látszó eseményeit akarja meglátni és láttatni, illetve a nagy rendszerekkel randevúztatni (üveggolyó, pogrom, *Pál utcai fiúk*). S amikor továbbra is efféle történeteket kerültek a szemem elé, miközben nem volt hely, hová megírhattam őket, lett egy nagyon kellemetlen érzésem. Lett egy komoly, fájdalmas elvonási tünetem. Amikor érkezett egy újabb ajánlat, ami már elfogadható volt, akkor azt boldogan bólogattam, hogy tovább csinálhatom ezt a resztlit, ezt a kiskapálgatást, ezt az irodalmi alsó hangot, ezt a semmire mindent, amit annyira nem szeretnek a kiadók, meg hát a lapok sem igazán. Azok inkább jegyzetet kérnek, politikai hitvallást, az élet efféle nemecsek megmutatására nem annyira kíváncsiak. A Délmagyarornál viszont én már 25 éve csinálom. Még mindig csinálhatom. Ez egyfajta szerelem. Tehát szerelemből csinálom. Másrészt félelemből.

Amit azonban prózában, regényben, novellában csinállok, elég sok esetben nagyon radikális ügymenet. Más hang, több örvényt akar. Mind a két könyv, amiről beszélni fogunk, meglehetősen kihívó és határsértő: nyelvilleg, megformáltságában, világnézetében 18 karikás, hát, gondolom, erősen az. Ama félelem ellen dolgozik, ami mindannyiúnknak a sajátja: az élet mulandósága, a sértés, a sértettség, ez eltörés, a hiánnyal való szembesülés, valamiféle rosszba keveredés élménye stb. Szív Ernő kerekre formálja, ha sírdogál is, ha csak forgács van a kezében, akkor is. Ha úgy tetszik, az írás nálam oppozíció, tüntetés, ellenállás. Az idő felfüggesztése, kézben ragadás, hogy maradjon meg az, ami van, egy picit, egy pillanatra. Illúzió, de mégis. Szembeszállás azzal, hogy úgyis elmegyünk, előbb vagy utóbb.

A kínai novellák, a háborús novellák után ún. magyar novellákat 15-20 évvel ezelőtt is írtál már, a Szerelmem, Dumumba elvtársnő című köteted kimondottan ilyeneket tartalmazott. Ezért lepődtem meg, amikor némelyek revelatív rácsodálkozással fogadták az Isten. haza. csal.-t, hogy nézd csak, Darvasi a mai magyar valóságról írt novellákat. Mintha korábban nem írt volna. Ebben a kötetben van is két olyan írás, a Zuhanás és a Cornelia Vlad, amely már szerepelt a régebbi kötetekben is. Annyiban igazuk lehet mégis a mai „felfedezőknék”, hogy akkoriban talán nem kifejezetten azzal a céllal íródtak az ún. magyar novellák, hogy a mai Magyarországról adjanak hírt. Itt viszont, mintha lett volna valamiféle tudatos szándékod, hogy legyen egy olyan kötet, amely az elmúlt évek, évtizedek jórészt vidéki Magyarországról, a magyar társadalom alul lévőiről, esetjeiről, kiszolgáltatottjairól ad már-már szociografikus hitelességű képet...

Nagyon sokáig Szegeden éltem, aztán Pestre költöztem, és nem okozott gondot az átállás. Folyamatosan hazajártam ugyanakkor abba a városba, ahol születtem és felnőttem, és ahol gimnáziumba jártam, Törökszentmiklóásra. Ott élt apám és anyám, külön. Akkor, amikor ezek a történetek elkezdődtek, eléggé tragikus események történtek velük, apám meghalt sok szenvedés után, anyám is beteg lett. Nekem a gyerekekkel, a munkámmal kellett foglalkoznom, de nagyon sokat lejártam hozzájuk, s amikor ott voltam napokon keresztül, és másként, pestiként, de inkább azt mondanám, ismerős idegenként láttam a dolgokat, akkor éreztem erősen az onnan való származás minden zsigeriségét, úgy jöttem hozzám, a kezem alá a történetek, hogy nagyon figyelni se kellett. Nem kellett semmit kitalálni, nem kellett elképzelni. Minden egyes ember egy-egy lábón járó novella volt. A gyűrt arcok, az arcokból kibukó csorba szavak, a tenyerek. Az apám, a piacon járó emberek, a kocsmában ülő emberek, azok, akik termékbemutatókra jártak, azok, akik templomba jártak, azok, akik politikai nagygyűlésekre jártak, azok, akik megpróbáltak helyben ügyeskedni és azok, akik nem tudtak ügyeskedni, mindenki hozott nekem valamit. Mert mindenki egy-egy súlyos történet volt. Nem határoztam én el, hogy a mai magyar valóságról fogok újra írni, hanem a mai magyar valóság odajött hozzám, és pofán csapott. Ez van, így élünk, ilyenek az emberi sorsok, lehet kiabálni fentről, hogy milyen áldottak az állapotok, milyen fantasztikus ez az ország, hogy merjen mindenki nagyot álmodni, de eközben ilyen háttorzongató történetek vannak. S közben van sok olyan történet is, amelyik nem társadalmi, nem szociális, hanem lelki történet. Ha egy család mögé odanézőnk, egyre csak azt látjuk, hogy rendre félbe van vágva: csal. A család kirakat, ami nem azt kínálja, amit mutat. A család a hazugság, az önáltatás formája, még sincsen nála jobb, az életet elviselhetővé tévő emberi képződmény. Most jelent meg a kötet német fordítása, s a németeknek ezt, mármint hogy a félbevágott család, a csal tehát egy pejoratív, negatív konnotációjú szó is, el kellett külön magyarázni, de nem is tudták lefordítani. Hogy minden egy picit hiányos, üres, egy picit kárt szenvedett: az, amit az Istenről gondolunk, az, amit a családról gondolunk, az, amit a hazáról gondolunk. Ez valóban benne van ebben a könyvben. De az, hogy a négy fal között az anya és az apa, az apa és a fia, az anya és a lány stb. között mi és hogy történik meg, az egy teljesen külön ügy. Nem társadalmilag meghatározott tettek ezek, inkább archaikus történetek. Van tehát ennek a könyvnek egy mai magyar vonulata és van egy időtlen. Vannak olyan novellák, amelyek csak a mai Magyarországon történhetnek meg, és vannak olyanok, amelyek akár Dél-Amerikában, vagy Franciaországban is megtörténhetek volna, de kétségtelenül a magyar vonal nagyon erős.

Épp erre a kettősségre akartam rákérdezni. Rendkívül szomorú képet mutat ez a kötet arról a világról, amelyben játszódnak a történetek: sivárság, lepusztultság, reményvesztettség, elhagyatottság, értékvészteség, értékhiány jellemzi ezt a társadalmat. De nem kevésbé szomorú az a kép, amit az emberek közötti

kapcsolatok, a szülők és a gyermekeik közötti kapcsolatok problémás voltáról, töredezettségéről, működési zavarairól mutat. Az előbb archaikus történeteket emlegettél. Jól olvasom ezeket a novellákat, és jól értem, hogy bennük az emberi természet, az emberi érzelmvilág, az emberi kommunikáció általános problémáiról is beszélsz, nemcsak a mai magyar vidéki valóságról?

Ha az ember nem tud általánosan beszélni, akkor az nem jó. Látok egy történetet, egy fél tragédiát, egy nagyon szívszorító eseményt, s ha azt nem tudom megfogalmazni úgy, hogy kompatibilis legyen egy amerikai, vagy egy iráni, vagy egy román olvasó élményeivel, akkor ott baj van. Ami csak rólunk szól, ami csak a miénk, az nem is a miénk. Az lesz igazán a miénk, ami kifelé is tud szólni.

A kötetzáró És hogy mondjunk valamit az irodalomról is című elbeszélésben olvashatók ezek a sorok: „Írni ezt, azt. Bevallásokat. Leveleket. Másolni. Leírni azt, amit más is leírt. Aztán olyat is megírni, ami apámnak vagy anyámnak nem esik kedvére. Ez a tanya. Illetve olyat is meg kell írni, ami senkinek sem esik a kedvére. Mondjuk, nekem se. Olyat is megírni, amit a legszívesebben mélyen elhallgatnék. De amit elhallgatók, mert végül megteszem én is, elhallgatók ezt és azt, kényelemből, feledékenységből, gyávaságból, mindegy, azért is kapok pénzt. A hallgatás jövedelmező lehet. Ez egy üzlet.” Számomra ez az írás, de a kötet egésze is, még ha áttételesen is, mint a Taligás, egy kicsit az irodalom szerepéről, lehetőségeiről is szól. Például a sokat emlegetett valóságábrázolással összefüggésben. Van-e, lehet-e a mai irodalomnak valamilyen szerepe (régbben ezt úgy kérdezték volna, hogy feladata, küldetése) ezen a téren, hogy például ne csak a média valóságával szembesüljünk?

Az irodalomnak szerintem sem feladata, sem különösebb küldetése nincsen. Két irodalmi esetben néz ki az író az olvasóra: az egyik a tárcsa, mert látni kell azt, hogy kinek írom a tárcát, és egy napilapban eleve öncenzúrát gyakorolok, a másik pedig a gyerekirodalom. Egyébként pedig, ha novellát vagy regényt ír az ember, akkor nem foglalkozik az olvasóval. Nem foglalkozik semmivel, csak az anyaggal, a mondattal, s azzal, ami őbenne van. Az már egy nagyon nagy ajándék, ha az olvasó és a

mű találkozik végül egymással. Az a történet, amelyikből idéztél, címével (*És hogy mondjunk valamit az irodalomról is*) arra az esetre reflektál kicsit, amikor egy fiatal kritikus egy novelláskötetéről írva azzal zárta mondanóját: az irodalom ennél azért több. Hát ez a hetyke mondat engem eléggé föl-idegesített. Ezért lett ez a cím. Mindannak, ami a világban van, annak át kell szűrődnie a mondatba. Akkor jó egy irodalmi mű, ha az olvasó valamilyen módon megtalálja magát benne, vannak kapaszkodói, vannak ráismerései, hogy igen, ez így működik, ilyen a szomorúság, ilyen a szegénység, ilyen, amikor megcsalnak, igen, ilyen, amikor én csalom meg a másikat, amikor hazudok, ilyen, amikor őszinte akarok lenni, és nem sikerül. Meg hogy: te jó ég, ilyen is tud lenni egy mondat?! Sokszor azt felejtí el az irodalom, hogy a mondat miből van. A mondat ugyanis nem mondatból, gondolatból, benyomásból, egyebekből van, hanem emberből van. És akkor így mindenből van. Egy mondat egy ilyen beszélgetés közönsége, és ez az egy mondat minden. Egy univerzum. Egy egyedi, megismételhetetlen történet. Ezt tudnia kell a jó műnek valamilyen módon. Gondolom bizonytalanul.

Van egy elbeszélés, ami kilóg a kötetből, az Egy templom kitakarítása című, ami a maga mitikus aurájával, balladisztikus, szürreális cselekményével, poétikus nyelvezetével már a regényeid világaira emlékeztet inkább, amelyek viszont évszázadokkal ezelőtti történelmi korokban játszódnak. Erről jut eszembe, hogy rákérdeztek: a mai magyar valóságban játszódo regény nem foglalkoztat-e, miért mindig a történelemben helyezed a nagy ívű történeteidet? Miközben éppen neked mondtad egy 15 évvel ezelőtti beszélgetésünkben, hogy a történelem különösebben téged nem érdekel, csak kulissza számodra.

Én párhuzamosan dolgozom, és sokféléet egyszere. Van félkész novella, tárcát mindig kell írni, éppen van egy mesedarab, egy felnőtt színházi darab, van egy regény, s egy másik félkész regény. A *Taligás* mellett írtam egy másik regényt is, ami a huszadik században játszódik, van már 100-120 oldal, de küszködöm vele azóta is. Az eddig megírt három regényemben a képzelet, a fantázia, a szürreális, a varázslatos, a legendaszerű nagyon nagy szerepet játszott. Mármost ezek történelmi korban, korábbi századokban játszódtak. Most viszont szeretnék elérkezni a mába. Kétféleképpen lehet odafordulni ahhoz, amiben ma vagy benne: vagy szociografikus módon, mint a novelláskötet, amikor szikáran és kegyetlenül írod, amit látsz, vagy pedig elemelve, álmodozva. Azt vettem észre szomorúan és megfacsart lélekkel, hogy az, ami Magyarországon ma van, az teljes mértékig irracionális, abszurd, groteszk, és ebből abszolút lehet az én ízlésemnek megfelelő magyar regényt csinálni. De nagy buktatók vannak, mert nehéz a máról úgy beszélni, hogy az ne menjen át didaktikus, megmondó, publicisztikus formába, hogy az igazi művészet legyen. Ez a legjobban eddig Bodor Ádámnak sikerült, aki valahogy úgy tudja ábrázolni az alávetettséget és a fölvetettséget, meg a természet erejét és az emberi kiszolgáltatottságot, hogy az időn túli és mégis nagyon mai tud lenni. Tehát próbálkozom én is a nagy formát behozni a ma világának megmutatásához, csak rettenetesen nehéz. Egy-egy ilyen nagyregény olyan, mint egy egyetem, beiratkozik az ember mindenféle szakokra, fakultásokra, szemináriumokra, amelyek segítségével lehet felépíteni egy várost, egy világot, le lehet írni az emberi viszonyokat. Rémesen bonyolult, de nagyon jó munka, csak hosszan tart. A *Taligás* négy év munkájával készült el, a *Virágzabálók* hat év alatt, a *könnyemutatványosok legendája* is öt év alatt.

S a történelemben mit is keresel? Hiszen ezek a regények régi korokban játszódnak. Ha maga a történelem igazából nem érdekel, akkor miért ott találsz meg mégis azt, ami téged foglalkoztat?

Elmesélem a *Taligás* miliójét. 1728-ban vagyunk, Magyarországon. A török visszatakarodott, ott maradt az üres Alföld, felégetett tarlók, kifosztottság. Szegeden cirka négyezren laknak. Az ország, hogy – hogy nem, tele van migránssal. Jönnek nyugatról a német migránsok, a svábok, még tovább is mennek a Bácskába, Bánátba. Délről jönnek a szerb migránsok, jönnek fölfelé, egészen Székesfehérvárig, a Duna-kanyarig és tovább, s megalakítják a maguk kolóniáit. Szegeden is sok migráns van, és többféle politikai hatalom. Van a vár, ami tele van zsoldossal, van a püspök, aki szeretné a várost a maga uralma alatt tartani, vannak a helyi polgárok, akik két pártra oszlanak: német párt, magyar párt – a német pártnak magyar vezetője van, a magyar pártnak német vezetője. A világiak szabad királyi város rangot szeretnének elérni, ezt akarja megakadályozni a püspök. A városban rengeteg az idegen, akik mindig gyanúsak, akikről mindig félünk. Így él a város, amikor egyszere csak rendkívüli

szárazság lesz, hetekig nem esik az eső. Valamit tenni kell. Mindenki mindenki ellen van, mindenki mindenkit fúr, mindenki mindenkit le akar győzni és ki akar fosztani. Végül úgy döntenek közösen és vállvetve, hogy csinálni kell egy koncepciót, mert, s ebben a processzusban áldozatokat kell hozni, s akkor majd mindenki megelégszik, megnyugszik, illetve félni kezd, látva, hogy bármi megtörténhet, és bizony vele is. Ez a történelmi helyzet 1728-ban, az ún. boszorkányperek idején. S én csak néztem ezt a helyzetet 2014–2016-ban, hogy mennyire ismerős. Bárkiből bármi lehet. A régi polgármester egy 82 éves öregember, nagyon gazdag, Rózsa Dánielnek hívják – ki kell találni, hogy ő a boszorkányperek kapitánya, aki „baszatja magát az ördöggel” és egyéb nyalánkságokat művel, a Gellért-hegyre repül a boszorkány barátaival, hogy ott üzekedjenek stb. Mindez íróilag önmagában nem annyira érdekes, ez egy történelmi, publicisztikus szempont, hogy mennyire hasonló az akkori és a mai kor, milyen átjárások vannak, lehetnek a politikai viszonyok között, az emberi lélek működésében. Megvolt nekem az összes anyagom erről már régóta, de ahhoz, hogy meg tudjam írni, ahhoz kellett valami...

Gondolom, kellett egy főhős, akit valójában nem ez foglalkoztat, nem az az életcélja, hogy a szegedi boszorkányperek hátterét megismerje, netán megakadályozza a lebonyolítását, vagy csak szemtanúként átélje, hiszen mindaz, amiről beszéltél, a regény utolsó harmada, negyede. Ő a Taligás, aki ezúttal kényszerűen taligázik a könyveivel és útítársaival Bécsből, Budán, Pesten keresztül Szegedre. Miért is kellett neked ez a különleges figura, s miért jelenítetted őt meg ennyire a szó, a poézis képviselőjeként?

Nagyon sok mindent tudtam már történetileg az egészről, de én szeretek személyesen is benne lenni abban, amit írok, különösen, ha az nagy formátumú regény. A *Virágzabálók* című nagyregényben szétszótottam magam, ott még nő is voltam, amit nagyon élveztem. Itt nagyon sokáig nem találtam az a pontot, ami személyesen belőlem következik, amit tetté tudok tenni, nagy, komoly tetté. S aztán jött a Taligás, aki a szó, a kultúra hordozója, letéteményese. Egy nagyon sivár és kegyetlen korban tolja a szavakat végig, az időn át.

De miért a költészet? Valahol már el is mondtad, hogy számodra az egész mű egy vers tulajdonképpen. Ha kicsit patetikusan fogalmazható, akkor én pedig azt mondom, hogy a költészet himnusza regényben... Hogyan képzelhető el abban a korban, állandó fenyegettetéscső közepette, hogy a költészetnek ilyen megmentő, életsegítő szerepe legyen? Állandó megvertetéscső, kifosztások közepette rendületlenül hisz Taligás a szóban, rendületlenül mondja a verseket.

A Taligás egy metafora, egy nagyon erőteljes szimbólum. De hát a trubadúrköltő, a hónapos szobában vacogó Csáth Géza, a Duna-parton kószáló József Attila, a Rákosi börtöneiben sínylődő magyar író is a Taligás. Ők mind a Taligás. Kerestem egy olyan keretet, amelybe belehelyezhető egy ilyen ember...

A nagyon erőteljes, sűrű valóság nagyon közel van az igazán költői eseményekhez. Talán csak a megformáltság a lényeg. Azért tudtam ezt a regényt így megírni, mert magam is átéltem a Taligás sok történetét. Persze, nem úgy írtam meg, ahogy velem megesett, mindig megmásítottam, elemeltem kicsit.

Taligás állandó szorongásélménye, állandó félelemérzete is a regény személyességének egyik fontos eleme, ha jól tudom. Sokszor nem is a környezetétől, a martalócoctól, a hatalomtól fél, sokszor nem is tudja, mitől fél valójában, de állandóan mondja, hogy félek...

Igen, ez valóban nagyon személyes vonás. Talán azért, mert amikor ezt a regényt írtam, akkor magam is meglehetősen erőteljes viszonyt ápoltam a szorongással. De ennek már vége van. Viszont nagyon jól tudtam, amikor írtam, hogy mit jelent szorongani, hogy miből van a szorongás, milyen szorongani éjszaka, milyen nappal, milyen szorongani valamitől, s milyen szorongani úgy, hogy semmi ok nincsen rá.

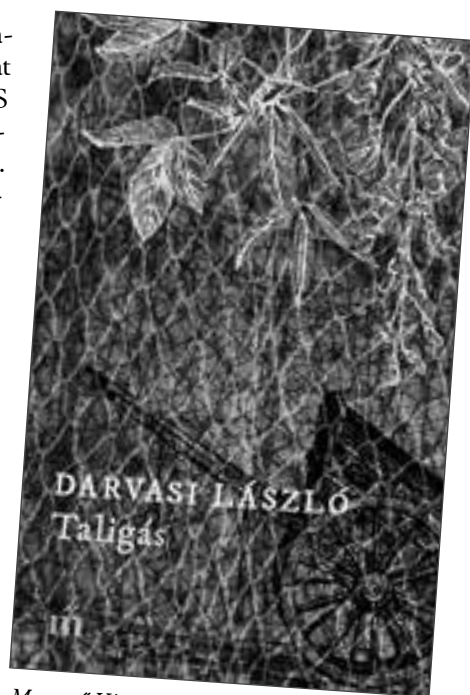
Nagyon érdekes, hogy Taligás olyan irodalmi művekből, versekből idéz, amelyeknek akkoriban még nem volt meg a magyar nyelvű fordítása. Nem is az általunk ismert magyar nyelvi változatokat mondja, hanem mintha valamiféle nyersfordításokat. Ezeket hogyan hoztad létre?

Igen, Taligás nemcsak könyvekkel kereskedik, hanem maga is gyakorta szaval, úgy jön-megy a világban, szaval korabeli, illetve korábbi verseket, drámarészleteket, szaval a rablóknak, a szerelmé-

nek, önmagának, szaval bele a pusztába, szaval Istennek, szaval az Ördögnek. De mit szavalhat 1728-ban? Nem szavalhat Ady Endrét vagy Dickens, Rilket, mert őket nem ismerheti. S amit mi ismerünk Molière-ből, vagy a klasszikus görög költészetből, Shakespeare-től, az mind fordítás a 19. vagy a 20. századból, tehát ezeket sem ismerheti. Ezért, hogy ezt a problémát kikerüljem, minden szöveget átírtam egy kicsit, nem az eredetit fordítottam újra, hanem a fordításokat írtam át. Mi hozzászoktunk egy-egy szöveghez, ami rendben is van, de az véletlen tulajdonképpen, hogy nekünk az a mű fordításban megvan. Ezért próbálkoznak rendre új fordításokkal, átírásokkal, s tulajdonképpen én is csak átalakítottam kicsit a szövegeket.

Egy-két anakronizmus is bekerült azért, Juhász Gyula és Baka István verseként...

Na jó, ezeket beloptam. Szeged akármikori történetéből, ugye, nem lehetett őket kihagyni. Nekem volt egy nagyon nagy barátom ott, a költő Baka István, két versét is beleraktam, és hát, mondom, nem lehetett kihagyni Juhász Gyulát sem, de ezeket is átírtam. Ők a város lelkéről tudtak úgy beszélni, hogy én azt a versbeszédet nem nélkülözhettem.

Magvető Kiadó Budapest, 2016

A regénytől sok mindent megkapunk, amit a történelmi regényektől hagyományosan várunk (jóllehet ez is csak úgy történelmi regény, mint a korábbi regényeid), kalandot, izgalmat, szerelmet, hősiességet, árulást, helytállást, de még sok minden más is, többek között némi krimiszerűségét, rejtvényfejtési lehetőséget. Néhány kérdés mintha nyitva is maradna az olvasó számára. Én most ezek közül zárászként csak arra kérdezek rá, hogy Szegeden a magyar párt vezetője és a boszorkányperek első számú mozgatója, Miller pék miért is mutatja meg részletesen a peranyagokat az egyes szám első személyű elbeszélőnek, az ágrólszakadt, szavalgató Taligásnak? Miért hurcolja végig a börtönökön, miért mutat be neki egy kínvallatást is? Ugye nem azért, hogy nekünk, olvasóknak is lehetőségünk legyen megismerni mindezt?

Nézd, mindenki bizonyítani akar. Én ámulva nézek nagyhatalmú, nagybefolyású, tehetős emberekre, akik, miközben vívják a maguk napi politikai csörtéit, szennyeseket, aljasokat, elhivatottakat, mindeközben verseket is írnak. Meg regényt. Meg mindent. Oké, tegyék. Miller politikai ellenfele Róth, a püspök titkára, aki a maga elképzelése és koncepciója alapján vinné végig a pert. A metódus a szépséget állítaná a szolgálatba, kvázi vers akarna lenni. A metódus Taligást akarja legyőzni, kisemmizni, ellehetetleníteni, akinek igazán bensőséges viszonya van a verssel. Egyszerűen szólva: tudom úgy a verset, ahogy te, barátom. Ebbe a harcba száll bele Miller, aki szintén a vers szintjére emelné a maga metódusát, a vallatás tortúráit, annak szóbeli formációit. Tehát ő is igényt jelent be a versre. Erről van szó, amikor Miller végigviszi a börtönön Taligást. És hát tudjuk, a verset, a költőt, meg lehet erőszakolni, de uralni tartósan soha nem lehet.

„mint akit eltakar egy szó”

Darvasi László: *Taligás*

Darvasi László legújabb műve, a *Taligás* (2016) korábbi regényei, *A könnyemutatványosok legendája* (1999) és a *Virágzabálók* (2009) hangulatát idézi meg. Nemcsak az atmoszféra és a nyelv hasonlósága köti össze a három szöveget, hanem a tér is. *A könnyemutatványosok legendája* 16–17. századi panorámaképet fest Kelet-Európáról és a Balkánról, Erdélyről, Budáról és Szegedről. A *Virágzabálók* története a 19. században Szegedtől Budán át Bécsig játszódik. Nagyjából ugyanezen földrajzi helyek jelennek meg a *Taligás*ban is, jegyzett helyszínei a 18. századi Bécs és Szeged, Buda, Kassa és Pozsony. További kapcsolóelem a könnyemutatványosok feltűnése mind a *Virágzabálók*ban, mind a mostani regényben (a történet egy pontján felbukkan egy szekér, melynek oldalára kék könnyecsepp van festve, és fura, kiabálós alakok integetnek róla).

Bár a helyszínek fontos összefüggést sejtetnek, a *Taligás*ban tulajdonképpen lényegtelen, milyen települést nevez meg a történet, hiszen valós terei nem tűnnek föl, nem ismerhetünk utcákra, épületekre, geológiai jellegzetességekre (a síkságon kívül). Mesei térben járunk, mely először az úton levés díszletszerű háttéréül szolgál; később Szeged az epikai csúcspont helye. (Talányos jellemzést csak Wolzbein tanácsos ad róla: „*Különös város, mintha csak álmodnák valakik, akikről nem tudni, hogy kicsodák. Az a város porból épít magának templomot, halpikkellyel fizeti ki az anygalt, és torkon akadó halszállkákkkal végez az ellenségével. Aki elalszik abban a városban, soha nem ébred föl*” [98.])

A *Taligás* műfaji besorolása nem egyszerű. Az elbeszélő-főhős, Taligás egy könyvekkel és szavakkal, szavalatokkal kereskedő férfi. A regény az ő nézőpontját követi, az olvasó tudáshorizontja egybeesik Taligáséval. Sokáig nem cselekvő résztvevője az eseményeknek, sokkal inkább passzív szemlélője; sodródó figura, aki maga sem érti pontosan a körülötte zajló dolgokat. Az irodalommal való élő viszonya lehet az egyik oka annak, hogy számára érthetetlen történéseket költői képekben él meg; ugyanakkor a fantáziája is rendkívül élénk, a történetmondásról alkotott elképzelése az arisztotelészi eszméhez áll közel: „*Ők így hazudnak, azt hazudják, ami nincsen, érted? Én meg azt, ami lehetne. Lényeges különbség, csillagom*” (199.). Éppen ebből a viszonyulásból adódik, hogy nyelvét – és ebből következően látásmódját is – áthatja egyfajta szürrealitás, mely abból ered, hogy Taligás tudata (irodalmi) képekkel foltozza be a racionálisan számára nem magyarázhatót. Ez a tudat az elsődleges forrása a regény balladisztikusságának is, hiszen nemcsak hogy nem omnipotens elbeszélővel van dolga az olvasónak, hanem ráadásul semmilyen írói fortély nem segíti a regényvilágba in medias res csöppenő befogadót, hogy az előzményeket, illetve a Taligás elméjén kívül létező világot megismerhesse. Így aztán az értelmezőre legalább kettős feladat hárul: meg kell tanulnia tájékozódni Taligás népi-babonás elemeket is magába foglaló (képzelet)világában, nyelvében, illetve Taligás szemén keresztül mindabban, ami körülötte és vele történik. Az ebből adódó kvázi balladai homály jótékony következménye a részletek gazdag többértelműsége. Ennek két legmarkánsabb példája a gnómok létállapota, akikkel – bár feltehetőleg formalinban úszkálnak – Taligás beszélget, és egymással is társalognak; valamint a Taligást időről időre eszméletlenül verő rejtélyes holland marhabőr csizmások, akik talán csak az epilepsziás rohamok látomásos jelenései: „*Az eső függönyén keresztül ragyognak rám, habzó szám, kiforduló szemem, görcsbe horgadó ujjaim üdvözlík őket*” (277.).

A szereplők egytől egyig különös figurák; árnyalt képet ugyanakkor nem kapunk róluk, személyükre, személyiségükre csak Taligás szemével adódik rálátásunk. A legfontosabbak: Paulina, a kocsmárosné, Taligás szerelme – szerepe kimerül annyiban, hogy vele zsarolják Taligást. Julius egy siketnéma, feltehetőleg értelmi fogyatékos fiatal férfi, aki Róth – vörös hajú, diabolikus figura, püspöki titkár, aki sokáig a szálakat mozgatja – parancsára kerül Szegedre, ahol Johannával – a gyertyaöntő folyton táncoló lánya – együtt feláldoznak a város nyugalmaért. A legérdekesebb szereplő Barbara Strozzi, aki a hosszú kényszerúton elkíséri Juliust és Taligást – „*egy gnóm, nem volt, szegénynek, alkalma lenni, máskülönb en almaarcú énekesmadár, be nem áll a szája*” (174.).

Maga a cselekmény egyszerű: Taligás – kényszer hatása alatt – Juliust Szegedre viszi, ahol aztán tanúja – és egyes akaratok szerint krónikása – lesz a városi boszorkánypernek. A történetvezetés ugyanakkor nem könnyíti meg az olvasó dolgát, helyenként mozaikszerű, és az öt, címmel ellátott fejezet nem időrendben áll. (Az első kronologikusan az utolsó előtti, így az előzmények ismerete nélkül jóformán érthetetlen. Ravasz írói húzás, hogy [legkésőbb] az utolsó oldal elolvasása után újra belekezdünk a regénybe.)

Darvasi könyvét átszövi a líraiság és a nyelvi bölcsesség, ezek olykor koanszerű párbeszédekben jelennek meg. (Tetszőleges szereplők közti párbeszédekben, hiszen minden szereplő Taligás nyelvén beszél, minthogy ő hozza-viszi a szavakat.) Paulina például ezt mondja egy foghúzást követően: „*Ebben a lyukban, tudod-e, mi van, Taligás?, kiabálta. / Tudod, mi ez a lyuk?! Hát az a rettentő sok minden, amit nem ettél meg, amit nem rágtál el, amit nem habzoltál föl, a hiány! / Ami hiányzik neked, Taligás! Ez az a lyuk!*” (100.). A következő dialógust pedig Taligás folytatja le az utcán élő török lánnyal: „*Seherezádé vagyok, uram (...) De azt tudod-e, ki vagy, Seherezádé?*” (184.). Költőiség és filozofikuság egyszerre van jelen az út mellett talált csontkereszt leírásában. S ahogy más helyütt, úgy itt sem marad el Taligás önértelmezésbe forduló összegzése: „*A csontokra nem emberalakot függesztettek. (...) A Megváltó nem más, mint egy viseltes, lyukas, aljanicsen zsák. (...) Ebbe az üres, foszladozó tarisznyába bármit rakhatnék, pénzt, kenyeret, könyvet, ruhaneműt, földet, imát, megbánást és újszülöttet, kihullana. Ott szóródna el a porban, ott rohadna el, ott enyészne az üres kereszt alatt. Semmit sem tarthat meg. (...) De énekel. (...) Szavakkal kereskedik ő is, akárcsak én*” (146–147.).

Külön figyelmet érdemel még Taligás sajátos énképe, mely a szavakhoz, a nyelvhez való viszonyával is összefüggésben van. Teljesen azonosul hivatásával – melyre ki tudja, hogy talált: „*Fogalmam sincs, arra születtem-e, hogy hordjam és cipeljem a szót, mások imáit és átkait, fecsegését és sötétbe boruló látomásait, hogy egyik balsorsú vidékről a másik felé nyikorogják. Lehet-e ilyesmire születni?*” (30.) – olyannyira, hogy nevét, identitásának alapját is ez adja (bár senkinek sem mutatkozik be, mindenki tudja): „*mint akit eltakar egy szó, / és csak egy, / viszont az a saját neve. / Taligás*” (60.). Létezését áthatja egyfajta állandó szorongás, valami létbizonytalanság, ezért kapaszkodik a szavakba.

Taligás, akárcsak névadó eszköze: üres identitás, tetszőlegesen megtölthető – annál is inkább, mivel ez a taliga könyvek és nem emberek hordozására teremt (ahogy azt Taligás meg is jegyzi). A benne található könyveket a férfi is hordozza; szaval, idéz, sosem szó szerinti intertextusok formájában, hanem (kurzíván szedett) zanzásított tartalmi összefoglalókban. Ezek is az ő szavai, lényén átszűrt klasszikusok. Ilyen naiv és ilyen élő a viszonya az irodalomhoz. (A főhős alakja fölidézheti például Bohumil Hrabal *Túláságosan zajos magányának* Nietzsche és Kantot olvasó, könyvzúzó főszereplőjét vagy Borges könyvtárait.)

Taligás azonban a könyveihez sem ragaszkodik igazán, csak a taligához. Ő tehát nemcsak a narrátorunk, de az irodalmat művelők, a történetmondók és az elhivatott olvasók allegorikus alakja is.

A *Taligás* nem krimi, ahogyan a fülszöveg sejteti. Parabola inkább, mely azt mutatja meg, „*miként áll össze egy nagy elbeszélés*”, azt kutatja, „*miféle akaratok és erők, miféle érdekek és akaratok működnek benne*” (252.).

Darvasi László remek új regénye nem a szegedi (konceptiós) boszorkányperrel szól. Hanem arról, hogyan működik az irodalom, vagyis arról, miként keletkeznek a történetek. Tehát az életről. Az énről.

Mikor csak én vagyok

valami hihetőbbre őszre
vár az önkínzó nyár
nyersanyagukat az emlékek
akaratlanul szélnek eresztik
tüskéként szúr szemembe
a magányos fa amely alatt
két árnyék egybemosódott
még jó hogy az idő oldja az
ajkakat összecsírizező nyálat
cigarettaaparázsként izzik
a szeptemberi délután
talán szerda van talán csak én vagyok
hiába saját zsebre dolgozik
minden alkalom

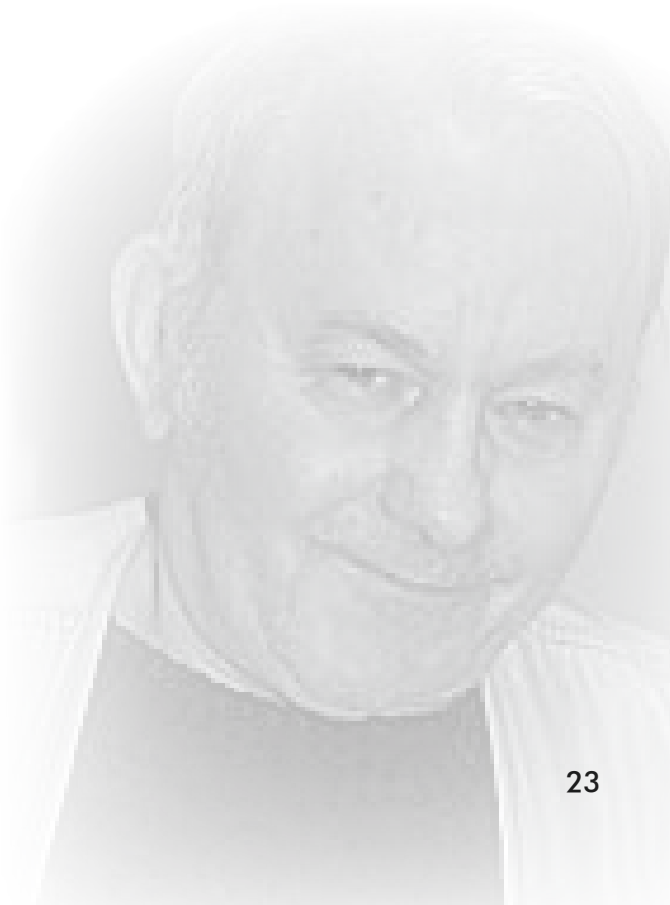
Fagy matat

fagy matat a téli ablakon
én cinke sehol sem lakom
testemhez forrasztva szárnyam
éghez az utat hogy találjam

hangok csúszkálnak a csönd jegén
elhamvadt nyárban éltem én
levedlett bőrömhöz nincs közöm
csip-csup érzésekbe ütközöm

lámpák fénykörében lila hó
prüszkölve fut a szél vak sánta ló
platónyi halk szén az éj
eltüzeli majd a nap ne félj

ödémás a hold gyöngyözik az ég
Isten orcáján a veríték
pusztuló műhely tűzfala homlokom
leheletemmel a semmit foltozom

Egymás mellett ültünk

egy utcában laktunk közel egymáshoz
mellettem ült az iskolapadban
ha kitört ceruzája hegye
én kérés nélkül megfaragtam

összeért térdünk a pad alatt
egymásra néztünk elpirultunk
nem értem miért is kukkant be
a jelenbe szegényes kis múltunk

hogyan volt hogy nem így igaz
egymás mellett ültünk a padban
szégyen egyszer hasra estem előtte
amikor egy lepke után szaladtam

olajos padló fekete tábla
ahol voltam ott maradtam
mintha megállt volna az idő
pedig múlik szakadatlan

...

egymás mellett ültünk a padban

nekem rólunk vagy neked rólam

idő van. vagy inkább el is járt minden
fölött amit gondolok, ami vagyok,
amit tanítottak néha vidám máskor durva démonok
rohamosan gyengülő szemem nem
kell sokáig meresztenem hogy lássam
új urak vannak a házban
pedig mintha még csak nemrég születtek.
de ahogy hallgatom ezt az orosz rapet,
nem épp csak elszontyolodom, majd beledöglök –
tessék, ilyenkor is rágódom a szavakon –
hogy ha régen egyszer-egyszer tudtam is
feltárni azt ami legbelül van,
most már azt sem sejtem, hogy hol...

fiatalon szeretném magunkat elképzelni
ugyanaz a nagy mamlasz lennék
aki megint rajongna érted
eljárna a fellépéseidre és abban hinne
hogy mekkora öröm lehet
az együtt felnevelhető két-három gyerek
tanulni egymás hibáiból
no worries és no alcohol
közösen vigyázva hogy az ifjak
se mindig engedjenek a démonaiknak.
aztán ha majd az Ung hattyúkat ringat
lefelé olyan lassan mintha
csak időszódó lépteinkhez igazítna
egy-egy szekvenciát a parton,
kicsit előrehajolsz, én is meghajtom
vén fejem, a víz felé mutatsz
és egyszerre elmosolyodunk.

azt mondod mindent közösen szerettél volna
és én már ezt is másképp értem,
attól függően, hogy neked vagy nekem közös.
közös hullámhosszon a remegésem
a tieddel ami az egymásnak feszülő
sérelemeinkből fakad.

idegen szó is akad rá – esszenciális tremor.
more worries így more alcohol.
más idegen szó, illúzió
ez ügyben szintén könnyen alkalmazható,
bár manapság úgyszólván fő árucikk lett
régén ilyen volt még nekem az ihlet
abból sem lesz már semmi soha
de talán már egyikünk sem ostoba
bízni. a fiad, az én mostohafiam az,
aki mikor először olvasta a verseimet,
és úgy mint aki elhitte, hogy valami fontos lehet
bennük ha mégoly mélyen rejtve is,
most bizalmáért hálából
kézhez kaphatná ezt az írást,
ami végre, mint a periszkóp, képet ad valamiről,
de ami végül arról szól
hogyan fájón búcsúzkodom az anyjától.
búcsúzkodom, ha nem is búcsúzom el.
valami kell még fagy helyett, ha nem is tavasz,
legyen csak kora október. Érdekel még
a végkifejlet hátha ez nem az.

Szamossy Elek: Madonna a Gyermekkel (1852; olaj, vászon; 79x63 cm; jelzés nélkül; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 87.1.1.; fotó: Munkácsy Mihály Múzeum / Petrovski Zoltán)

Pohár bor

Apám amikor combnyaktöréssel bekerült a kórházba, pelenkát kapott a fiatal nővérkétől, amitől rettentő ingerült lett, nem mert belepisilni, azt akarta, hogy vezessük őt az illemhelyre, szégyenében kitepte a tűt a karjából, s amikor az ügyeletes orvos megtudta, hogy Alzheimer-kórja van, lekötötték mindkét csuklóját, csak akkor hagyták őt szabadon, amikor látogatói voltak, az operáció előtti estén magamra maradtam, megpróbáltam lelket önteni belé, hűtögetni a teáját, az egyik pohárból a másikba öntve, mindig kilötyögtetve a legfinomabbat, amikor a látogatás végét bejelentettem a nővérkének, sírni kezdtem, újra kikötötték az apám kezét, a szája azt hajtogatta, hogy megérti mindezt, de hogyan fogja megvakarni a fejét, ha viszketni fog, erre megdermedt a csend, távozóban átvágott a látvány, a steril penge, az orrom vére statisztált hozzá, eleredt az is, mint odakint az eső.

Talpfák

Nyirkos a reggel, anyám meséli, behrohantam hozzá az éjjel, azzal, hogy apám áll az ágyam mellett, de szegény az Istenért se mond egy árva szót sem, arra kértem, jöjjön a szobámba és győződjön meg, hisz joga van tudnia,

kerek ötvennégy évig éltek együtt
boldog házasságban, anyámat erre
kiverte a verejték, mégsem látott
az ágyam mellett senkit, apámról nem
is beszélve, azután megnyugodva
aludni tértem, anyámat hallgatva
az a bökkenő ebben az egészben,
én bizony semmire sem emlékszem, sőt
nehezemre esik belőle, akár-
csak egy nyúlfaroknyi részt is elhinni.

Elégia

Vajon élethűen halt-e meg apám,
akit végül csak a gépek éltettek,
aki a szemével kommunikált, meg
a fanyar mosolyával és homloka
ráncolásával, aki nem tudta sem
a kezét, sem a lábát mozdítani,
akinek a vére szárad a keze-
men, azóta sincs erőm lemosni, bor-
zasztó tudni, hogy lekopik magától,
hogy úgy esett meg vele a dolog, mint
édesanyjával és édesapjával,
a fogantatás szent pillanatában,
azon a novemberi hús éjszakán,
amikor a szülőfaluját vissza-
foglalták Horthy Miklós katonái.

Körtemuzsika

Apám úgy kilencévesen imádott
galambokat gyűjteni, éppen úgy, mint
ahogy barátokat, pávafarkút, víg
cseh galambot, s ma közös temetőben
pihelve abban hisznek, hogy a szelíd
galambok leszármazottai csőrük
segítségével feltörik a minden-
napok emlékeit, mielőtt azok
maguktól megsemmisülnének, ahogy
a régi galambházak faluhelyen,
ahol már a kakaskukorékolás
miatt is vállrántva képes feljelen-
teni az egyik szomszéd a másikat.

Vajda Albert ismét csütörtököt mond

(Vingt ans après)

(Emlékeznek még?)

Kedves Hallgatóim! Vajda Albert vagyok, 1919. szeptember 19-én születtem Pest-Budán, és 1991. április 10-én haltam meg a floridai Sarasotában. A méltatlan utókor még egy Wikipédia-szócikkre sem méltatott, és egyetlen vigaszom, hogy haha, Kovács Dénest sem. Pedig anno, Rákosi elvtárs garázdálkodásának idején együtt kacagtattuk és andalítottuk Önöket (ha még élnek) vagy szüleiket, de a nagymamájukat biztosan, a Vajko duett műsoraival. Aztán '56-ban leléptünk Dénessel Londonba, és ott viccelődtünk tovább, igaz, kissé keserű szájjal. Előtte azért még megjelentettem a humortanfolyamomat, kezdők és haladók részére. Emlékeznek rá?

Hogy emlékeznének, kinek volt akkor kedve nevetni?

A többi könyvem sem olvasták? Pedig milyen remek címetek találtam ki! *Gangon aluli házasság. Megcsaltam Ádámot (Éva ósanyának önéletrajza). ... És mégis morog a föld. A hétnejű sárkány.* Hát persze hogy nem olvasták, hiszen Angliában, Amerikában, Kanadában, Ausztráliában jelentek meg. Magyarországon valamiért mellőztek. Azt hiszem, nem tartoztam Kádár elvtárs kedvencei közé, pedig szerintem roppant szellemesen gúnyolódtam rajta a Szabad Európa Rádióban – igazán értékelhette volna a sótlan, fád majma.

A Szabad Európa Rádióból sem emlékeznek rám? A *Slágerpatikára* sem? Ahol szerre lejátszottam az összes nemkívánatos magyar dalt, mely a régi, jobb világot idézte? (Már ha volt olyan Magyarországon.) A Karády Katalinos műsort meghallgathatják a Youtube-on,¹ a rossz hangminőség miatt ne a korabeli technikát szidják, hanem Kádár elvtársékat: valamilyen okból előszeretettel zavarták a rádió adásait – gondolom, ők is meg akartak tréfálni minket.

Legkedvesebb műsorom azonban a *Vajda Albert csütörtököt mond* volt. Elsősorban azért, mert egy ifjú író, aki akkortájt érettségizett, amikor én meghaltam, egy teljes könyvet írt a tőlem lenyúlt címen, ám ennek a könyvnek mégis én vagyok a titokzatos mágusa, és ez ugyancsak imponál nekem. Igaza van a fickónak, különleges dolog csütörtököt mondani, a csütörtök mégiscsak egy furcsa, misztikus nap: más az ember észjárása, mint például szerdán, és semmiképp nem szabad csütörtököt mondani a csütörtököt mondásban.

(A kék kereskedelmi oldal)

Életem következő huszonhárom évét – némi budapesti és bécsi kitérővel – Kolozsvárott éltem le: a Kincses Városban, ahol a Nyugat a Kelettel találkozik, és új időknek új dalait rőfögve lehet tenyészni a meleg, balkáni pocsolyában. Apám azt szerette volna, ha mérnöknek tanulok, de meghalt – így bölcsész lettem meg poéta, s azóta több ízben igazat kellett adnom Csokonai Vitéz Mihálynak,

1 Karády Katalin – Vajda Albert: Slágerpatika, 1981: <https://www.youtube.com/watch?v=6qiKQz6O0ec>

aki szerint „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon!”. De nővéreim – akik a mérnöki pályát választották – ugyanezt mondják a maguk szakmájáról, így tulajdonképpen anyám az egyetlen, aki többször is kijelentette: ha újakezdhetné az életét, ugyanígy szeretné leélni. Ez volt anyám egyetlen metafizikus kijelentése életében, és benne van egy egész élet regénye és lényege – míg én azóta is vers- és novellafüzérekben vagy regényekben próbálok megfogalmazni, amit egyetlen szóban, egyetlen mondatban kellene tömöríteni. Anyám megtalálta a maga mondatát.

A kolozsvári első tíz évben, sorozatos kételyeim ellenére is, hittem az irodalom világot megváltó erejében. Ma is hiszek, de ehhez a hithez akkor ifjonti láz is társult: mondhatni vallásunk volt ez minékünk – hiszen nem voltam egyedül –, az irodalom papjainak hittük magunkat és reménykedtünk, idővel próféták leszünk, akik versek szavalásával egyenként változtatjuk meg az embereket, s a megtérítettekkel együtt aztán az egész világot.

De a világot nem mi változtattuk meg, hanem a világháló meg az a bizonyos kék oldal, mely úgy összehozott bennünket, hogy ennél távolabb még sosem voltunk egymástól.

Megöregített bennünket. Egy lány, akit egykoron szerettem és két és fél évtizede nem láttam, most fáradt, fásult asszonyként néz rám: egyetlen pillanat alatt öregedett meg, hiszen mindedig hamvas tündérként élt a képzeletemben. És nem a ráncok zavarnak, hanem a szemek – ha kihuny bennük a fény, ha eltűnik az egykori pajkosság, ha a kék medence megtelik hulladékkal. Anyám szeme kilencvenegy éve ugyanolyan. Pedig rajtunk kívül már minden szerettét eltemette, még Katalin unokáját is, akit három kisgyermek mellől, harmincegy évesen ragadott el korunk népbetegsége.

Ez a kéklőn ragyogó istencsapása újraír mindent, néhány kattintásnyi pillanat alatt legyilkolja emlékeimet. Mert találkozni, újratalálkozni időnként jó, de nem biztos, hogy szükséges.

Ezek a találkozások lerombolják bennünk a teremtett világokat, melyeket azért kreálunk, hogy megváltoztassuk a valóságot, s mely építményeket időnként papírra vetünk és irodalomnak nevezzük őket.

Mégis, sok mindent köszönhetek ennek a változásnak. Bárhol is lennék a világban, láthatom anyámat, beszélhetek vele. Hogy megvalósult a borgesi bábeli könyvtár, ahonnan egy kis ügyeskedéssel szinte bármit megvásárolhatok, kikölcsönözhetek vagy ellophatok. Összeguberáltam már vagy fél-százezer könyvet, és engem ez már boldoggá tesz, még ha nem is zizeg a papír, ha nincs is illata a könyvnek.

A sokak által megálmodott Nagy Enciklopédia is létrejött, melyet többnyire lelkes amatőrök írnak, mégis kiváló kiindulópontja a tudás begyűjtésének.

De Vajda Albert még mindig hiányzik belőle.

(Elolvason a könyvem)

Végre kézhez kaptam, bár nem volt könnyű hozzájutni. 1956-ban jelent meg, ötezer példányban ugyan, de menekülésem s pláne a Szabad Európa Rádióhoz szegődésem után a kommunisták igyekeztek eltüntetni létezésem összes nyomát.

Azóta sem láttam – mikor emigráltam, árkon-bokron keresztül, nem vittem magammal. Könyvnyű a mai íróknak, egy apró/parányi pendrive-on viszik teljes életművüket, vagy fellövik egy felhőbe, amikor menekülnek...

Faludy Gyurka még nálam is rosszabbul járt: megírta pompázatos regényét, a *Karotont*, a hatvanas évek elején lefordították – sajnos pocsékul – angolra, a magyar kézirat meg elveszett; úgy kellett aztán visszafordítani és rekonstruálni fél évszázaddal később – és mindaddig nem jutott hozzá a magyar olvasó. Hány meg hány nagy mű veszett el akkor, '56-ban meg a rákövetkező évtizedekben, miközben a szocreál hőzöngéseket tízezres példányszámban adták ki! Hány meg hány mű *nem* változtatta meg az irodalmat!

De az enyém előkerült. Egy online antikváriumban bukkantam rá. Semmire sem emlékeztem belőle, elvégre hatvan esztendővel ezelőtt jelent meg, azóta ugyebár én meghaltam – annak is negyedszázada már –, és az emlékezet bizony furcsán működik a halál után.

A címe: *Tanuljunk könnyen, gyorsan nevetni!* Alcíme: *Humortanfolyam kezdők és haladók részére.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1956, Toncz Tibor rajzaival. Emlékeznek nagyszerű karikatúristánkra? A Ludas Matyinak rajzolt, haláláig. Én időközben el is felejtettem, hogy ő illusztrálta. Hiába, hat évtized nagy idő, a halál pedig nagy fordulópont az ember életében.

Egyet lapozok, és íme, a címlap utáni nyitóoldal:

1. LECKE

BEVEZETŐ

Olvassuk el figyelmesen az alábbiakat:

A, Á, B, C, Cs, D, E, É,
F, G, Gy, H, I, Í, J, K,
L, LY, M, N, NY, O, Ó, Ö,
Ő, P, R, S, Sz, T, Ty, U,
Ú, Ű, Ū, V, X, Y, Z, ZS.

Ezekből állítottam össze ezt a könyvet.

Nos, ezen percekig röhögtem. Ne tartsanak önteltnek, de – már megbocsássanak – ez borzasztóan vicces. Mint ahogyan Hangulat Lajos története is, a könyv 13. oldalán. Remekül szórakoztam és nosztalgizáltam, egészen, amíg a 82. oldalhoz értem. Pedig nem vagyok egy Karinthy, de valamit már akkor is tudtam, *valamit, amitől az ember emberi.* Aztán azon a bizonyos 82. oldalon a következő címmel szembesültem: *Lányom, a rádió.* Lányom, Katalin, aki reggel fél hatkor kezdte saját műsorának sugárzását.

Katalin... Elsírtam magam, mert úgy éreztem, nem a saját könyvem olvasom már, hanem valami mást.

(Elovasom a novellám)

A Vajda Albert csütörtököt mond volt az első komolyabb „prózom”, mindmáig leghíresebb írásom, egyúttal költői büszkeségem megalázója. Hét nyelvre fordították le. A mű keletkezéstörténete banális, Silardus barátom csavarta ki belőlem, ezelőtt húsz esztendővel. Silardus filozófus, és akkoriban egy szakfolyóirat szerkesztője volt, melynek tematikus melléklete az irodalmat és a filozófiát kívánta találkoztatni: ebbe a lapszámba kért, pontosabban követelt tőlem írást. Bár versöletem nem volt, és prózára nem igazán fűlt akkoriban a fogam, illetlenség lett volna nemet mondani neki, mert ez a derék újkori Diogenész ugyan a gondolkodás trofikus láncának csúcsáról tekintett le ránk, inkább érző, mintsem gondolkodó literátorokra (bár maga is foglalatzkodott időnként szépírással), és inkább volt szkeptikus és komor, mintsem víg cimbora, de egyszer például egy egész irodalmi díját poharainkba transzponálta, holott az háromhavi átlagbért tett ki akkoriban – és egyéb duhaj történetek is fűződnek a nevéhez. Azóta is büszke rá, hogy a novella neki köszönhető, bezegezük is időnként, én pedig hálás vagyok, nem tagadom, hiszen ez a néhány oldal megváltoztatta az életem.

Négyszázhuszonhét évvel a tordai országgyűlés után – és a *Vajda Albert...* megírása előtt egy esztendővel – kitört a vallásháború Erdélyben és a Partiumban. A váradi katolikus püspökség nem tolerálta az irodalom új, szabadelvű és -szájú vallását és annak hirdetőit, úgyhogy a derék püspök ki-prédikált engem meg Sántha Attilát az erdélyi magyar ifjúság irodalom által való megrontásáért. *Adná az Isten, hogy az ifjúság az irodalomtól romoljon meg!* – vágtuk rá mi akkor. Erre már a római pápának sem lehetett volna válasza.

De igazából nem eme frappáns és überelhetetlen replika döntötte el, kinék volt igaza. Tizenhat év múlva két írókollégámmal a Vajdaságban turnéztunk, és egyik felolvasásunk gyanús módon vasárnap este hatra volt kitűzve egy közép-bánsági faluban. Megérkezéskor a katolikus papot kellett keresnünk. Ha nem egyéb, az esti misén kell fölolvassunk, tippeltem én: és lőn.

Elveim szerint a templomban nincs helye a polgárpukkasztásnak, így Vajda Albert ezúttal vasárnapot mondott. Míg olvastam, nem kis pátozzsal, egyik kollégám megszámlolta: százhuszonhárom szórványvidéki magyar ember volt jelen, ebből harminckettőnek kezdett el csorogni a könnye.

Ekkor rájöttem, hogy mégsem elég mindig egy frappáns vagy misztikus mondat, időnként egy-egy hosszabb írás is kell. A szigorú püspök ott állt az emberek között, és a beszédemmel párhuzamosan visszavonta az excommunicatiót.

(A hazáról kellene)

Beköltöztem egy okostelefonba. Nem ez a hazám, csak benne lakom. Gyakran gyűlölöm, mint ahogy a kényszerlakásokat szokás gyűlölni, de nincs választásom, ha hazáimat meg akarom őrizni.

Egy tenyérnyi ablak, innen nézem a világot, innen lépek ki a világba, az üvegen keresztül.

Az ablakban kétnaponta megjelenik anyám. Egyre kevesebbet beszél, nemigen van miről, a napjai nagyjából egyformán zajlanak. Már nem lép ki háza kapuján, nehezebbre esik a járás így, kilencven fölött. Szerető családi körben van, gondját viselik, egy pöttöm dédunoka vidítja föl nap mint nap, aki olyan, mint a kislány a *Mása és a medve* című rajzfilmben. Az időjárásról beszélgetünk, ki mit ebédelt, ilyenek; időnként a kislány belekotyog, olyankor kacagunk. De rendszeresen rémálmaim vannak, mert minden egyes beszélgetésben benne van, hogy lehet, ez az utolsó, minden banális mondatban benne van az elmúlás borzalmas költőisége.

Álmaimban gyakran apám is megjelenik, ilyenkor próbálok fölébredni és magammal cibálni őt a valóságba – de nem jön. Visszakényszerítem magam az álomba, de már nem találom ott. Úgyhogy mindig kiköpöm a fogaim a markomba, majd kétségbeesetten próbálok visszailleszteni őket – de mozognak, vagy újra kihullnak.

A hazáról kellene írni most. Vagy a hazákról. Brassó lenne az, a szülőhelyem, Erdély ékszere? Kolozsvár, a bűvös Kincses Város, a kultúra és a szerelmek Eldorádója, ahol a legtöbbet éltem, al-kottam és szerettem? Budapest, ahol dolgozom, a bolond, egzaltált, gyönyörű metropolis? Bécs, ahol egy dialektikus, mágikus évet töltöttem el? Vagy az a kis dunántúli város, ahová írni és pihenni menekülök, amikor csak tehetem? Netán a hegyi üdülő a Hargitán, ahol az oxigéndús levegő tele van vesszorokkal, s a góbé szomszéd azt kérdezi: értem én, hogy maga íróféle, de mit dógozik? Esetleg az Adria partja, mely mostanában sokkal közelebb van hozzám, mint Kolozsvár? Az imádott Isztria vagy Dalmácia? Trogir, Spalato és Raguza, melyeket évente többször meg kell látogatnom, hogy ne legyenek elvonási tüneteim? Vagy Florida, ahol Vajda Albert élt, és ahol még nem jártam, de ez mit sem jelent, hiszen érzem, milyen ott élni?

Mindenhol otthon vagyok, és nem tudom, hol vagyok legotthonabb. Ezért lakom egy okostelefonban, melynek ablakából minden otthonomat láthatom és hallhatom.

(Dénesek)

Dénes, a legjobb barátom, szerzőtársam, velem egy évben, 1919. január 2-án született, ugyancsak Budapesten. Érettségi után kőfaragónak tanult egy sziléziai műhelyben. Követ kevésbé, de szöveget faragni megtanult. Pályáját a *Haladás* hetilapnál kezdte, majd zenés rádiójátékokat, filmvígjátékokat és színpadi szatírákat fabrikált, legtöbbször velem együtt. Magyarországot 1956 novemberében hagytuk el mindketten, Angliában telepedett le ő is. Egy ideig a Londonban megjelenő *Magyar Szót* szerkesztette, majd 1959 és 1963 között a szociáldemokrata *Népszava* szerkesztője volt. 1963-ban a Szabad

Európa Rádió bécsi irodájának munkatársa lett. 1965-től Münchenben, a rádió központi hírosztályán dolgozott. 1982-ben ment nyugdíjba, de továbbra is megmaradt angliai tudósítónak.

Apám, Dénes, öt évvel és hat nappal később, 1924. január 8-án született, Olthévízen, Calida Aquában, egy Brassó megyei településen, mely Bethlen Katáról és a Haller–Kálnoky meg a Guthman–Valent kastélyokról híres, nemkülönben arról, hogy ott lelkészkedett egykoron Bod Péter. Nagyapám bővérű, Amerikát megjárt kalandor volt, góbé nemesember, akinek temperamentumát és szeszélyeit mind a nyolc gyermeke örökölte. A családi legendárium vaskos és izgalmas könyv témája lehetne, motívumai pedig a viharos szerelem, a bicska, az alkohol és a vagyonherdálás közül kerülhetnének ki, felváltva. Apám, Dénes, ezermesternek készült és egy duhaj, autodidakta polihisztor lett belőle. 1988. december 28-án halt meg.

De mi történt Kovács Dénessel? Én 1991-ben meghaltam. Már több napja böngészem a világhálót, de az utolsó információ róla az, hogy harmincnégy évvel ezelőtt nyugdíjba ment, ám továbbra is megmaradt angliai tudósítónak. Uramisten... Letörölöm a port a régi rádióról, amit még apámtól örökölttem, a számomra érthetetlen kapcsolású jelerősítő kábelekkal, tranzisztorokkal, hurkokkal egyetemben, de nem merem bekapcsolni, pedig most is a Szabad Európa frekvenciájára van állítva. Ha bekapcsolnám és megszólalna a 97 éves Dénes, Londonból, újra meghalnék.

Vagy a Dénesek és a Szabad Európa Rádió 1988. december 28-án elhallgattak Brassóban? És még mindig nem jött el a Nagycsütörtök?

(Az oszlop)

Anyám napok óta a brassói ház ablakában áll, és lát engem, amint az utca túlsó felén egy oszlophoz vagyok kötözve. Az unokahúgom, aki gondozza, kétségbeesetten hív: beszéljek vele, nyugtassam meg. Megnyugtatom: jól vagyok, Budapesten lótok-futok épp, minden rendben, zajlik az élet, végzem a dolgom. De hiába: éjjel elindul, hogy kiszabadítson. El kell venni tőle a kapukulcsot, éjszakai telefonok, kétségbeesett könnyörgés, értse meg, hogy jól vagyok, jövő héten megyek Brassóba, maradok is pár napot.

Majd becsukódik a kényszerlakás ablaka, az embert a sírás fojtogatja, halni szeretne nyomban, menekülni mindentől, ebből az életből, de tudja, hogy nem teheti meg. Úgyhogy összeszorítja a fogát, és kinyit egy másik ablakot, munkájáét, vallásáét: az irodalomét. „A költészet ama szent feleslegesség, játék és sírva nevetés egyben, melynek határozottan értelme van” – mondja Sántha Attila, és az ember hitet merít ebből a vitatható, de gyönyörű mondatból. Belelapoz ismét a könyvbe, melyet ő írt, vagy Vajda Albert – egyre megy: *Tanuljunk könnyen, gyorsan nevetni!* Fölkacag, mert a nevetés egyben túlélést is jelent. Nyit egy újabb ablakot, és határozottan, gondolkodás nélkül leírja a világot egybefogó mondatot. Majd vár néhány percig, s mivel az ige nem lesz testté, ugyanolyan határozottan, gondolkodás nélkül kitörli, és halasztja, haláláig halasztja a végső, az igazi, a Nagycsütörtök kimondását, mert talán azt csak Egyvalaki mondhatja ki: Ist... Nem!

(2016)

Az idő elhagyott

az idő elhagyott kirakatában
a hó még őrzi a telet,
de az okker színű lágy szövetben
felszárad árnyaim sötét bozótja,
utamon már a zaj sem lázad,
kopott színeim fényjátéka,
maga a káprázat.

süllyed bennem a múlt
horizontja, rozsdás levelet ejt
az emlékezet, foglya magának,
ennyiben még szabad,
s úgy áramlik, folyik vissza, vissza
mint Körös vizében a testet fogott ikra,

halszemük az én látásom teste,
a hínárban elnehezült víz fátyla
fényüket fedte, de a fodrozó
hullámvonala átrajzolta a fákat,
a fekete-vérük égre szálló bánat,

de a néma alföldi házak,
mindennapi csodára várnak,
a kézlátással keresett hírnököt,
vak udvarok világából
felrepülő sötét árnyat

itt az ember fényben porló,
sietős lépteiben is csak áll,
sorsvetése – hontalan határ.

Az Arnolfini házaspár görbe tükrébe

az Arnolfini házaspár
görbe tükrébe nézve,
életemből Zdenka kiszakadva,

szemem előtt el.
az idő ura,
majd az elmúlás szolgálja voltam,
ez tartott létezésben,
ezért a hús, a harapás.
a tekinteted végtelen fensége,
a megszakított élvezet,
mikor úgy lobogtam – lobogtam,
mint szél nélküli zászló.

Milyen könnyű volt
megtagadni ezt valaha,
ami tőlem benne fogant,
s mikor vére vihart tombolt.

Nincs valóság

üres vagyok,
szerelem után a nyomorúság,
de a szoba közepén várom a tavaszt,
s onnan szállok fel, ahol nincs valóság
csak sötét lyuk az értelemben.

A képzelet roncs képterében

a képzelet roncs képterében a találkozás,
mint mikor nem fog a festék,
de testeden kicsurrant felesleg igazít a tükörben,
akár egy sikló után kapott mozdulat.

Az ember

az ember
mint képet nézi
önmagát
rejtve bennem néhány szín
majd a lét
derítve
hó-ragyogással.

Justh úr Szenttornyán

Hogyan lesz pilléből fecske,
S mi jó háramolhatnék rám
Ebből, ez a folyamat vonz,
Kóbor ivadéka tűznek.

A gyalogutat fű nőtte be,
Tulajdonosvilág pókja
Sző nyálból várat mikörénk,
A megölt szépség ejt rabul.

Raktáron nehéz lakat függ,
Semmivé tettem mindenem,
Árnyjátékom másé lehet,
Elkorhadt fajom, fuimus.

Faust a lépcsőházban

Ha érc olvad e konc korban,
Erük csorbul sáros fényben,
A gondolat legalján ül
Ki ízes gyök, fényes kopár.

Vakarja el sebét, tépjék
Ki álmát, holtában éljen!
Így lesz valóság múltból, így
Süllyed korom, gyanús jövőnk.

A vágy, hogy végtelenbe tört,
Büntet, kinek módjában áll.
Letört kilincs marad kézben
Pokolba érve, hát belépsz.

Téli harkály

Kelet borzad tebenned.
Szörny és ember kevercse,
Lehetséges volt volna,
Múlttá száradt emlékezet.

Mint téli harkály ágon,
Sürgölődik körötted
Romlás, rontás és átok –
Távol mégis „kopogás”.

Ritka, hogy az erdőt fúrja,
Hó madara, szép halál,
Téli harkály, tarka álmom,
Örökké lenni levés.

esti képek

tömbvirágzás

az éj lajtorjáján narancsszín hold lépeget, nem láttam még ilyen színesnek sose a vén estutast, illatok kelleme száll, két nap alatt kivirágzott az összes lakótelepi orgonafa, groteszk módon illatoznak a kövér bokrok az aszfalt és a betonfal közötti vékony ligetben és a szemetesek mellett, a külvárosi tömbvirágzás hamarabb kezdődik, a székely, falusi orgonák csak májusban bontják rügyeiket, ezt a sietős tavaszodást lassan tíz éve nem tudom megszokni, májusi szeleburdiságával most rád emlékeztet, érkezésed függvényében mindig van egy kedvenc hónapomű.

idősáv

folyton te beszélsz ki belőlem, mozdulataid, szemed és mosolyod magam előtt látom, olyan élénken élsz bennem, mintha sose mentél volna el, mintha a megérkezés és a távozás közti idősávban nem hosszas, kövér hetek sorakoznának, csupán pár pillanat telt volna el.

illúzióvesztés

szél játszik a hajamban, azt képzelem, a te ujjaid, már nem tudom, mi tartozik az éjhez vagy a nappalhoz, a sötétség és a napfoltos reggel jelentéktelen időtorlasszá vált.

Öt perc élet

„Vedd le késemről véres torzodat.”
(Diane di Prima: Tizenhárom rémkép)

Egy szerelmes diákiúval kezdődött. Dan Meyers tizenhét éves houstoni középiskolással. Dan betelefonált a Frankie Ballown vezette HBQA Rádió népszerű zenés kívánságműsorába, kért egy érzelmes Alex & Sierra dalt, a *Say something*-ot, és még valamit: öt percet, hogy elmondhassa az ő történetét. Frankie előbb nem állt kötélnek, végül is az ő műsora nem pszichoanalitikus tanácsadó program, nem is lelki elsősegély, de a fiú addig könyörgött, míg megesett rajta a szíve. Meg aztán Frankie-nek is volt egy hasonló korú fia, David. Átérezte a srác gondját. Aztán ez a pillanatnyi gyengeség lett Frankie veszte. Vagy épp eljövendő hatalmas tündöklésének kezdete. Ki tudja? De látszólag Dan Meyers életének utolsó öt perce is akkor kezdődött. Mert miután a fiú el-elcsukló hangon eldadogta, elsírta szerelmi bánatát, miszerint Christine-t, az ő egy évvel alatta járó szerelmét elszerette egy idősebb arab fiú, és ez nincs rendjén, ez a világ így nem kerek, a dolgok felfordultak, én megölöm magam apám Coltjával, és Szeretlek, Christine! kiáltással föbe lőtte magát. Legalábbis így hangzott a rádióban: egy hatalmas csattanás, utána néma csönd. Dan! – kiáltott a mikrofonba és az éterbe Frankie. – Dan! Ott vagy? Mi történt? Dany fiú! Ne bomolj! Ne hülyéskedj, Dany!

Itt lekeverték a műsort, beadtak egy Bruno Mars-sláget, a *When I was your man*-t.

A rádióhallgatók se tudták meg soha, hogy mi történt valójában. A rossz nyelvek szerint a műsorvezető találta ki és rendezte meg a jelenetet, hogy nagyobb legyen a hallgatottsága. Mások döbbenet álltak az ügy előtt, ám Frankie-nek bejött az eset, mert rádiójának népszerűsége hétről hétre nőtt. Fiatalok sokasága telefonált be a műsorába. Már akinek sikerült, mert a vonala csak úgy égett. A tinédzserek alakítottak egy Dan Meyers Fan Klubot és egy Facebook-csoportot is a Houston Community College-ban. És hogy fel-felbukkanó lelkiismeretét is megnyugtassa, Frankie elkezdte keresgélni Dan családját. De hát egy akkora városban, mint Houston, hány Dan élhet?! Mert sokat nem tudott róla: talán fehér srác (volt?), talán nem, mindenesetre csak elcsépeltnek mondható diákszerelmének történetéből indulhatott ki. Evvel pedig nem ment sokra. A városi telefonkönyvben is több száz Meyers volt. Végül feladta ezt az utat, mert a visszahívott telefonszámon se jelentkezett senki. Műsorában is közhírré tette, hogy ha valaki ismeri a családot, jelentkezzen, vagy Dan osztálytársai, de semmi eredmény. Csupán a zenét kérő betelefonálók száma sokszorozódott meg, egyben az öt percet kérőké is. A műsorvezető azonban keményen ellenállt. Ám néhányan zsarolni kezdték Frankie-t, ha nem ad időt történetüknek, még a zeneszám elején öngyilkosok lesznek. Tehetetlen volt, határozatlan. Egy kamasz fiú állítólagos halála már nyomta a lelkét, nem akart további bonyodalmakat. Kérte, hogy hívják össze a rádió médiatanácsát, amit egy műsora előtti kedden, a kora délutáni órára ki is tűztek.

– Be kell szüntessük Frankie műsorát – jelentette ki az ülésen Ron Applegood főszerkesztő.

– A fenét! – csattant fel az egyik főrészvényes, Alex Stonebridge. – Soha nem volt ekkora a hallgatottságunk, és a reklámbevételek is hatalmasat nőttek. Magának mi a véleménye, Mr. Ballown?

Frankie lehajtott fejjel ült a testülettel szemközt. Sokáig nem szólt semmit, aztán csendesen azt mondta: – Uraim, hölgyem! Éppen azért kértem az ülés összehívását, mert jómagam is tanácstalan vagyok. Úgy érzem, hogy eszköz lettem bizonyos láthatatlan erők kezében, s ezt nehéz elviselni.

Nem szeretném, hogy megszűnjön népszerű műsorom, de azt se, hogy az öngyilkosjelöltek programja legyen, mint az az egykori magyar dal, a *Szomorú vasárnap* kapcsán történt, ha ez mond Önöknek valamit...

– Hát persze! Emlékszem – vágott közbe Applegood, aki maga is közép-európai származású volt, lengyel felmenőkkel. – Az „öngyilkosok dala”! – És dudorászni kezdett.

Frankie nem jött zavarba. Folytatta: – Értsék meg, az én műsorom nem egy Sylvia Stern-féle lelki szemetesláda. És nem is valamiféle gyóntatószék. Zenés kívánságműsor!

– Mindazonáltal komoly etikai kérdéseket vet fel a Meyers-féle eset. Rosszabb esetben bűnügyieket is. Ne adja meg azokat az öt perceket – mondta határozottan Mary Aaronsky részvényes. – Ezzel kikerülheti...

– Már túl késő – szakította félbe Frankie. – Nem tehetjük meg. Egy zeneszám, öt perc történet. Így alakult. És a hallgatóknak joguk van elmondani történetüket. Hogy úgy mondjam, jár nekik az az öt perc nyilvánosság. És nem törvényszerű, hogy úgy végződjék, mint Dan Meyers esetében, ha egyáltalán úgy történt, ahogy, mivel én próbáltam a dolog végére járni, de nem jutottam semmire. Egyedi eset volt. Nem hinném, hogy lesz folytatása.

– De mi erre a garancia? – kérdezte Applegood.

– Azt hiszem, semmi – válaszolt Frankie. – Ezt nem lehet kivédeni. Egy műsor és egy műsorvezető se tudja.

– Legfőképp magán múlik – állapította meg Mrs. Aaronsky.

– Talán felemelhetnék Mr. Ballown fizetését – ajánlotta Alex Stonebridge. – Most van miből. A felelősség nagy része az övé.

Ebben megállapodtak, de Frankie nem lett nyugodt. Az órájára pillantott: – Tíz perc múlva adásban kell legyek.

– Akkor minden marad, ahogy volt – szögezte le Stonebridge. – Kivéve az Ön fizetését – tette hozzá mosolyogva.

Frankie bólintott és felállt. Megigazította hátul gumival összefogott hosszú haját, leeresztette homlokáról napszemüvegét és sarkon fordult: – Ajánlom magamat.

– Most hozta egy futár – mondta Beny, a technikus a stúdió ajtaja előtt, és egy borítékot nyomott a kezébe: Se címzett, se feladó. Frankie feltépte. Dávid írta, a fia:

„Apa, először is bocsáss meg. Nem tudtam szóban elmondani, amit már régebb akartam, mert féltem az azonnali reakcióidtól. Nekem így, írásban könnyebb. Az egész Dan Meyers-történetet én találtam ki, vagyis az az én történetem, csak Eric-vel, az osztálytársammal játszottam el. Christine-t egyébként tavaly, egy iskolai koncerten ismertem meg, amikor felléptünk a bandával. Szerette, ha gitározom. Szerelmes voltam, vagyok. Kérlek, ne haragudj rám, az elkeseredettség, a csalódás vezetett odáig, hogy megtegyem, megszervezzem azt a betelefonálást. Azt hittem, ez a megoldás. Nem gondoltam végig, hogy ekkora bajt okozok majd. Amikor hallgattalak a rádióban az én történetemmel, valóban úgy éreztem, hogy már ez sem segíthet. Szinte beleborzongtam. Kár mindenért. Christine-t már úgyszem kapom vissza. És semmit se ér az életem. Kivéve azt az öt percet. Együtt voltunk. Fiad.”

Frankie Ballown még aznap beadta a felmondását.

Itt

csak egy lépés és újra ott vagy
ajtónyitásra vár a tér
kerested mégis megrémít hogy
futottál és most utolér

néha mintha először látnád
a széken a bőr még ránctalan
de már meghajlik rá sem ültél
tudja a testednek súlya van

érezed a fallal hol fut össze
a tető alatti ferde sík
ölelsz és sírsz ásítasz táncolsz
nem félsz hogy mások meglesik

van egy mélyedés a padlón
és erre folyik el kint a víz
sötétben is bátran kiléped
melyik lépcsőfok merre visz

a pénz amit rég elhagytál mert
fontos hogy biztos helyre tedd
az éjjel támadt furcsa ötlet
amikor szólsz vagy csak a csend

minden egybeér itt egy ponton
innen tudod majd hol vagy otthon

F.

a legjobb éveid voltak semmi kétség
én vártam épp így kapóra jött nekem
téged csak vitt a néma eltökéltség
nem is tudtad hogy mit teszel velem

szavak akartak az én szavaim lenni
elengedtem őket hogy mehessenek
többé nem kérni mindent megmutatni
gondolhatnék még rá hogy keresselek

én ezt te vajon mit is vennél sorra
újraéled és mindig elhiszed
hiába futnál megőriz lásd a forma
pár nap telt el vagy néhány évtized

most én is itt te majdnem kétszer ennyi
rohan rohansz nem tudlak már követni

Jeruzsálem

1.
ez volt az a kapu
belépett és látta
ide jött meghalni
itt értette meg
hogyan nincs más választása

ez volt az a kapu
beléptem és láttam
ide jövök majd meghalni
itt értettem meg
hogyan nincs más választásom

2.
milyen hatalmad van felettem
megvéd vagy végül majd elárul
mellemben érzem szívverésed
ahogy a tenger nyílik zárul

olyan közel van oly törekeny
mit hittem homokként pereg szét
tiéd ez is ne hagyj magamra
ha már idáig elvezettél

3.
van az a furcsa bokor a dombon
milyen fájdalom rántotta görcsbe
nincs rajta seb vagy nem csak egy ponton

hallani mégis hogy sikolt a törzse
lehet csapda vagy hívogató otthon
magad kerested legyél most az űre
kövek között a fény részvételen
alaktalan homály a félelem

Búcsú helyett

egy arc lefedve négy tenyérrel
takarni csak mit meg se tettünk
mit kezdenél egy más idővel
te nem sem én ki dönt helyettünk

perc volt csak épp vagy emberélet
megnyílik lásd a föld utánunk
hiába lépnél újra abba
nincs már folyó amerre jártunk

Zenélő fa

Diófa gömbölyded ölében
kifáradt illatú, útra nem
engedett levelek koccannak
az utolsó melegek lüktetésében,
és lágyan csörgő dalára ágai
hintázó táncot járnak éppen.

Elixír

A leháncsolt szeretés az élet nedvét hullatja arcodra,
a nyers tisztaság illatát vonja rád,
görcsökben engedi feltűnni hibád,
és bár sebezhető, folyvást megbocsát.

Kő-kenyér

Tátongó úrből ront rám a hepciás,
s nem nézem, mit kiált, mert
tovább tolhatja falát a szakadás.
Csak a mélység fenekére nézek,
hol meg nem kapott ölelések
százát látom rozsdás vasrácson.
Nyomban ki is párnázom, hogy pihe-
puha ágyon lehessen szállásom.

Utolsó hajnal

Ha majd a harmat
utoljára ül rá
csöndesen a tájra,
az égbolt fekete ruháját
tűzpirosra váltja.
Ebbe süppedhet a lába...

Varázs

Mintha egy vaksötét pincébe
rejténék a szeretés lepkébe
bújt testét. Lepkének képzeled,
s amint felhajt egy kis szelet,
érezheted. Összetörné gyöngé
törzsét, ha utánanyúlna kezed,
így tenyered közt színes
gyöngyként dédelgeted.
S lám! Ezer lepke repes...
Fény áraszt el immár
két pinceteret, s égi
permet hinti fejed.

1955.

Mint ki a parkban ül, és hű szolgaként
a porba háromszögeket rajzol, holott istentagadó.
A teremtés sokadik napja, s nem lőn
hosszan világosság.

1957.

Elhagyja mind, ami szárny,
egy-egyedül a törzse marad,
körbeállják a drótok,
a dróton túli dolgok és falak.

Éjjelre már nem madár,
behúzódnak a nézelődő népek,
a kottába, mint a himnusz,
képzetébe a képzelődő.

Éjjelre hasábnyit
emel ki s visz magával
a törzsét körbefogó térből oda,
ahová a szárnya szárnyal.

1979.

Ne felejtse el, én ott leszek,
képeslapként, amit Várnából küldenek,
s amelyre nem várnak feleletet.
A félrekapcsolt telefonhívásban.
A cipőben, amit az ajtó előtt
húz le a gyerek, zajt ne csapjon,
nehogy a férjeddal megébredjete.
Így élünk Közép-Európában,
felemásan. Hol ruhátlan s lázban,
hol csörgő üvegekabátban,

de mindig átvilágítva és kádban.
Mint röntgensugár alatt egy bálna.

Minden idődben ott és veled
az éveidben is benne leszek,
pillanatok, napok, hetek, hónapok,
amelyek olykor feleslegesek,
olykor hiányok, de teljesen
ott benned, legbelül,
és szüntelenül megnevezetlenül.
Így éljük az életet,
gyorsított filmként pergek le veled,
és igen, akkor is ott leszek,
ha rögek borítják testedet
s engem hantolnak el veled.

És nem énekel soha a bálna!

1987.

Kéznél volt a könyv,
amelyet, ha naponta kinyitottam,
mindvégig mást olvastam belőle.
Azt, hogy a nyarat,
miként a fűgét, megelőzi
az érés illata;
a porcelántányér belsejében
körbefutó vonal önmagát örökké ismételi;
azt, bármi történt, a fontos nem az,
hanem ahogyan arra emlékezel.

Van egy nap, amikor mindez megváltozik.
A halhatatlanságot elcserélem
néhány halandóra,
mert szeretni őket, ez az áruk.
A sors nem ágál,
lázad ellenem, aki elherdálta,
holott tudja, velem együtt pusztul el.

Hogy mi lesz hamarosan,
attól éppen úgy iszonyodva és elrettenve,
mint attól, hogy vele összevessem,
milyen volt egykor,
bár enyhén görbe a hát
és a lábon is akadt mit észre nem venni.

Meghal bennem az idő,
leszek szellem- és lélektelenül
telítve csupa testtel.

A ráncok, májfoltok, csontgörbületek
s a fogpótlások között nem én leszek majd az agg,
aki áruló. De az sem teljesen én,
aki úgy múlt el, hogy nyomtalan lehetett belőle ez,
ez a másik.
Talán ifjan és erősen,
a néma szöveg szóközéként a szavak között.

1995.

Ha gondolok rád, akkor nem a tálca
suta, festett karimája, nem a pogácsa,
nem az egreskert havasládája
jelenik meg előttem.

Ha gondolok rád, a bőrpíromra
rányúló szemedre, s amely nézi
a tavalyról maradt lombú, a tavasz
előtt megduzzadó rügyű nyírt,

a fára. Tövén gránitszikla hever,
beszöve tőzegáfonyával és mohával.
Nem kapom el a tekintetem. Guggolsz,
előrehajolsz pucéron, megnyíló farpofával.

A képbe befú a finn szél, szívem!
Sokszor elképzelem, hogyan csúszok
beléd, felhőbe a repülőgépem,
amely repít haza. Van, mikor hiszem,

te is elképzeled, a folytatása
mi annak, amint megpillantod
ággként előmeredő tagomat.
Ne hasadj le, emeled alá a markod.

Nem esik többé a csípőd kézre.
Elsötétednek a tócsák az évek
alatt és az ökörvérszín pajták.
Ennyi szó marad, hogy becézze,

betűvonás, hogy a nyírt,
hűséges árnyék alatta, körbeérje.

Viszony

Kitárulkozása fojtogató hatást gyakorolt rám, amikor önleplezésébe belekezdett, a legcsekélyebb mértékben sem gondolhatta, hogy valóban semmiségnek leszek képes tekinteni a látottakat, arra meg végképp nem számíthatott, hogy a várt vendég látogatása közömbösen érint, azok után, hogy felfedte előttem, ami egyáltalán felfedhető, mert a minden, esetében szóba sem jöhet, csakis a semmit kívánta ábrázolni, mintegy összeterelni, mindenre vonatkozólag a semmit, előre eltökélt szándékkal, és előre eltervezett módon, így az a momentum sem lehetett véletlen, még ha meglepettséget is színlelt, és váratlanul hatott akkor, mikor megjelent a vendég, mondhatni pont időben, ugyanis éppen befejezte az önleplezést, a végére ért, álltam kezemben az üvegcsével az ablak előtt, és hallgattam, ahogy hallgat, tehát már átnyújtotta a semmiséget, a megfelelő időben fordult oda hozzám, a semmiség ellenére hangsúlyossá téve a ceremóniát, ünnepélyesség tükröződött szemében, de nem az ajándékozás öröme miatt, most már, így a friss levegőn, egy teherautó árnyékából kilépve, tisztán látom, hanem a kiszámított lépések sorrendjének tökéletes megvalósítása okán, mert abból, amit megértettem, még ha csak töredékként is fogható fel, egy mondat megragadt: kiszolgáltatottan élni hazardírozás, orosz rulett, kiszolgáltatva lenni az események láncolatának lassú halál; és ha mindez igaz, saját fejére és testére vonatkoztatva igaz, minden kétkedést kizáróan igaz, akkor a dolgok pontosan úgy zajlottak le, miként azt elgondolta, felvázolta, majd megvalósította, annyi bizonytalanságot mégis megengedve, mert teljesen kizárt, hogy a várt vendég örületes mutatványa betervezett lett volna, ami még éppen megengedhető, végtére is megadott kereten belül esett meg, hogy betoppánását követően, amit a vendég rövid magyarázattal indokolt, hogy tudniillik ő most tisztán látja, a roppant vállalkozást, minek kudarca elképzelhetetlen, most hogy tisztán lát, mert eddig, még az is meglehet, hogy nem is látott, csak gondolkodott a látásról, és abban a nagy erőfeszítésben végezetül elhitte, hogy lát, de ma reggel, valamiféle nagy felindulás, vagy látomásszerű megvilágosodás nélkül, egyszerűen csak azon kapta magát, hogy a körülötte heverő dolgok mást mutatnak, mint eddig, kiváltképpen az íróasztalt borító terv, és a jegyzetfüzetbe firkaált ábrák számai, mintha az esti homályban feketével rajzolt vonalak, reggelre fehérre változtak volna, a lap meg feketére, az eddig hibának vélt szerkezeti megoldásokban a konstrukció egyedülálló részleteit fedezte fel, tehát meggyőződött arról, hogy most már bele kell vágnia, mert minden rendelkezésre és minden a legtökéletesebb állapotában áll, így felkerekedett, mert azt is belátta, hogy szüksége lesz segítőre, és ennek személyét illetően minden kétsége szertefoszlott, csakis egy hasonzorú gyűjtő lehet támasza, ezt is a tisztánlátásnak tudta be, ekképpen most itt áll, hogy e váratlan fordulatot bejelentse, mely tulajdonképpen nem fordulat, mert ő nem fordult semerre, egyszerűen csak felnyílt a szeme, és miután kimondta: felnyílt a szemem, minden további magyarázat nélkül, akár az eloldozott, aki végül attól retten meg, hogy merre is induljon, eszeveszett futkosásba kezdett, határozott irányváltásokkal egyik faltól a másikig szaladt, hosszú időbe telt, míg megértettem, a szoba méreteit tapogatja le, szájáról egyre egyértelműben leolvashatóvá váltak valamiféle számok, néha megtorpant, leguggolt, majd felállt, hadonászva haladt, olykor nyerített, és mikor újra lecövekelt, felugrott, akár csak a mennyezetet akarná elérni, vagy egy elgondolt magassági pontot, kinyújtózva belekapott a levegőbe, aztán távolságot mért lépkedve, bizonyára métereket, még ha egy megtermett ember szökkenései voltak is ezek, hogy négyenél megálljon, és visszatekintszen, ekkor csak nyaka és kissé felsőtteste fordult, mintha csak a fényképész kérésére pillogna hátra, majd ugrás előre, négykézláb, ahol előredőlve félkört rajzolt hátsó lábával a fényes padlón, a vastag gumitalp beleégetett egy fekete vonalat a parkettába, talán ez lehetett mindennek a középpontja, a viszonyítási

pont, innen indult minden, vagy ha nem is, de ide tért vissza, és ettől kezdve, mint egy háziállat, úgy mozgott a szobában, hempergett, fekvé vonszolta magát, gurult, ha éppen a terep azt kívánta, perzsaszőnyeg mintáját szálirányra merőlegesen felborzolta, miközben nem feledkezett meg látszólagos feladatáról, hogy méreteket jelöljön ki, valamiféle láthatatlan koordináta-rendszer pontjait, melyek attól váltak láthatóvá, hogy megérintette azokat, miközben egyre nyilvánvalóbbá vált mozdulatainak szabályszerűsége, ahogy újra meg újra eltáncolta, mert feltűnt, hogy ismét, körkörös mozgást végez, végeláthatatlant, akár a rácsot bundájával érintő vadállat, mely ketrecben cammog naphosszat egy bizonyos vonal mentén, miről letérni többé nem képes, vagy nem akar, így, mondhatni szertartásos cselekedetének értelmetlensége kitöltötte az egész szobát, átalakította valamiféle kegyeleti helyé, ahol a valóságot temették jó mélyre, de nem menthetetlenül, mert éppen valami születőben volt, igyekezett rekonstruálni egy még meg nem történt eseményt, szakadatlanul és fáradhatatlanul, nem lankadt, éppen ellenkezőleg, egyre biztosabban és hevesebben húzta a vonalakat, végezte az ellenőrző méréseket, miközben a falhoz sodródunk, közvetlenül a rekeszek mellé, onnan figyeltük, ahogy ülő helyzetben rázza magát, elfojtva a szavakat, így nem lehetett másra gondolni, mint hogy nem buggyant ki az, minek ki kellett volna, vagy legalábbis nem olyan formában, önmaga rekedt benn, nem fakadt ki, visszahúzódott véres ömleny formájában, hogy majd egy alkalmasabb pillanatban fújódhasson akkorára, mikor a burok fala rugalmasságának határához érve végérvényesen megreped, és a benne lévő tartalom valóban láthatóvá, ezáltal értelmezhetővé válik, hogy mi is ez a mutatvány tulajdonképpen, akkor egy szertartás-e ez, vagy egy testtel végzett felmérés, vagy, és ezt már csak abból a megjegyzésből következtetem, ami akkor hangzott el, miután felpattant, és se szó se beszéd behúzta maga mögött az ajtót, hogy valamiféle konstrukción töri a fejét, egy konstrukció ábrázolása tehát a térben, de erről semmi biztosat nem tudok állítani, mert a következtetés az feltételezés, és mert arra a kérdésemre, hogy miféle konstrukción töri a fejét, semmiféle választ nem kaptam, feleletet igen, de választ a kérdésre nem, mára ennyit terveztem, így szólt, és kikísért a bejáratig.

A kapualjból, legnagyobb örömömré, még éppen láttam eltűnni a vendég alakját, ahogy befordult ezen a sarkon, éppen a teherautó mögött, a felállványozott ház magasságában, ahová ez idáig következtetem, mert miután búcsút vettünk, azonnal elhatároztam: utánaeredek, felderítem legalább azt, hova vezet útja, így az üvegsét táskámba süllyesztve kikúsztam a teherautó árnyékából, és elindultam az állványzat felé, mikor is a következő kapualjból, legnagyobb megdöbbenésemre, egy ló lépett ki. A ló, oldalát nekitámasztva az állványzat keskeny pillérének, hintázott, nagy, mélybarna teste ringatózott, verejtéktől csillogó szőréről dörzsölte le a fényt. Patáján nem lehetett patkó, olyan puhán lépdelt, vagy vastagon fedte téglapor a boltozott tér fakockáit. A vízszintesen átfutó rácsostartón nyakát átvette, mint aki csak arra vár, hogy kicsapódjon a startgép ajtaja, hogy belevesse magát az autók forgatagába, mert nem történhetett volna másképp, hiszen szemben is házfalak határolták a széles utat, meg lehet, egy elképzelt táj úszott be elé, a homlokzatok papírlapjai visszahajlottak, mögöttük lankák görbültek, frissen boronált sávokkal. Rémisztő nyugalommal merevítette ki az időt, mintha semmi sem tudta volna ismét mozgásba hozni. Kábultan támasztottam súlyomat, miközben szüntelen az járt a fejemben: vajon a titokzatos vendég is látta-e a lovat, miközben elhaladt a kapualj előtt, mert azt még láttam, hogy erre haladt, de azt már nem, merre tovább, végérvényesen eltűnt szemem elől, azzal a hirtelenséggel, ahogy ez megjelent, egyszerre eltűnt, befordulhatott a kapualjba, gondoltam, mire csendet és mozdulatlanságot kergetett szét elernyed belek harsány lehelete: éleset fíngottam. A ló ekkor vett észre. Nem egész testével fordult felém, még csak nem is erős nyakát vetette oldalra, mindössze hegyes fülét tekerte a hangforrás irányába, kettőből az egyiket. Ettől kezdve szemem sarkából bandzsítva figyeltem, eltökélten vártam, hogy történjen valami, mégsem maradhat az utcán egy ló csak így egymagában, gazdátlanul, felnyergeletlenül, futószár, minden nélkül, gondoltam, de a sötét folt továbbra sem tágított, talán csak arra vár, hogy elmenjek, mégsem ácsoroghat egy ember az utcán így egymagában, gazdátlanul, pőrén, szabadon, kötelékek nélkül. Semmi kétségem nem volt afelől, hogy megváltozott közöttünk valami, ló és köztem viszony áll fenn, minek eredetét nem tudtam meghatározni, viszont lelepleződésem óta természetesnek hatott jelenléte, semmiképpen sem természetfeletlinek, még ha semmilyen magyarázattal nem tudtam szolgálni arra vonatkozóan, mi is történik itt tulajdonképpen, mialatt egyre csak vártam, eltökélten vártam arra, hogy történjék akármi,

bármi. Szerencsétlenségemre, vagy éppen szerencsémre, ezt most sem tudom megállapítani, egyetlen járókelő sem haladt el közel s távol, így tökéletesen magamra maradtam gondolataimmal, melyek a várt vendég és a váratlan ló körül keringtek, attól függően, hogy éppen belenyugodtam a ló jelenlétével azonos mozdulatlanságba, vagy éppen felocsúdtam ebből. Érthető, hogy nem bírtam kiverni fejemből a látottakat, sem a lovat, ami erősen sötétlett a periférián, sem a vendéget, aki attól, hogy távolodott, mégsem távolodott, lopózva közeledett felém bűvészmutatványait fitogtatva, szédült sebességgel róttá köreit, így szakaszosan ugyan, de elő-előbukkant hol jobbról, hol balról, hol felülről, hol alulról, olyan lehetetlen pózokban, amit ott kellett látnom a lakásban, amit soha véget nem érő szökkenései közben mutatott be, annak a valamiféle, feltételezett konstrukciónak a szemléltetésekor, amit most újra és újra próbáltam felidézni, hátha megelevenedik az eltáncolt konstrukció, hogy ezzel a miféle konstrukcióra vonatkozott kérdésemre magam találjam meg a választ, és itt leszögezhetem, ez izgatott a legjobban, korántsem a mégis hogyan, és a mégis miért, vagy a mégis minek, hanem a miféle pontos meghatározása, tehát nem az, hogy mi volt az az őrült műsor, még ha tényleg minden mozzanatában érthetetlennek látszott is, de nem értelmezhetetlennek, ahogy a ló-kép kimerevedése is érthetetlen, ugyanakkor értelmezhető, miként a valóság is. Azt, hogy mindennek mi az értelme, nem tudom megmondani, de hogy értelmezhető, az bizonyos, ahogy a miféle meghatározása is lehetséges, gondoltam, és továbbra is a miféle konstrukció megfajtásával foglalatostkodtam, miközben egyre élesebb kapcsolatot fedeztem fel, nemcsak ló és köztem, hanem a ló-kép és a vendég-műsor között is, még ha a kapcsolat a legtökéletesebb ellenpontként is jelent meg előttem, a távoli és a közeli nézőpontból látott egy és ugyanaz, és egyszerre, a nézőpont végtelen távolsága okán, mégis tökéletesen különböző. A valóságot próbára tenni csakis távolból lehet, közelről, a valóság teszi próbára a nézőt, lovat indulásra készíteni innen nézve, közelről, lehetetlen, míg a körülötte terpeszkedő mindenséget elhajtani, távolról, lehetséges, vendég szándékát felfogni a szobából nézve, közelről, esélytelen, míg a konstrukciót átlátni, távolból, eredményt feltételez. El kell tehát távolodnom, okoskodtam némi ellenszenvvel, és nekifogtam bámulni a megnyílt táj barna dombjait, szaladtam bukdácsolva a kifordított föld göröngyén, hátrahagyva mindezt, ami ekkor valóban egynek mutatta magát, azaz nem semminek, másodpercekig ugyan, mindaddig, míg fel nem fogtam e gondolat abszurditását, még hogy egy, és gondolkodásom alakoskodását, még hogy távolból, mikor itt minden groteszk, csupa érzelgősség, egy ló láttán!, kiáltottam, és kitöröltem szememből a nedvet, miközben odafordultam, és feltűnt: szeme szélén csipa csillog. Na, ebből elég, jobb megiramodni, szétzúzni ezt a fenemód kiművelt tájgondolatot és gondolattáját, elszakítani az ezt, az attól, oldalba taszítani, ez mégiscsak egy ló, még ha kép is, eredjen, ahová feje húzza, de legyen vége ennek az egyre nyilvánvalóbb komédiának, álljon helyre a normalitást hajtó malom szerkezete, mert bizony megakadt, vagy még inkább elszabadult, ahogy betoppant, mikor sötét fellegekkel takarta ki a realitás korongját, megfertőzve a valóság indáit, amikbe szüntelenül csimpaszkodni kényszerül az, aki a homályban nem lát, úgy, hogy eközben abban él, tehát vak, és vakságában arra kárhoztatott, hogy attól iszonyodjon, a fénytől, ami a látást indokolná, leplezés után kitérülködés, kitérülködés után leplezés, és így tovább, míg végül marad a kitérülködés, utolsónak, a legkíméletlenebb és legőszintébb módon, de addig nincs más, mint tapogatózás, a torlaszok szakadatlan kitérülködése; a várt vendég: torlasz, mutatványa a konstrukció felfedésére: torlasz, ez az istenverte ló: torlasz, ezzel a lecövekelésével, és nagy, büszke magányával, ahogy áll itt megdermedve, utolsónak a kitérülködés, groteszk gondolat, és felnevettem, majd kigomboltam a blúzom, mondván szokatlanul meleg van ma, szokatlanul.

pettyesek

Ajna

Ajna katicát fog, ujjbegyére rakja,
pettyes, mondja, és ugyanolyan pettyes az arca,
csupa-csupa piros folt, mint egy számtalan kráter fedte hold,
először egy bújt ki, de a nyomában ott bujkált a kettő,
a három, a négy és a negyvenkettő,
és rögvest az ötvenegy, és fél nap alatt az egész arca himlős lett,
a feje búbjá, a füle töve és a nyelve hegye is,
és a szeme sarkába beférkőzött az ötvenkettedik,
a hasára és a hátára is rámászott egy-egy pimasz,
egyesek henyélnek, mások egymást kergetik,
galád arcukon rút grimasz terpeszkedik,
de kezemben a púder, lesz itt még nemulass!

a viszketés enyhül, ám nem kímélik
a rosszcsont pettyek, ellepték
és mindenütt berendezkedtek parányi testén,
olyan mint egy piros festékkel
összefröcskölt, bánatos kislányt ábrázoló festmény,
és egyre nő a pöttyök száma, lassan temérdek,
egy percig sem henyélnek a babérjaikon,
sebbel-lobbal érzetik közeli és távoli rokon,
csak szaporodnak és lassan százan lesznek,
míg elszámolunk százig,
s közben a sok pettytől Ajna szinte nem is látszik.

nem megy a harapás, sem a nyelés,
még a kortyolás is nehezen,
a bőre sem sima, mindenütt recés,
csípi a nyelvét a dióbél rendesen,
és kis testét égeti az a galád láz,
közel sem olyan, mint egy mézeskalácsház.

izzik a kislány, de bőszen küzd a bajjal,
kardot ránt pöttyös kezekkel-lábakkal,
éjszaka, mitöbb, a hintőpor is hatott,

és hajnalra Ajna harsányan felkacagott.

most már csak barnulnak és hullnak,
megjött az étvágy,
bekap pár pirított kenyérkockát
és hörpint rá citromos-mézes mentateát,
közben meg járja a csupazöld kertet,
kacaja megtöri a falusi csendet,
minden levelet megkukucskál felül s alul,
hogy minél több hozzá hasonlót találjon,
és amikor talál, kivirul a kislányom,
nicsak, egy újabb katica,
ujjong, ám rohamos tempóban
vesz tőle búcsút sok parányi foltja,
és két hét múlva már nincs a katicáknak
többé vetélytársa.

Konrád

Konrád volt az első, tőle kapta el Ajna,
de hogy Konit melyik gyerek fertőzte meg,
kitől lett ily pettyesen beteg,
azt senki sem tudja, és hogy miért nem
kapta el Ajna is a zsvány ovisoktól,
kik a játszótéren buzgón ölelgették,
mint bocsait a meglett anyamedvék.

egyre több pötty bújt elő a füle tövében,
és egy mindentudó anyuka az orvosi rendelőben
azt mondta, az epertől lesz, kenegessem kókuszolajjal,
és ne törődjem különösebben a bajjal,
minden drogériában kapni,
szeretném, de nem szabad őt megharapni.
nem szeretem a mindentudó anyukákat,
kikben buzog az ősanyai szorgalom,
akiknek minden témára jó ötlete támad,
fut át az agyamon,
majd a rendelőbe lépek,
hogy üldözőbe vegyük az orvossal a bajt.

de előtte még Ajna síráskoncertet ad,
azt hitte, őt vizsgálják meg,
Ajnat nem, csak Koni a pöttyös,
mint egy babos kendő vagy köntös,
mondogatom neki, de csak üvölt,
hangjával minden parány zugot megtölt,

és néhány hüppögés közt pusztit nyom le
öccsének, hogy vigasztalja.
szűj, ismételtgeti Konit,
mert a *viszket* szót még nem ismeri,
talán nem is akarja megtanulni,
csak Ajna tanul meg egy betegség kedvéért új szavakat,
rá a tudás csak úgy tapad, bár Konit sem kíméli,
csak neki nincs kedve vele kérkedni.

csupán néhány éjszaka bántják a csúnya pöttyök,
napközben ugyanolyan kisfiú, mint korábban,
csak pöttyös kiadásban, ugyanúgy buzgólkodik,
forog és sűrög, mert nincs ágynyugalom és nagy dunyha,
hogyan is lehetne egy kétéves felfedezőt
a négy fal közé zárni, úgyis kiosonna,
hiszen megismerésre vár az egész világ,
főleg a mama kertje, ahol most érik
eper, ribizli és cseresznye,
és játszótérre menni úgyis tilos.
trikója olyan vérpiros, mintha
disznótorban járt volna,
egész nap futkos, csigát keres és eteti a kecskét,
titkon megcsókolja a másfél éves szomszéd menyecskét,
biciklizik, talicskázik, locsol,
és mindent úgy összekoszol,
ahogy az egy kétéves gyerekhez illik.
felfedez térden, lábon, hason és hanyatt,
de mindezt az árnyékban vagy fejfedő alatt,
mert védeni kell a kobakját és a testét,
elég magas hőfokon izzik nap nélkül is,
élvezzük hát bőven a napnyugtát és a napkeltét,
– az élet himlősen sem túl nyugis.

amikor anya zuhany után az ágyra rakja,
és púderezni kezdi Konit,
Ajna útbaigazítja, *itt is, itt is*, mutogatja,
oda is szórjon anya sót, egy csipetnyit,
az hiszi, anya éppen Konit sózza,
hogy ízletesebb legyen,
még ide egy picit, hajtogatja,
majd amikor testvérét besózták,
vagy éppen lisztbe panírozták,
az ujjbegyével kóstolgatja
– csupa hintőpor csöppnyi ajka.

aztán elbújik, hogy vele is foglalkozzanak,
egy kicsit gubbaszt egy hatalmas törülköző alatt,

majd megszólal, *hol van Ajna*,
szívesen kikukkantana, de kívárja,
hogy anya lerántsa róla a leplet
és mindhárman együtt nevessenek.

a sok sótól és lisztől hamar gyógyul Koni,
a helyzet most már szinte paradicsomi,
még nagyobb lendületet vehet a felfedezés,
és maholnap folytatódhat a játszóterezés!

A legboldogabb sárkány

Volt egyszer egy hétfejű sárkány, aki mindig nagyon morcos volt, mert sosem csinálhatta azt, amihez igazán kedve volt. Amikor az egyik feje éhes volt, akkor a másik feje szomjas, ha egyik feje álmos volt, és aludni szeretett volna, akkor egy másik fejének éppen énekelni támadt kedve, ha egyik feje éppen hallgatózott, akkor egy másik feje tutira füttyörészett valami dallamot.

Ezért folyamatosan bosszankodott magában, sosem tudtak egyetérteni a fejei, az egyik mindig okosabbnak gondolta magát a többinél. Ahogy járt-kelt az erdőben, messziről lehetett hallani az önmagával veszekedő sárkány kiabálását. „Hagyd már abba a morgolódást, aludni szeretnék! Az a gyomrom korgása, mert olyan éhes vagyok, hogy akár a követ is megenném! Ha még egyet füttyentesz, csomót kötök a nyelvedre!” – így vitatkozott egymással a sárkány hét feje.

Egy alkalommal akkora zajt csapott az erdei tisztáson, hogy észrevette őt egy, a közelben táborozó lovag. Óvatosan a közelébe settenkedett, majd a tisztás egyik sarkában elébe ugrott, és kihívta egy hősi párbajra. A sárkánynak sem kellett több, rárontott a lovagra. A lovag igen ügyesen vívott: egymás után vágta le a fejeket, csak úgy suhintott a kardjával, a lomha sárkány meg csak kapkodta a fejeit. A végén, amikor már csak egyetlenegy feje maradt a sárkánynak, hangos nevetésbe kezdett.

– Én vagyok a világ legboldogabb sárkánya! – ugrándozott örömben, és majdnem megpusztilta a lovagot, aki nagyon furcsállotta ezt az egészet.

– Mi bajod van, sárkány koma? Az előbb még te voltál a környék legvadabb szörnyetege, most meg kedvesebb vagy, mint egy szerelmes királylány! – értetlenkedett a lovag.

– Most, hogy levágtad a többi fejemet, már nem kell veszekednem senkivel, hogy mit szeretnék. Végre arra mehetek, amerre akarok, úgy füttyülök, ahogy jólesik, és alhatok, ha elálmosodom! Drága lovag, mostantól tartozom neked, ha szükséged lenne rám, csak füttyülj egy nagyot, és én ott leszek!

Hát így kötött egymással életre szóló barátságot a sárkány és a lovag.

A szerencsés focilabda

Volt egyszer egy focilabda, aki nagyon szeretett győzni, ezért mindig nagyon mérges volt, ha melélérúgták a kapunak. Ilyenkor hangosan kiabált a focistákkal, hogy: „falábú banda”! A kapusokkal is mindig haragban volt, ha útját állták, márpedig a kapusok dolga, hogy elkapják a labdát. Ha bejutott a kapuba, hangosan kacagott, és nagyképűen hátradőlt a hálóban.

Sokszor a játékosoknak is odaszólt, hogy: „Most lesz jó, most rúgj nagyot!”. A játékosok nem szerették, hogy ilyen fontoskodó. Történt egyszer, hogy az egyik csatár nem bírta hallgatni, hogy folyton beleszól a játékba, és egy hatalmasat rúgott belé, akkorát, hogy messze kirepült a pályáról. Egészen a focipálya mögötti rétig gurult, ahol igen sok kutyust sétáltattak, és pont bele talált hemperegni egy

kutyakakiba! „Pfuj, de undorító!” – gondolta magában a labda, de ez a játékosoknak sem tetszett, ezért senki sem futott érte, hogy újra játszani vigye.

A focilabda nagyon elszomorodott, hogy a kis baleset miatt hozzá sem akartak nyúlni, hiába kiabált, kérlelt bárkit, messzire elkerülték, egész éjjel kint aludt a réten... Másnap a pályagondnok bácsi vette észre, ahogy a fűben lapult bűzölögve. „Gyere csak, kapsz tőlem valamit!” – kacsintott rá. Azzal elővett egy spriccelős slagot (locsólót), és agyonmosdatta a tiltakozó labdát.

Miután újra tiszta lett és friss, odaadta a labdát a gyerekcsapatnak, akik nagyon megörültek neki. Ujjongva dekáztak vele, és egymásnak kiabálták, milyen szuper, hogy most már nekik is van igazi felnőtt focilabdájuk. Imádtak vele cselezni, játszani, kapura rúgni. A labdának fülig ért a szája örömeiben, hogy mennyit foglalkoznak vele, a gyerekeket mindig biztatta, hogy ügyesek legyenek, és hangosan megköszönte, ha gólt rúgtak vele.

Edzés után a legügyesebb kisfiú mindig hazavihette magával a focilabdát, és olyankor bent alhatott a gyerekek szobájában a többi kedvenc játék között. Nagyon jól érezte magát a kis focisták barátjaként, és már kicsit sem vágyott vissza a nagypályára, úgy gondolta, hogy az a kis „baleset” igazán jó irányba fordította az életét.

Az elválaszthatatlan kacsatesók

Egy hatalmas erdő szélén egy tóban élt egy kacsacsalád: kacsapu, kacsanyu és két kis pelyhes kiskacsa. Nap mint nap vidáman fürdöztek a tóban, és folyton kergetőztek.

Egy derűs napon vidám gyereksereg érkezett a tóhoz. Azért jöttek, hogy madáretetőt barkácsoljanak a tóparton, majd azokat megtöltve eleséggel, feltegyék az erdő fáira. A kacsacsalád a nagy hangzavartól elbújt a nádasban. Dolgoztak a szorgos kis kezek, és szebbnél szebb etetők készültek, majd miután mindenki kész volt, összekapoltak, és elindultak hazafelé.

Igen ám, de néhány kiskölyök figyelmetlenül otthagytak a tóparton egy ragasztós tubust, amelyikbe véletlenül behuppant az egyik arra totyogó kiskacsa, és csupa ragacsos lett. Ijedtében akkorát ugrott, hogy nekiment a tesójának, és jól összeragadt a fenekük!

Na, innentől kezdve évekig elválaszthatatlanok voltak, csak sajnos sokat civakodtak, mert sosem tudtak megegyezni, merre menjenek. Telt-múlt az idő, a kiskacsák megnőttek, de a fenekük ugyanúgy össze volt ragadva.

Egyszer aztán egy ifjú jedi érkezett az erdőben lakó öreg mesterhez tanulni. Amint végzett a mester a kiképzéssel, a tóhoz vitte az ifjú tanoncot, és azt kérte tőle vizsgaként, hogy fénykardjával egy suhintással válassza szét az elválaszthatatlan kacsatesókat, de úgy, hogy nekik ne essen bántódásuk. Mielőtt a kacsák észbe kaptak volna, az ifjú jedi egy gyors mozdulattal „Huss!” – szétválasztotta őket.

A kacsák nagyon boldogok voltak, repültek, úsztak, totyogtak minden irányba, mert végre mehetek, amerre akartak! Már csak egy dolog kötötte őket össze örökre: a testvéri szeretet. Na meg az, hogy imádtak fogócskázni a tóban!

Mitől ilyen kerek?

Beszélgetés J. Kovács Judit drámapedagógussal

– Hét éve álmodtad meg és hoztad létre a *Kerekítőt*. A könyvcsalád tizennegyedik tagja megjelenése alkalmából beszélgetünk. Az anyukák, apukák ölében ülnek a kisgyerekek, és a közös mondókázás, éneklés, cirókázás, önfeledt játék közben nem is gondolhattam mást: így kerek a világ! Ez lenne a *Kerekítő* maga?

– Igen, hisszük, hogy a gyerekek számára a világ szülei ölében kerekedik ki első ízben. S ez az élmény meghatározó, egy életre szól. Az ölbeli játékoknak szerepe van a korai kötődésben, elősegítik az érzelmi biztonságot. Akik a kezdeti években elegendő ölelést, érintést, mosolyt kaptak, azoknak felnőttként könnyebb mindezt adni és elfogadni másoktól. A felnőtt boldogulás alapja. Ezek a bizalmi játékok a művészetek palotájának előszobája is, aki itt kellemesen érzi magát, örömmel nyitogat be később a palota termeibe. Fogékonyabbakká válnak a művészetek iránt. Sok mondókában van jelen a humor is, szinte minden ölbeli játék végén van egy nevetető csattanó, csúszdáztatás, reptetés, csikizés.

Ez persze az önfeledt játékoskedvet is biztosítja, aminek hatására a gyermek szerető környezetben érzi magát, s így ráadásként az agyi antennák sokasága nyílik meg, fogékony percek ezek. Ráadásul a legegyszerűbbnek tűnő pár soros höcögtető is a legtöbb érzékszerv bevonásával történik, több csatornás ismeretátadás. A kötetekben a kapcsolódó mozdulatkincset is feltüntetjük.

– Azt gondolnánk, az ölbeli játékok ösztönösen benne vannak a családok életében, mégis úgy láttam, hálás örömmel vesznek részt a foglalkozásaidon. Újra kell tanulni a bensőséges együttlétet? Miért olyan fontos mindez?

– Szerencsére mindannyiunkban ösztönösen ott van. Mindenkinek vannak ez irányú emlékei, kinek több, kinek kevesebb. Ám a többgenerációs családok megszűnésével azért nehezebben öröklődnek. A hálás tekintetek nem feltétlen annak szóltak, hogy újat hallanak, hanem akár annak, hogy ráismernek az általuk otthon is énekelt dalokra, gyermekként megismert mondókákra. Az „aha” élményre a heti foglalkozásokon is nagyban építünk, az alkalmi rendezvényeken pedig különösen. Mindig a közismertebbek mellé csempésszük be a kevésbé ismereteket, jeles napokhoz vagy évszakhoz kötődő dal- és mondókaanyagot. Természetesen a mai felgyorsult világban, ahol az apukák sokszor csak este esnek haza hosszú munkanap után, jó, ha odafigyelünk a meghitt esti és hétvégi együttlétre. Ebben a könyveink nagy segítséget nyújtanak, akár csak ha azt nézzük, hogy egy nyugodt közös lapozgatással kezdődhet az együttlét, s mikor az apuka is már erőre kap, a közös ücsörgésben a játékokat, hintázta-

tókat, dögönyözőket ki is próbálják. Sikerük pedig akkora, hogy a gyermekkacaj a legfáradtabb szülő is további mondókázásra sarkallja. Hamar kialakulnak a kedvencek, a repertoár pedig a foglalkozásoknak köszönhetően is bővül. S milyen jó, hogy ehhez nem kell más, csak a hangunk, az érintésünk, melyek mindig kéznél vannak.

– *Olyan a légkör, mintha egy közösség alakulna. Milyen jó lenne, ha a gyerekek életében továbbra is megmaradna ez a fajta hozzáállás az emberi kapcsolatokhoz! Milyenek a visszajelzések?*

– Az egykori pöttöm kerekítősek közül sokan ma már kisiskolások. Sokáig emlegetik Kerekítő manót, sokszor megkeresnek minket hétvégi rendezvényeinken, ahol sok ismerős dallam csendül fel számukra, amit megnyugvással és örömmel fogadnak. Rengeteg történet érkezik, hogy miben segített a manó vagy egy adott mondóka. Valakinek az esti fogmosáshoz kellett motivációnak, hogy Kerekítő manónak is van fogkeféje. Aztán volt, akit még óvodás korában is az egyik nálunk tanult kedvenc zsuppoló mondókával kellett belódítani viccesen a kádba. Egy-egy mondóka eleje vagy csattanója az első szavak között is megjelenik, mint ahogy a foglalkozásoknak keretet adó Kőketáncos körkörös cirókázó mozdulat is, az első utánzásos otthoni meglepetés. Az pedig érzelmi biztonságot és sikerélményt nyújt, hogy az óvodában számukra már ismert dallamok, rigmusok kerülnek elő. Így az óvónénihez talán több bizalommal fordulnak, társaikkal esetleg nyitottabbak emiatt is, és azért is, mert társaságban lenni sem új érzés nekik. Idei újdonság, hogy az új manós mesekönyv megszületésével útjára indítottunk Ovimóka foglalkozásokat, ahol a mondókák és a kötet meséi nyomán történik a zenei, mozgásos foglalkozás, melynek bábos kerete van.

– *Úgy érzem, ez a mozgalom még abban is segíthet, hogy visszataláljunk a művészetekhez, ezenkívül a tiszta forráshoz, ami korunkban különösen fontos lenne. Mi a véleményed erről?*

– A foglalkozások tervezésekor népi forrásból merítünk. Ez egy biztos, tiszta forrás. Jó, ha a legkisebbek először saját zenei anyanyelvükkel találkoznak ezeken a heti alkalmakon. Otthon és később az óvodában, nagyon helyesen sok más hatás is éri őket. A könyvcsaládban, amit naponta forgathatnak, kortárs szerzők művei szintén helyet kaptak. A heti egy baba-mama foglalkozást azonban kizárólag a népi mondókáknak, népi gyermekdaloknak, népdaloknak szánjuk, a párperces báb jelenetek mellett, amelyek mindennapi és jelesnapra vonatkozásúak. A Kerekítő Tippentőn a népzene és néptánc is előtérbe kerül. A Kerekítő Mondókás Mókán a hangszerjátékkal is varázsolunk, a Bábos Tornán pedig arra is ügyelünk, hogy a báb kellékek minőségi anyagból készüljenek, és esztétikusan nézzenek ki. Előszertettel használunk természetközeli anyagból készült tárgyakat. Nemezgyümölcsöket, fajtékokat, hangszereket. Még a hordozótáskánkat is külön varratjuk, patchwork logóval díszítjük. A hangszertartóink jó része pedig türkizkék, mint az ünnepeinken, szakmai találkozóinkon a felsőnk. Valahogy úgy érezzük, fontos, hogy amikor az anyukák kimozdulnak otthonról és betérnek hozzánk, akkor egy kicsit egy mesevilágba csöppenjenek, mi ezért is várjuk őket mosolyogva, vidám öltözetben, dalos kedvben. Arra a félóra felejtődjön el, ha aznap éjjel rosszul aludt a baba, vagy, hogy kint szakad az eső, ne adj' isten, szalad a háztartás.

– *Népi mondókák, írók művei, hagyományos és modern – nagyon tetszik ez a sokféleség!*

– Ahány ház, annyi család. Sokfélék vagyunk, s a Kerekítőn belül a foglalkozásokból és a kötetek terén is képviseljük a világ sokszínűségét. Így mindenki saját habitusa és pillanatnyi kedve szerint talál magának kedvére valót. Széles repertoárt nyújtok, abból a szülők válogatnak, majd a gyermekhez megérkezve kialakulnak a nagy kedvencek. Lehet, hogy tíz mondókából fog állni, amit éveken át élvez és kér a gyermek. Ehhez azonban nálunk több százból válogathatnak, magam pedig több ezerből szűrtem ki, amit a könyvekbe szántam. A magyar néphagyomány rendkívül gazdag, így nekem könnyű, de épp ezért nehéz dolgom is volt.

– *Kerekítő manó és az évszakok – mesék óvodásoknak a legújabb kötet címe, főszereplői a közkedvelt manó és macskája. Ezt a könyvet Acsai Rolanddal közösen írtátok. Új irányt vesz a Kerekítő?*

– Nem új irány, hiszen a manó figurája már az első mondókáskönyvünk oldalain ott bujkált, mely 2009-ben Szép Magyar Könyv díjat is nyert. Csak annyi változott, hogy most már történik is vele valami, mert a gyerekekkel együtt ő is megnőtt időközben, így óvodásoknak szóló mesekönyvből szólítja meg a kis olvasóit, beszámol kalandjairól. Acsai Rolanddal írtuk, aki eddig felnőtt- és ifjúsági könyveket jelentetett meg, ez az első mesekönyve, ahogy nekem is. Találkozhatunk benne tavi tündérekkel, hókatonákkal, de az évszakok is igazi alakot öltenek. Kacska macska bohókás, Kerekítő manó pedig mindent megold, mint ahogy a gyermekkel való együttélés során a szülők az elsőre megoldhatatlannak tűnő helyzetekkel is boldogulnak, legtöbbször és jó esetben. Persze néha nekünk is elkélne egy varázssipka. Fontos megemlíteni a mesekönyvvel egyidőben megjelent, ugyancsak Kállai Nagy Krisztina által illusztrált lapozókat is: *A part alatt*-ot, melynek lapozgatása közben el tudjuk énekelni a közkedvelt dalt, és a *Kerekítő manó altatói*-t, amelyben népi dűnnyögőket találunk. Utóbbi az esti szertartás részévé is válhat, ami egyben az olvasóvá nevelés első lépcsőfokának is tekinthető.

– *Milyen programokat kínáltok a közeljövőben? Hol találkozhatunk Kerekítő manóval és Kacska macskával?*

– „Kerekítő manó bandája” zenés, bábos interaktív előadása várja az óvodásokat. „Kerekítő manó és a hókatonák szíve” a téli mese adaptációja. Az előadók: J. Kovács Judit – báb, Nemes Janó – fúvós hangszerek, Gyulay Csaba – ütőhangszerek. A MŰPÁ-ban december 18-án, az Angyalföldi Művelődési Házban február 26-án lesz látható. És intézményekbe is meghívható, mint ahogy a Manócska Társulat bábelőadása is, mely ugyancsak a négy évszak meséjére épülő előadásorozat.

Említettem már a rendszeres és alkalmi Ovimókát is, ezenkívül Kerekítő manó országsszerte szívesen ellátogat otthoni születésnap zsúrokba mondókás mókával 1–7 éves korig hangolva. Ezeket a lehetőségeket a manó menüpontba folyamatosan töltjük.

Holott csobogással

Molnár Krisztina Rita:

A víz ösvénye, Simonyi Cecília illusztrációival

Molnár Krisztina Rita kisregénye monológok sorozatából épül (ahogy a történések háttérben is folyamatosan cseveg a vízesés), Tamás (a tízéves kisfiú) és Eszter (az anyukája) mellett a lillafüredi vakáció több résztvevője is szót kap, köztük két különös beszélgető, Hermann Ottó és József Attila szobra. Ők sok-sok éve „élnek” ugyanott, ám csak most, ebben a történetben találkoznak és barátkoznak össze. Ahogyan a főszereplők is igazából most találják egymásra – Tamás ugyanis örökbe fogadott fia az anyukájának, akit csak itt és ekkor, a kettesben eltöltött napok után tud anyának szólítani. A magaslati levegő és a barlangterápia nemcsak az asztmát gyógyítja, de tisztává, könnyebbé tesz sok mindent, legfőképpen a hétköznapi mókuskerekeit is távolról szemlélni: „mint egy filmben. Elég nevetséges.”

A víz nemcsak csobogó háttérként vagy a történet fordulópontjának közegeként értékelődik fel, de a címben jelzett ösvény alakítójaként is, metaforikus szinten értelmezi a történeteket: a folytonos változás, mozgás, alakulás után a meder megtalálása, a megnyugvás békéje is benne van, s az is, hogy ragyogóvá, fénylővé teszi mind a dolgokat. A szálloda londinere, aki barátként és megmentőként kap szerepet az eseményekben, mindjárt a legelején kimondja a kisregény tételmondatát: „Minden nap új nap.” Először az a kérdés adódik, hogy ki lehet-e, ki kell-e mondani expliciten elveket, igazságokat, akkor is, ha a szövegben értelem-szerűen szereplőhöz, figurához kötött mindez, hiszen mégis a szerző döntésének eredménye, hogy kit és hogyan enged szóhoz jutni. Az igenlő válasz esetében pedig nem kis merészség szükséges hozzá, ugyanis pengeélen táncol a szerző: a személyesség felvállalásával, a megnyilatkozó lírai én könnyen érzélgőssé, „tanítóvá” válhat. Másodszor azért fontos mozzanat ez a direkt, közvetlen beszéd, a gondolatfolyamok verbalizálása, mert többirányúvá, többterűvé teszi az olvasást, eleve azzal, hogy folytonosan rákérdez a hős személyére. A beszélgető és sétáló szobrok, a kerítés fehér csigái, a barlang legendája, a csónakkaland, a „halak, sárkányok, sült krumpli” terepében elinduló gyerekkaró, az „erdőkirály” és a „teliholdkirály” beszélgetése hozzák létre a kisregény mesés

Alexandra Kiadó, Budapest, 2016

gyerekdimenzióit, azaz megteremtik a lehetőséget a gyerekkönyvként történő meghatározásnak. Innen olvasva pedig *A víz ösvénye* Tamás története, aki nemcsak meggyógyul, de (végre) anyát és barátot talál magának. Ám mindez legalább annyira Eszter története is, mint a fiáé – neki az anyagyerek egymásra találáshoz magát kell lecsöndesítenie, s a megtalált „ösvényben” legalább annyira benne van az otthon maradt harmonikus család, az apával együtt, mint a messzi tisztáson megbújó „békebeli” kicsi ház, ahol vendégeskednek, s ahol meghalt barátnőjének, Tamás édesanyjának története is fénybe kerül.

Simonyi Cecília képekbe rejtett József Attila-verssorai (hangsúlyosan a borítón címmel együtt szereplő Ringató) és a szereplők megjelenítéséből nyilvánvalóan adódó *A kis herceg*-áthallás csak megerősíti azt a szövegileg is erőteljesen jelen levő lehetőséget, hogy *A víz ösvénye*-t mindvégig József Attila költészete és (horribile dictu!) sorsa felől olvashassuk: a Szinva patak partjától, a „hallgató gyermek” többszörösen jelentéssűrítő használatán keresztül, a vágyott harmónia kereséséig. Eszter és Tamás történetének megéléséhez a gyermekként elalvó, s gyermekként szeretetre vágyakozó költő önreflexiói, a versidézetek ugyanolyan fontosak, mint az egész könyv zárómondata, amelyik egy teljes egészében beidézett József Attila-vers befejező sora is egyben: *„ismeretlen kedvesünkkel hálunk ő az aki cirógatván figyelmeztet ha takarónk lassacskán lecsúszik.”* Lehet ez, mondjuk, a víz keresett igazsága: a boldog csönd lehetősége.

Mindent a gyerekről?

GYEREK/KOR/KÉP – gyermek a magyar képzőművészetben¹

Gyerek és múzeum

Manapság egy múzeum nem nevezheti magát korszerűnek, ha nem tervez gyerekprogramokat, nem tekinti potenciális látogatóinak a gyermekeket. Külön gyerekeknek szánt múzeumot már a 19. század legvégén létrehozta az Egyesült Államokban, a Brooklyn Children's Museum-ot, majd a 20. század első felében számos további, ennek a célközönségnek szánt, hasonló intézményt hoztak létre az USA-ban. Mára több mint kétszázra tehetjük a számukat csak az Egyesült Államokban. Innen terjedt el a világban a gyermekmúzeum koncepciója, 1978-ban Brüsszelben, majd az 1990-es években Angliában is megnyitották kapuikat az első gyermekmúzeumok. Hozzánk legközelebb, Ausztriában található a ZOOM Kindermuseum Bécsben, amely szintén az 1990-es években nyitotta meg kapuját, s mára korosztályonként meghatározott egységekben várja az aktív felfedezésre nyitott gyermekeket már nyolchónapos kortól. Magyarországon 2012 óta várja a látogatókat az első gyermekmúzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum Mesemúzeuma, mely koncepciójában és működésében teljesen azt a múzeumi formát nyújtja, amilyenek egy gyermekmúzeumnak „lennie kell”: óvodán, iskolán kívül, játékos tanulás helyszínei, melyek kifejezetten a gyermekek számára kitalált, aktív tapintható, játékra ösztönző installációkkal vannak berendezve.² Itt is alapvetően csoportos foglalkozásra várjuk a gyermeket, de meghatározott időben egyénileg is fel tudjuk keresni. A Magyar Múzeumokban, a Pulszky Társaság – Magyar

Múzeumi Egyesület on-line magazinjában 2016 július közepe óta blogolnak „Kiss Múzeum” néven, az első néprajzi gyermekmúzeum tervezői. Nagyon várjuk a megvalósulást!³

Léteznek persze a Gyerekkor Múzeumai is a világban. Nagy-Britannia legrégebbi gyerekkortörténeti múzeuma 1955-ben Edinburgh-ban nyílt meg, de az 1970-es években Londonban és Derbyshire-ben is nyitottak gyerekkortörténeti múzeumokat⁴, s a Victoria and Albert Museum is rendelkezik egy Gyerekkor Múzeum egységgel, amelyben „*childhood objects*”-et, játékokat, gyerekkortörténeti rekvizitumokat mutatnak be.⁵ A 1990-es években egyre nagyobb számban szenteltek kiállítási tematikát a gyerekkornak. 2017-ben pedig Cape Townban nyílik Afrika első olyan interaktív múzeuma, amelyet a gyermekségnek szentelnek.⁶

A hazai múzeumi világban a játéktörténet van önálló múzeummal jelen a kecskeméti Szorakatenusz Játékmúzeummal⁷, de a nagy országos múzeumok is rendelkeznek jelentős játékgyűjteménnyel, ahogy a Budapesti Történeti Múzeum is rendezett az elmúlt harminc évben többször is játéktörténeti kiállítást saját és más hazai múzeumok gyűjteményeiből válogatva.⁸ 2016-ban pedig

3 <http://magyarmuzeumok.hu/blog/cikk/214>

4 A legtöbb gyerekkortörténetinek nevezett múzeum Nagy-Britanniában létezik, más országokban kevésbé van jelen ilyen tematikus múzeum. In.: Roberts, Sharon: *Minor Concerns: representation of Children and childhood in British museums*, 5. o., www2.le.ac.uk

5 www.vam.ac.uk

6 www.museumofchildhood.org.za

7 szorakatenusz.hu

8 Ecc, pecc, újra bejöhetsz. Játéktörténeti kiállítás, BTM Kiscelli Múzeum 1987–1988; Babaház kiállítás, BTM Kiscelli Múzeum, 1995; *Játszani jól – Történelmi barangolás a játékok birodalmában*, a Magyar Nemzeti Múzeummal és a szegedi Móra Ferenc Múzeummal közösen, 2003–2004

1 Időszaki kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Vár-múzeumában 2016. október 12 – 2017. február 19.

2 www.mesemuzeum.hu

az Óbudai Múzeum *Játék a városban* címmel az első állandó játéktörténeti kiállítást nyitotta meg Budapesten, amelyben az 1990 előtti polgári játékokat kívánja a látogatóknak bemutatni.⁹ Habár a játéktörténet egyes vélemények szerint egyáltalán nem „mesél” a gyerekekről, sokkal inkább a felnőttekről, a felnőttek gyerekekről szóló gondolkodásáról tudósít.¹⁰

Mindemellett még a gyerekek alkotta művek számára is léteznek ma már múzeumok, mint pl. az Oslói Nemzetközi Gyermekművészeti Múzeum.¹¹ Hazánkban is többször rendeztek nagyszabású gyermekművészeti kiállítást¹², vagy a Budapesti Történeti Múzeum is, a mai napig helyet ad a Város és Faluvédők Szövetsége szervezésében immáron 26 éve elindított, évente megrendezett rajzpályázatához kötődő, 10 és 18 év közötti gyerekek alkotta művekből rendezett kiállításnak.¹³

GYEREK/KOR/KÉP

Jelen esetben azonban, a fenti szójátékkal címzett kiállítás esetén a négy kurátor: Révész Emese művészettörténész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem tanára, Rum Attila művészettörténész, Tészábó Júlia művészettörténész, gyerekkortörténész, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar tanára, valamint jómagam a korábban felsoroltaktól eltérő, gyerekekhez kötődő, gyerekekről, gyerekségről szóló, interaktív, a látogatót bevonó, képzőművészeti kiállítás létrehozására törekedtünk.

Egy olyan világban, amikor a fiatalok, de valójában mindenki naponta jelentős számú képi információval, sokszor akár mozgókép formájában, szembesül, nehezen kel versenyre a múzeum a rendkívül gyorsan változó és gyors visszajelzést adó, színes ingerekkel szemben egy statikus vizuális rendszerben működő kiállítással.

A tárlat kurátoraival mi mégis egy olyan koncepciót szerettünk volna megvalósítani, mely egyrészt feltérképezi a magyar művészetben a

gyerekeket megjelenítő képanyag jelentős részét, másrészt áttekintést nyújt arról a „tükörképről”, amit a képzőművészet a gyerekekről történő gondolkodásból megmutat. Ennek nincs hagyománya hazánkban, a hazai kiállítások sorában először és utoljára 1940-ben, a Műcsarnokban megrendezett tematikus tárlatok sorában (akt, arckép, nők, stb.) került megrendezésre egy ilyen válogatás.¹⁴ A nemzetközi múzeumi világban az elmúlt 40 évben számos olyan kiállítás született, mely valamilyen formában a gyermeksegről, vagy a gyerekekről szólt, ilyen volt pl. a New Yorki Museum of Modern Art 2012-ben rendezett, a gyerekeknek szánt design 20. századi történetét bemutató nagyszabású kiállítása is¹⁵, vagy a párizsi Musée Marmottan Monet kiállítása a gyerekekről a művészetben.¹⁶ Amíg a párizsi kiállítás egy alapvetően áttekintő anyagot mutatott be a hagyományosan az impresszionistákat bemutató kis múzeum, párizsi villa épületében, a Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeumában valami olyasmire törekedtünk, ami tematikusan mesél a gyerekkorkepekről és minden korosztály számára tartalmaz felfedezésre váró elemeket.

Alapvetően a látogatókból szerettünk volna kiindulni, olyan gondolatok alapján, amelyeket Thomas Schlessler designer a kiállításlátogató néző lehetséges attitűdjeinek az összefoglalásában fogalmazott meg. Szerinte ötféle szemléletmódban ragadhatjuk meg a műalkotások szemlélésének tevékenységét: egyrészt a „szemlélődő tekintetben”, amikor a látogató a látványt szerzte örömet, a nézés intellektuális gyönyörét keresi. Másrészt abban, aki mindig az alkotót próbálja beazonosítani, aki a vizuális emlékezetét „tornáztatja”, egyfajta stíluskritika alapján próbálja meghatározni, majd magát ellenőrizni egy kiállítás megtekintése során. A harmadikféle szemlélő egyfajta „üzenetet” keres az alkotásokban, aki szeretné ésszel felfoghatóan megfogalmazni azt, amit a mű szemlélése során érzékelünk. Erre többféle mód lehetséges, hiszen az alkotás szólhat a művészetéről, filozófiai tartalmáról, vagy egy adott korszakról, vagy a mű témájáról és számos más rétegről. Mindebben természetesen szerepet játszik a néző aktív szerepe, aki szociokulturális közegéből fakadóan tudja értelmezni

9 www.obudaimuzeum.hu

10 Roberts, Sharon: Minor Concerns: representation of Children and childhood in British museums, www2.le.ac.uk, 14. o.

11 www.barnekunst.hu

12 Dr. Tészábó Júlia: Az 1914-es gyermekművészeti Kiállítás és utóélete, 2014. konferencia előadás

13 vész.szhp.hu

14 Révész Emese: A felfedezésre váró másik, 14. o.

15 Kinchin, Julian and O'Connor, Aidan: Century of the Child: Growing by Design, 1900–2000, New York, 2012

16 Gélys, Jacques: L'art et l'enfant, chefs-d'oeuvre de la peinture française, Musée Marmottan Monet, Paris, 2016

a művet, de az intuíció révén is közel kerülhet egy alkotáshoz. Schlesser megkülönbözteti még az „ikonografikus” szemlélet is, aki az egyes művek közötti formai hasonlóságokat és eltéréseket vizsgálja. Az utolsó szemlélődő típust abban látja, aki „értékhierarchia mentén” fedezi fel a művek vizsgálata során az alkotásokat. Ez a szemlélet a hagyományos művészettörténeti szemlélet is, mely kvalitás vagy tartalmi kérdések alapján határozta meg vizsgálata tárgyának fontosságát.¹⁷

Így történhetett az, hogy a hazai művészettörténet tudománya a gyerekeket bemutató ábrázolások sorát az édes, bájos művek érdektelen sorába helyezte, s elenyésző kivételek mellett kevesen foglalkoztak a kérdéssel.¹⁸ Kiállításunk szándéka ennek a hallgatásnak a megtörése és kérdések feltevése a gyerekeket ábrázoló műalkotások témákra bontott megmutatásával.

A kiállítás kilenc egységbe foglalja a bemutatott műalkotásokat. A termék során a szívárvány színei mentén haladunk végig, ahogy a mesevilágban is a szívárványon juthatunk át egy másik birodalomba, jelen esetben a gyerekek világába. Az egyes terekben az elmúlt 200 év eltérő korú műalkotásai kerültek egymás mellé sokszor egészen különböző korú műveket ütköztetve, megmutatva köztük a tartalmi vagy vizuális összefüggéseket, vagy a szemléletmódból fakadó különbségek feszültségét.

A tárlaton végig több rétegben, a látogató igényeitől függően szabadon választható menynyiségben helyeztük el az információt. Egyrészt, rögtön a bejáratnál aktivitásra szólítjuk fel az érkezőt, a bevezető szöveg mentén, a falakon tükröcsempék sorakoznak, és a látogatók annak a felszólításnak tehetnek eleget, hogy rajzolják le

17 Schlesser, Thomas: Quelle est la nature de notre regard? In: Carambolages, Grand Palais Galeries nationales, Beaux Arts Éditions, 2016, 8–13.
18 Révész i.m. u.o.

önmagukat. A kiállítás első hónapja után itt újra kellett festeni a falakat, annyira lelkesen aktivizálódtak a látogatók, és telerajzolták a felületeket. Talán érzékelhetik evvel rögtön az elején, hogy szándékunk szerint valójában ők a főszereplők. A kiállításban végig meg-megjelennek különböző, a témákhoz kapcsolódó aktivitások, melyekkel egyrészt a tapintási, alkotási vágy kielégíthető, másrészt egy-egy résztemakör bizonyos szempontból elmélyíthető. Ilyen például a „Család” teremben elhelyezett pecsételő, melynek öreg férfi és nő-, gyerek- és felnőtt figuráival a látogatók összeszedhetik családjuk tagjainak sorát, a családfát és különböző családképeket felsorakoztatott terem képei között. Emellett rögtön az elejétől, sőt, már a kiállítás bejáratához vezető terekben megjelenik annak a két, e kiállításra Dániel András gyerekkönyvíró és illusztrátor te-

remtette lénynek a képe, akik se nem emberek, se nem igazi állatok, hanem sokkal inkább „manó és bádógcica”, akik végigjárták a kiállítást, s egy-egy kép annyira megtetszett nekik, hogy valamilyen cselekedettel reagáltak rájuk. Ráadásul e két meselény mindig legalul, a falak aljában jelenik meg, a legkisebbek magasságában. Így történhetett meg, hogy a BTM Kiscelli Múzeum – Fővárosi Képtár gyűjteményéből a kiállításra érkezett Jakobey Károly rendkívüli finomságú, 1855 körüli akvarellje alatt, amelyen a festő egy gyermekmodellel, ábrázolás közben látható, a „manó” a „bádógcica” oldalára virágokat fest, vagy a „Szabályozás, nevelés” terében a „manó” a fenyítés elől a „bádógcica” mögé bújik, hátha nem veszik észre, stb.

A kiállítás a „Kezdetek: Madonna” egységtől a „Család” témáján keresztül érkezik el a „Fiú/lány” tematikus részéhez. A Kezdetek egységben a gyermek megjelenését mind a hazai festészet képein és az ember életében szerettük volna megragadni. Így egyrészt bemutatásra kerül az a vizuális folyamat, ahogy a Szűz Mária és gyermek Jézust ábrázoló képtípusból (pl. Szamossy Elek munkája a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményéből) kibontakozik az anya gyermekével polgári ábrázolása, de bemutatjuk a gyermek érkezése fölött érzett öröm vizuális megfogalmazását is az 1900 körüli művészet két eltérő stílusú munkájában: Körösfői Kriesch Aladár: *Boldogság* című művével a Gödöllői Városi Múzeum gyűjteményéből és Knopp Imre ritkábban bemutatott, *Fiatal anya* című képével a Magyar Nemzeti Galériából. A szintén az MNG gyűjteményében érkezett, Laborcz Ferenc 1940-es évekbeli kisbronzaiiban szintén felfedezhetjük a művész gyermeklétezésében lelt örömét, s így ebben az egységben rögtön megjelenik a kiállításnak egy nagyon fontos mellékszála, a hazai művészek saját gyermekeikről alkotott legszebb alkotásai: Bernáth Aurél grafikáján szorosan öleli magához a csecsemő Máriát, Marilit, akivel egy későbbi teremben már nagylánykorában szembesülhetünk egy magángyűjteményi, tükrös önarcképpben.

A „Család” ábrázolások sorában gyönyörűen követhető az ábrázolt családok tagjai között megjelenő viszonyok őszinteségét vagy bizonytalanságát, vagy akár kifejezésének lehetetlensége. Ebben a teremben jelenik meg az a jelentős eltérés először, ami a későbbiekben sokszor egészen konkrétan megragadhatóvá válik, hogy mennyi-

vel problémaérzékenyebben, mennyivel inkább a gyermek szemszögéből igyekszik megragadni a gyerekséget a kortárs művészet a korábbi korok idealizáló, a felnőttek saját képére formáló ábrázolásokkal szemben. Amíg a Wéber család idealizált csoportportréján minden családtag a szerepének megfelelő aktivitás közben jelenik meg, vagy Gáspár Anni családképén a szép ruhában a pesti Duna-korzón pihen meg az 1950-es évek ideális családja gyermekével, addig Molnár Ágnes Éva videóin a hagyományos családkép szét-törik, megbomlik, s Hitka Viktória művészknöveben a válás vizualizálódik.

A „Fiú/lány” egységben talán a leginkább hagyományosnak, a cím alapján a látogatókban leginkább felmerülő gyerekportrék sorakoznak, sokszor olyan ruhában vagy frizurával, melyek a mai szemléltőt megtéveszthetik, és még a gyermek nemében is bizonytalankodik, amíg el nem olvassa a tárgyfeliratot. Ebben az egységben szembesülhetünk azzal a nagylánnyal, akivé az első teremben szorosan ölelt csecsemő fejlődött Bernáth Aurél apai szeretete mellett, de ebben a teremben nézheti meg ismét önmagát is a látogató a gyerekek képmása között, akár a képekről lemásolt kartonruhákat viselve, torzító vagy valós képet mutató tükrökben.

Itt jelennek meg a kiállításban először azok a 19. század első feléből származó művek, melyeken a gyermek saját világában, vagy neki valónak tartott, rá jellemző eszközökkel került megörökítésre, s nem a korábbi korokra jellemző kisméretű felnőttként.

A 19. században a gyermek három erőforrást is megtestesített: demográfiai tőkét, generációk folytatásának biztosítékát és gazdasági tőkét, amely alkalmazkodni tud a változó világhoz.

A 18. század második felében születtek meg az első olyan demográfiai vizsgálatok, majd az orvostudomány fejlődése, melynek eredményeként pl. ekkor jelenik meg Európában a megelőző oltás gyakorlata, Napóleon is támogatta ezt a fajta orvosi védekezést, habár Franciaországban csak 1902-ben vezették be a kötelező védőoltásokat, hazánkban pedig 1938-tól. Ekkoriban jönnek létre az első gyermekkorházak, ekkor kezdik el a gyermekeket tudományosan vizsgálni. A gyerekhalandóság csökkentése érdekében több intézkedést is hoztak Európa szerte, és egyre előtérbe került a kisgyermek gondozásában betöltendő anyai szerep is. Ekkoriban kezdik el a

gyermeket tudatosan, tudományosan vizsgálni. Albertine Adrienne Necker de Saussure (1766–1841) svájci íróő és pedagógus, aki korán fellépett a nők oktatása érdekében is, barátnőitől azt kérte, hogy jegyezzék föl kisgyermekük „apró tevékenységeit” és küldjék el neki. Elkezdik a legkisebb tevékenységeiket is rögzíteni.¹⁹ Ebben az időszakban a gyermek anyai táplálása még nem volt általánosan elterjedt, de számos olyan szoptatás-ábrázolás született, mely az anyát gyermeke táplálásának örömforrásaként volt hivatott terjeszteni, propagálni.

A gyerekek ruházata is egyre kényelmesebbé válik a 19. század első felétől, John Locke, angol polgári filozófus és a rousseau-i pedagógiai elveknek köszönhetően. A klasszikus viselet inspirálta a divatot is, a kislányok elkezdtek bő zubbonyt hordani, a lányok ingruhácskát övvel átkötve.²⁰ Jól példázza ezeket a viseleteket a kiállításban Borsos József Kislány ábrázolása a Kiscelli Múzeum – Fővárosi Képtár gyűjteményéből, melyen a kislány kék, vállán megkötött, derekán fekete, fényes övvel összefogott, ujjatlan köpeny-félét visel, kezében szablya, fején Kossuth-ka-

lap kokárdával. Ha még azt is tudjuk, hogy kép 1848-ra datált, a viselet utalása sem kétséges az 1848-as forradalomra vonatkozólag. Habár ez a kép inkább a felnőttek fegyvereivel játszó, gazdag család gyermekét mutatja, a kor nemzetközi festészetében sokkal nyersebben is megjelenik a gyerekkatona, aki a felnőttek forradalmában aktívan részt vett. Ahogy 1956 egyes fiatal mártírjai, ha valamivel idősebben is, de ugyanevvel a hévvel vehettek részt a harcokban, mint egy évszázaddal korábbi társaik.

Ebben az időben még a gyerekeknek nem volt saját szobájuk, illetve a lányok hamarabb rendelkeztek saját szobával, mint a fiúk, a család magánéletében betöltött szerepük miatt. A század második felében kedvelté váltak a gyermek fürdetése és öltöztetésének ábrázolása²¹, a magyarországi anyagban e tárlaton csak a 20. század derekáról Laborcz Ferenc kisplasztikai között láthatunk érzékeny anya és gyermeke fürdését bemutató ábrázolásokat.

A tárlaton, a gyerekportrék sorában megjelenik a 20. század magyar festői közül például Ferenczy Károly fiairól, Béniről és Valérről egy-egy kép, de Szőnyi István is jelen van, ahogy a kiállítás címadó képe is az ő műve, anyát és gyermekét egymást szorosán tartó ábrázolásával 1935 körülről.

¹⁹ Gélis, Jacques: *L'art et l'enfant, chefs-d'oeuvre de la peinture française*, Musée Marmottan Monet, Paris, 2016, 109. o.

²⁰ F. Dózsa, Katalin: *Megbámulni és megbámultatni*, L'Harmattan Kiadó, 2014, 221. o.

²¹ Gélis, Jacques, 108. o.

A „Szabályozás és nevelés” egységében egyértelmű szembenállás a közoktatás bevezetését követő időszak magyarázó, idealizáló iskolai képanyaga és a kortárs művészet őszintesége között. Födő Gábor Mikor lesz már vége? című, egy iskolapad felső lemezébe karcolt, grafikai alkotása rendszeresen idézi fel a kiállításba látogató iskolások vagy felnőttek számára azt az érzést, amikor a tanórán csak az idő folyamának gyorsabb haladásában reménykedik az unatkozó tanuló.

A kiállítás egy intim szeglete a „Játék” teréből nyílván, az „Egészlet szigete” címmel a Gödöllői Iskola, Nagy Sándor és Kriesch Laura, Undi Mariska, Mihály Rezső munkáit mutatja be Csók István Züzü-sorozata mellett, mely az egyetlen olyan hazai összefüggő képsorozat, melyen a gyermek csecsemőkorától a nagylánnyá válásig követhetjük végig a legjelentősebb eseményeket a gyermek életében.

A „Játék” terében népszerű Margitay Tihamér festette olvasó suhancok mellett kiválóan fér meg a Nemvívoltunk! csoportosulás Csibész pisztolya, mely egy fiktív játékgár köpöcsöves pisztolya, és Hecker Péter ufomaszkos, bicikliző kisfiúja a Ludwig Múzeum gyűjteményéből, melyek fölött Waliczky Tamás *A kert* című videója szinte a tökéletes megtestesítője a gyerekközpontúságnak, a gyermek szemszögéből kiinduló ábrázolásnak: azt próbálja megragadni, hogy a járnai éppen megtanult gyermek hogyan érzékeli maga körül a világot.

A kiállítás talán egyik legnehezebb egysége a gyermekek kiszolgáltatottságának kérdését járja körül, mely témakörön belül megjelenik a szegénység, a gyerekmunka, a háború és a gyermekhalál témája.

A tervezés során egyértelmű volt már a számkra, hogy nem lehet kiállítást rendezni a gyermekek ábrázolásáról anélkül, hogy megragadnánk azt a jelentős képanyagot, mely a gyermekek nehézségeit, fájdalmát fogalmazza meg. A háború, a politikai döntések sújtotta gyermek ábrázolása már a történeti festészetben is kedvelt volt, melyek során a hősiesen viselkedő gyermek megtestesülését is láthatjuk. Ilyen pl. Zrínyi Ilona ábrázolása gyermekeivel Munkács várában Madarász Viktortól. Az első világháború idején szuggesztíven fogalmazza meg a menekülő anya és kisgyermeke drámai ábrázolását Rudnay Gyula, s a kortárs művészet is meg-megidéri a második világháború sorscsapásait pl. Esterházy Marcell vagy Kállai András munkáiban. A háború súj-

totta, menekülő gyermekek megörökítése a fotón már a huszadik század közepe óta rendszeresen megjelenik, hiszen Reisman Mariann szociofotóin a Magyarországra menekített görög gyermekek jelennek meg, Ata Kandó munkáin pedig a Magyarországról 1956-ban elmenekült gyerekek életéről láthatunk felvételeket a Kecskeméti Magyar Fotográfiai Múzeumnak köszönhetően a kiállításban szereplő digitális képkeret képsorán.

A szegénység szemlélete jelentősen más forrásból táplálkozott a 19. század első felében, mint a 20. század közepétől. A szegénységet nemesen tűrő, a jótékony gazdag alamizsnáját hálásan elfogadó szegény gyermek alakja mellett megjelent a munkájában tudatosan megjelenő gyermek képe is, akinek szuggesztív ábrázolásai Horváth M. Judit és Stalter György 1990-es években készült szociofotóin mutatkoznak meg talán a legerősebben.

A kiállítás ezen egysége érinti a szülő, gyermeke halála fölött érzett fájdalmát is, mely megtestesülhetett egy arisztokrata család gyermekét díszpólyában ravatalon bemutatott ábrázolásban, vagy a fájdalmasan üres bölcső mellett zokogó asszony megjelenítésében, mint. pl. Barta Ernő munkáján a Magyar Nemzeti Galériából. A születésszabályozás kora előtt a gyerekek halálózása felett érzett bánatot kevésbé tartotta jelentősnek a gyerekkutatás, tekintve a folyamatos gyász lehetőségét, pedig Zrínyi Miklóstól is fennmaradt egy elégia, elsőszülött gyermeke, Izsák halála felett érzett fájdalom megfogalmazásaként.²²

A kiállítás záró egységében eljutunk a felnőttkorig – a gyerekségre már nosztalgiával visszatekintő művek lila falon és mellett kelnek életre a néző szemében, s próbálják megidézni az emlékezet lila köde néhol jótékony hatását. Ugyanitt színes plexiken keresztül is nézhetjük a világot és a képeket, kipróbáljuk, milyen is úgy szemlélődni, hogy rózsaszínben látjuk a világot s a teremben sorakozó lényegében összes, főként 1945 után alkotást.

A Budapesti Történeti Múzeum kiállítása gyerekekről szól, és jelentős szegmenseket mutat be róluk a képzőművészet szűrőjén keresztül. Ezek a műtárgyak felnőttek alkotta, felnőtteknek készült alkotások, melyeket felnőtt és gyerek – számos magunkra vonatkozó kérdés megvitatása során – örömmel szemlélhet. Szeretettel várunk minden érdeklődőt!

²² <http://itk.iti.mta.hu/megjelent/2015-3/merenyi-metzger.pdf>, Köszönet Thuróczy Gergelynek az információért.

Állj meg, világ!*

S ha most a magyar irodalom szolid képviselőjeként csak annyit igyekszem számba venni, hogy mi mindent tanulhattunk a gyerektől, mi írók és olvasók, művészek és mindenféle rangú és rendű befogadók, akkor meghökkentően nagy, lebilincselően tágas világra láthatunk.

Gyerektől tanultuk meg az irigységet és a szorongást, lásd a Kincskereső kisködmön Gergőjét és az ő körtemuzsikáját. Gyerek révén tanultuk meg a kiszolgáltatottságot, lásd Nyilas Misit, kislánytól a gyalázatot, lásd Árvácskát, egy Nemecek Ernő nevű gyerekembertől tudhattuk meg, mi a hősiesség, majd pedig Ábel-től a talpraesettség természetét tanultuk, Bendegúztól a csintalanságot, Vitay Georginától, hogy mi a szerelem, a történelem, vagy a barátság, a Wittmann fiúktól a bűnbeesés kéjes gyönyörét, Lócitól a világi perspektívát, Karinthy fiatalemberétől a konformizmus árulását, egy Köves Gyuri nevű kamaszfiútól pedig azt, mi az, hogy Auschwitz.

Mi a gyerek titka?, kérdezem kissé talán bombasztikusan. Talán annyi, hogy azt hisszük, lesz. Pedig ő már van. A gyerek, legyen bármekkora, éppúgy teljesség, egész, északfok, idegenség, akár a profétikus költő vagy az akármilyen másik, felnőtt, csodavárásokon túli ember. Magam gyakorló szülőként és elhivatott meseíróként arra jöttem rá – miközben ezen a kisbeszédem gondolkodtam –, hogy a gyerekekkel való létezésnek van egy kitüntetett jellegzetessége, mégpedig az, hogy megszokhatatlan.

Mondom, megszokhatatlan.

* Darvasi László megnyitóbeszéde a GYEREK/KOR/KÉP – Gyermek a magyar képzőművészetben címmel nyílt kiállításához. A kiállítás a Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeumában 2017. február 19-ig látogatható.

A gyerek mindig más, nem érvényes, ellenkezés, izgalom, csoda. A gyerek rebellió, forradalom, a legédesebb anarchia. A gyerek háború. Jőmagam rendszeresen jelenek meg gyerekek előtt, rendszeresen tartok nekik kisleányú, de lelkesedéssel teli meseórákat, afféle rendhagyó irodalmi foglalkozásokat – s amíg a felnőttekkel való hasonló alkalmakat már gyakran unom vagy éppenséggel nem érzek kíváncsiságot az események alakulását illetően –, egy gyerekfoglalkozás előtt – s történhet az egy szerényebb iskolában, Farkaslyukon például, egy jónevű belvárosi tanodában vagy Sepsiszentgyörgyön, és hiába van a dologban harmincéves tapasztalatom lassan – mindig és mindig lámpalázás leszek. A gyerek mellett mindig nyugtalanság fog el, mintha ugyan érvényes és megdönthetetlen bizonyágot kellene adnom arról, hogy az élet, s a róla való mesélés csodás érdemesség.

Gyerekség, legyint a felnőtt, amivel azt mondja, hogy nem lényeges. Hogy kicsinység, apróság, jelentéktelenség, gyermeket festeni, ugyan. Ugyan? Hiszen a gyermek melletti lét mindig arra ösztönöz bennünket, hogy általa mindig ébernek kell lenni. Vele mindig munkál bennünk az óvás és a féltés ösztöne. Hogy a gyermek mellett tudni kell. Mondhatjuk-e neki, a szabályokat, a rendet, a kötelességek nyúgeit tanuló kisembernek, hogy nem tudom. Én sem tudom, gyermekeim. Fogalmam sincsen. Mondhatjuk-e, hogy bár fölnőttünk, hogy szaporodik bennünk az idegen anyag, de nem értjük, nem tudjuk fölfogni, nem látjuk át, hogy mi is félünk a változástól, a folyamatos alakulástól?!

Úgy öt éve költöztem oda, ahol most lakom. Sokat sétáltam, nézelődtem, lassan kiismertem a környéket, de a két koldusgyerekekkel már az első

napokban összefutottam. Tényleg olyan igazi, hamvas gyerekek voltak. De már koldultak, halk, alázatos hangon, tört fényű tekintettel nyújtogatták a koszos kis tenyerüket. Nem jártak iskolába, a nagybolt előtt álldogáltak, az utcán kószáltak, ki voltak tanítva. Előttem öregedtek meg. Előttem keseredett meg az arcuk, fásult meg a tekintetük. Előttem fogyott el belőlük a gyerek. Igazi, több felvonásos, bár nem látványos tragédia volt.

Soha nem feledem, mit mesélt egyszer egy barátom a kislányáról, a kicsi, szőke Kingáról, akit egyszer az ablakban ülve talált, ott bémészkodott a copfos aprólény kikerekedett szemmel, megdöbbenve bámulta a világi forgatagot, hitetlenkedett, zavarban volt, talán még föl is volt háborodva, mert egyszerre csak azt mondta halkán,

de súlyosan, hogy: de, apa, mondd, miért nem maradhat a világ egy kicsit ugyanúgy?!

Amikor mi visszavágyunk a gyerekkorba, amikor újra és újra gyerekeknek képzeljük, gondoljuk, festjük és írjuk magunkat, ezt is akarjuk. Álljon meg kicsit az idő, függesztődjék föl a világ folyása és akaratossága, ne legyen más a mese.

Ne változzon a mese.

De hát a mese változik.

Ez a kiállítás arról szól, hogy történjék bármilyen változás, valami mindig ugyanaz maradhat. Ez a valami pedig a gyerek. Hogy nem vesztegetjük, nem veszítjük, nem kótyavetyéljük el, hanem velünk maradhat. Bennünk lehet. És megnyugvással tölthet el bennünket az, ami máskülönben megszokhatatlan.

A megértés kudarcai

Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány*

Kosztolányi Dezső írásait rendre átszövik a megértés kudarcba fulladó kísérletei, a sokszor föl sem ismert félreértések, az önismeret tragikus vagy épp ironikus hiányának esetei, a sikertelen emberi találkozások és üresnek bizonyuló beszélgetések tapasztalatai. *Aranysárkány* című regényében többszörözötten is meghatározó erejűnek bizonyul a megértés és megértetés problémája. A tanárok és diákok világát önmagukban és egymással érintkezve is átható értetlenség apa és lánya között éppúgy jelen van, mint a tanárleány és udvarlója között.

Mindezeket a kérdésköröket most a regény egyetlen szavából kiindulva, azt körüljárva mutatom be. Olyan szó példáján, amely ráadásul a regény szedőjén is kifogott, aki félreolvasta Kosztolányi – valóban kézzel írott és nem mindig könnyen kibetűzhető – kéziratát, majd a nyomtatott kiadásokban a szó ekként, téves olvasatában hagyományozódott. (Érdekes, hogy az *Aranysárkány* Kosztolányi életében készült, valószínűleg maga a szerző által átdolgozott ifjúsági kiadásában kivételként mégis helyesen szerepel, a kéziratban olvasható változattal azonosan.) Ennek révén az is jószerével tapinthatóvá válik, hogy bármennyire is regényről, hosszabb elbeszélő munkáról van szó, egy-egy kifejezés milyen nagy teherbírársra tehet szert Kosztolányi alkotásában, és mennyire összetett, rétegzett jelentéshálóba illeszkedhet bele – már ha sikerül kiolvasni, immár több értelemben is jól, figyelmesen és nyitottan megérteni. Az pedig már nem kis részben az olvasó felelőssége, hogy fölismeri-e egy szó találó voltát, és el tud-e mélyedni a sűrű szövésű regény szövegében.

Az *Aranysárkány* elején, a harmadik fejezetben az elbeszélő röviden visszapillant az érettségi

előtt álló nyolcadik osztály iskolai útjára, többek közt számba véve csínytevéseiket. Ezek egyike során a diákok elsötétítették az osztályt, amelyre így – ahogy nyomtatásban olvashatóvá vált – „egyformán sötétség borult”. A kifejezés talán furcsa, de eme szokatlanságban akár árnyalatnyi költőiség is gyanítható, nem föltétlen a klasszikus szerző képzavara. Csakhogy a kéziratban még az állt, hogy az osztályban mindenre „egyptomi sötétség borult”. A Kosztolányi korában elfogadott írásmód révén a két szó a mainál is közelebb áll egymáshoz, érthetővé téve a szedő félreolvasását. De van-e jelentősége ennek az apró tévedésnek? Kétségtávolú nehéz lenne állítani, hogy alapjaiban változtatja meg a regény értelmezését, ugyanakkor a szóban forgó részlet gazdagságából, a regényben messze futó összefüggéseiből mégis elvesz valamit. Ehhez érdemes alaposabban is szemügyre venni, hosszabban idézni a bekezdést, amelyben az „egyptomi” szó szinte elveszni látszik:

„Első gimnazista koruktól fogva minden ugrotást kipróbáltak rajta. Eleinte tollat bűgattak, papírgalacsinnal fricskázták, vízbe ültették, tollszárát gumiarabikkummal kenték meg, spárgával kötötték be felöltője két szárát s óráira békákat, egereket hoztak, melyeket szabadon engedtek. Majd a tréfákat finomították. Mielőtt megjelent, becsukták az összes ablaktáblákat, úgyhogy mindenre egyptomi sötétség borult, vagy hirtelen a földre kuporodtak, úgyhogy a tanterem üresnek látszott. Később a diákcsínyeket a művészet tükélyére emelték. Kifordították szemgolyóikat, akár az iskolaorvos a trachomavizsgálatnál, s karba tett kézzel ültek, azon mulatva, hogy ők nem látják a tanárt, de a tanár látja őket. Legutolsó számuk, már nyolcadikos korukban az volt, hogy a pado-

kat, izmos combjaikkal emelve, lassan és óvatosan előrerukkoltatták, minden percben vagy egy arasznyit, minek következtében csöngetés előtt az egész osztály közvetlen a katedra közelében foglalt helyet, eltüntetve azt a tisztes távolságot, mely egyébként katedra és padok között van, s az osztály csak akkor vonult vissza a tekenősbékák lomha mozdulatával, mikor az agg professzor erre külön megkért mindenkit. Ezek az elévült vásottságok kísértettek képzeletükben, melyeket alapjában már meg is untak, de most tanulástól elgyötört testükben a szabadulás reménye visszaidézte s az utolsó megpróbáltatástól való félelem sajgó akasztófahumorról föllobogtatta emlékeiket. Ennélfogva lármáztak. Csak a lárma izgatta még őket, a lárma, mely mindig érdekes.”

A diákcsíny során becsukott ablaktáblák kiemelik az iskola világának sajátos zártságát, amely több szinten meghatározza a diákok – és jelentős részben tanáraik – életét. A gimnázium ugyan az *Aranysárkány* lapjain is joggal fogható föl a felnőtt társadalom kicsinyített-szűkített leképeződésének, csak hogy az iskolán belül érvényesülő eltérő szabályok, az óhatatlanul megváltozó – sőt ebbéli minőségükben reflektálttá is váló – társadalmi-emberi szerepek e kicsinyítést egyszersmind torzításnak, aránytévesztésnek vagy akár arányvesztésnek mutatják. Ezt a számos vonásában groteszk helyzetet tükrözi egyfelől a tanárok alakjának a diákok távlatából történő bemutatása a harmadik fejezetben, másrészt pedig azok a nyomok, amelyeket a kötött iskolai fegyelem látszik hagyni a diákok elgyötört testén. A tizenegyedik fejezet nyitánya még élesebben visszahangozza a (fizikai) bezártság korlátozó tapasztalatát, amelyet fölérősít a kitörni készülő vihar és az elkövetkezendő rettegett – az események menetére nézve döntőnek bizonyuló – feleltetés fojtó légköre: „Nagy kamaszok tehenkedtek el az unt, kinőtt padokban, melyeket kisebb testekhez szabtak. A padokat bicskáikkal már összevissza faricsgálták, úgyhogy azok valósággal megsoványodtak, készen arra, hogy összeroskadjanak s széttörő kalitkáként engedjék el rab madaraikat, melyeket annyi ideje zártak el a szabadságtól. Ezen a kora délutánon alig lehetett látni. A homályban sápadt diákcárcok rémlettek, mint halálraítéltek ábrázatai, kik a siralomházban szomorkodnak.”

A tizenegyedik fejezet vihartól beárnyékol, homályba boruló környezete a harmadik fejezet-

ben elbeszél diákcsíny osztályteremre ráboruló – mint tudjuk: „egyiptomi” – sötétségét is viszszaidézi. A fény eme hiánya pedig jelképesen a tudás világosságával áll szembe, az elme egyfajta zártságának képzetét keltve. Az iskola közegében a vaknak tettetett, kifordított szemgolyók a tanulással, művelődéssel, neveléssel szembeni ellenállást vagy önkéntelen ellenkezést nyilvánítanak ki. Mindennek különös súlya, nem elhanyagolható tétje van egy olyan regényben, amely kétségesnek mutatván a megértés lehetőségét, elbizonytalanítja a tanítás és nevelés sikerességébe vetett hitet. Ezen keresztül pedig az életben való boldogulás is megkérdőjelezhetővé válik, amint azt a regény ironikus, évekkal a fő cselekmény után játszódó két utolsó fejezete sugallja: Sárszeg olyan zárt kisvárosnak bizonyul, amelyből fizikailag ugyan ki lehet jutni – Csajkás Tibor és Novák Hilda a fiú anyjának messzi birtokára szöknek, Liszner Vili a fővárosba kerül, és így tovább –, ám ebben végső soron igencsak nehéz lenne valódi előrelépést látni.

A harmadik fejezetben fölidézt diákcsíny a zárt ablaktáblák és a sötétbe boruló osztály motívumai révén az *Aranysárkány* számos jelentésrétegéhez kapcsolódik. Mindaddig azonban nem volt szó arról, hogy a sötétség miért is nem egyforma, hanem egyiptomi. Ennek jelentősége többek között abban kereshető, hogy az egyiptomi jelző még tovább bővíti a regényszöveg utalásrendszerét és a szövegrészek belső kapcsolathálóját. Aligha szükséges hosszabban magyarázni, hogy ebben a formában az osztályteremre aláereszkedő sötétség az egyiptomi csapásokra emlékeztet. Így a tanárokat ugrató diákok képe baljós színezetet ölt, és a mókás csínytevésbe a nevelői szerep – a regényben mind hangsúlyosabb, mígnem Novák Antal öngyilkosságáig fokozódó – óhatatlan tragikuma gyűl. Az sem véletlen ugyanakkor, hogy az egyiptomi motívum a tizenkettedik fejezetben szintén hangsúlyosan megjelenik. A tanítás kudarcá ekként az emberek közötti áthidalhatatlan távolság átfogó tapasztalatává szélesül. A jelenetben Novák Antal távcsövön keresztül mutatja leányának, Hildának a csillagos égboltot:

„– Gyorsan kukkants be, kislány – szól az apa –, elröpül.

– Mi ez?

– Berenice haja.

– Jaj de szép – csodálkozott Hilda. – Szőke.

– Igen, sárgás.

– Berenice. Ki volt az?

– Egyiptomi királyné.

– Szép haja lehetett.

[...] Novák a messzelátót megfordította. Igen fényes csillag reszketett a lencsén.

– Ez a Szíriusz – jegyezte meg.

– Olyan kékes. Ide se lehet elmenni?

– Nem.

– Soha?

– Soha.

– Milyen messze van?

– Ah, nagyon messze. [...]

Levéve szemét a csőről, egy szilárd pontot keresett, szédült a végtelenben. Megfogta apja kezét.

– Ó, de messze vagyunk.

– Mondd inkább, hogy ők vannak messze mi-tőlünk.”

A messziség apa és lánya párbeszédében kozmikus és egzisztenciális távlatot nyer. A katedra és a padok közti „tisztas távolság” fizikailag leküzdhető, a tanári tekintély megingatható, kijátszható, sőt, idővel meghaladható, de az emberek között húzódo különbségek az *Aranysárkány* szereplői számára, akik értetlenül mint afféle idegen világra tekintenek a másokra, áthidalhatatlanok. Ahogy pedig a találkozások vagy elmaradnak, vagy a kölcsönös egymáshoz fordulás szinte vágya ellenére is félresikerülnek, úgy válnak a regény alakjai mind védtelenebbé önmagukkal szemben is: a mű főbb szereplői nem képesek tisztába jönni saját magukkal. Az *Aranysárkány* így lesz az önmegértés kudarcának regénye is. Novák Antal kedves tanítványa, Csajkás Tibor annak ellenére megszökik a tanár lányával, hogy apjaként tiszteli és szereti Novákot, viszont kétségek gyötrik Hilda hűségét és őszinteségét illetően. Liszner Vilmos megveri bukásáért okolt tanárát, lelkiismeretét azonban egyre kevésbé képes elaltatni, mígnem – megvert tanárával szinte azonosulva – meghasonlik önmagával. A legérdekesebb mégis Novák Antal figurája lehet ebből a szempontból.

A matematika és fizika tanárja a nevelés humanista és felvilágosult eszméjének képviselőjét látja saját személyében, a szigorú, de igazságos nevelő képét véli visszatükröződni diákjai arcáról és viselkedéséről. Csakhogy ez az önkép – amelyet nemegyszer még a regény avatott értelmezői is hajlottak készpénznek venni – alapjában véve téves: ahogy az *Aranysárkány* többi szereplője, úgy Novák sem áll fölötté annak a helyzetrajznak, amelyet a regény múltat és jövőt ironikus re-

zignációval, távolságtartással szembeesítő zárata vázol az olvasók előtt. Egyre több jel utal arra, hogy Novák Antal közel sem oly független környezetének rá gyakorolt hatásától, mint véli, és rendszeresen kibillen lelki egyensúlyából. Mikor Hildával csúnyán összevész, a fejezet azzal zárul, hogy Gergely, a tanáréknál lakó iskolaszolga nem aggódott a heves patália miatt, mert már megszokta a hasonló jeleneteket. Liszner Vili másnapi, szóváltásba torkolló felettetése ugyan kivételes esemény, de nem előzmény nélküli: az egyik diák, Oláh Gyuszi már korábbi alkalmakkor is rendszeresen jegyezte, Novák – türelme fogytán – hányszor használta a „jaj” szót felettetés során. Számos apró jel közül utolsó példaként kiragadva említhető, hogy míg Hildával vitázva Novák az igazság kézzelfoghatóságához ragaszkodik, megveretése után, a huszadik fejezetben úgy vélekedik, hogy „amiről nem veszünk tudomást, az nincs is”.

A szereplők belső meghasonlására emlékeztető módon a regényben gyakoriak az egymást tükröző jelenetek, a kétszeri ismétlődések. Míg a Hilda ablakából ügyetlenül kiugró Csajkás Tibor rögvést megtorpan Novák fölszólítására, Liszner Vili sikertelen érettségi vizsgája után csak másodjára áll meg volt diáktársai szavára. Tibor és Hilda egyaránt félárvák, mint ahogy szökésük után Novák és Pepike is két árvaként fog össze egymással. Az asztaltáncoltatás ismétlődő jelenetét többek között a kérdések és koppantások visszhangszerűsége állítja ironikus viszonyba. A motívumok szintjén megmutatkozó kétarcúság pedig a regény számos más szintjén is érvényesül. A nevelés éppúgy ambivalens vállalkozásnak bizonyul az *Aranysárkányban*, mint ahogy a Novák alakjához kapcsolódó ésszerűség, a Fóris túlhajtotta tekintély, a Tálás képviselte heroizmus vagy az Ábris igazgatót jellemző hivatalnoki magatartás is oly módon mutatkozik meg, mint aminek alapjában két oldala van. A Novák tanári zsebkönyvecskéjét díszítő, a bölcsességet jelképező aranybagoly párja abban a címadó motívumban lelhető fel, amely maga is legalább kétértelmű, egyaránt idézve az ifjúság játékos szabadságát és a sárkány fenyegetését. Ily módon pedig az *Aranysárkány* nemcsak a nyílt emberi kommunikáció sikertelenségének és az önmegértés kudarcának, hanem az emlékezet ambivalens tapasztalatának, a múlt és a hagyomány kétarcúságának regénye is.

Amikor a második fejezetben föltűnik az égen az aranyásárkány, a gimnáziumba igyekvő Novák és Tólas ifjúságukra gondolnak, mosolyognak. Ezzel szemben a velük tartó Főris inkább megretten: „Elbeszélgettek ezekről a csip-csup dolgokról s maguk se vették észre, mosolyogtak. Főris azonban nem. Őt izgatta a sárkány. Mindenekelőtt a neve. Szárnyas kígyókra, mérges lehető szörnyekre gondolt, melyek halált okoznak. Fejében mitológiai roncok kavarogtak.” Mintha a görög és latin nyelv tanárja csak kavargó roncokat hozna magával a múltjából, mint ha emlékezetében nem élne az ifjúságnak az a boldog – jóllehet elveszett – fölzsabadultsága, amelynek emlékét az aranyozott papírsárkány a másik két tanárban föleveníti. Múltnak, emlékezetnek, hagyománynak eme töredékessége pedig Főris jelenére és jövőjére is rányomja bélyegét. A később látását elvesztő tanár a regény cselekményének idején minduntalan fekete szemüveget visel, amely sose engedi látni a tekintetét, és ezáltal átvitt értelemben eltakarja, sőt, kitörölni látszik személyiségét, mint ahogy „a sárkánynak nincsen arca”.

Az *Aranyásárkány*ban a múlt széttöredező emlékezte egyre jobban beszűkíti a jelen és a

jövő távlatát. A kiüresedő idő közegében csupán a megértés roncainak, az értelemadás sikertelen próbálkozásainak jut hely. Akár ennek fényében is érthető, hogy Kosztolányi mintegy kísérletet tett a regény elő hagyományának létrehozására: olyan közeget, kontextust alakított ki körülötte, amely tovább képes cizellálni, még kiterjedtebbé tenni a szöveg összetett jelentéshálóját, illetve segíteni annak olvasói érzékelését. Ugyanis az *Aranyásárkány* eseményei – amint azt a *Pesti Hírlap*-beli első nyomtatott megjelenés és a kézirat alapos összehasonlító vizsgálata föltárta – egy megnevezetlen alföldi kisvárosban történtek volna. Kosztolányi nem sokkal a hírlapi közlés megindulása után döntött úgy, hogy a helyszínt Sárszegre módosítja, vagyis abba a kisvárosba helyezi a cselekményt, ahol előző regénye, a *Pacsirta* is játszódott. Sárszeg végül az életműben több történet közös színhelye lett, ezáltal egy olyan belső hagyományt teremtve meg, amely, ha nem is tud védelmet nyújtani a megértés kudarcai ellen, de eleven hagyományként hozzájárulhat a regényszöveg összetettségének, egy-egy kifejezés – immár nemcsak a múltban gyökerező, de a jövőbe is mutató – találó voltának fölismeréséhez.

A bűvös kulacs

– avagy A szegény kisgyermek kifogyhatatlan panaszai¹

*Bűvös kulacs és gyertya lángja,
színes árnyék, ördöglámpa.*

Kosztolányi Dezső összes verseinek 1984-es kiadásából idézem ezt, *A játék* kezdetű versből való két sort. A meglepő jelzős szerkezeten – a bűvös kulacson – sokáig töprenghetünk, asszociatív, metaforikus, szimbolikus jelentésrétegeket kibontva. Esetleg még az öszövevségi példázatig is eljuthatunk, amikor a Királyok második könyvében (4,1–7) egy özvegyasszony panaszkodik Elizeusnak, hogy istenfélő férje meghalt, és most fiait is elvinné a hitelező – mire a próféta szüntelen ömlő korszót bűvöl néki, melynek olajából kifizetheti a hitelezőt, ő maga pedig fiaival a maradékból élhet. A filológia rácafol a merész allúzióra: mindössze egy sajtóhibáról van szó, a kötet szerkesztője a *bűvös kulacs* kifejezés helyett hozta a hibás változatot. Ugyanakkor metaforaként mégis érdemes megtartanunk ezt a sajtóhibát: tökéletesen lefedi azt a jószerivel az egész életművön átívelő igényt, amellyel Kosztolányi bővíti ezt a szívének bevallottan legkedvesebb versciklusát, míg az az első kiadás (Modern Könyvtár, 1910) harmincnégy verséről végül a hatodik kiadás (Genius, 1923) hatvannégy versére, azaz szinte kétszeresére nem dalmahodik. E gazdagítás során nemcsak újonnan írt verseket illeszt a ciklusba, de egyrészt fiókban maradt (azaz csupán folyóiratközlésben meglévő), másrészt egyéb versesköteteiben már megjelent, tematikusan hozzárendelhető költeményeit is rendre beleépíti, gyermekkorának mind színesebb, gazdagabb kaleidoszkópját hozva ezzel létre.

Bővítések

Az első kiadás összeállítása

„Néhány nagy dolgot írtam – többek közt egy összefüggő lírai-epikai elbeszélést – versekben – a gyerekkoromról – s ennek és a többinek igazán örülök”² – dicsekszik Kosztolányi Csáth Gézának 1909. augusztus 14-i levelében. Tudomásunk szerint ez az első említése a ciklusnak. A keletkezés körülményeit Kosztolányi később ihletetten mitizálja, két ízben is. Először 1931-ben, a *Pesti Hírlap Vasárnapja* körkérdésére adott válaszában:

„Próbálok visszagondolni arra, hogy keletkezett bennem egyik-másik versem. Csak külsőségek, apró-cseprő, érzéki mozzanatok jutnak eszembe. Én sohase terveztem, hogy majd megírom egy vidéki, koránérett, ideges gyermek életét, azt a versfűzéremet, mely – úgy látszik – végleg nevemhez

1 A jelen dolgozatban olvasható adatok és észrevételek részletesebben is fellelhetők *A szegény kisgyermek panaszai* kritikai kiadásának [Kalligram, 2013] jegyzetei között. Mostani közlésüket egyrészt az alkalomszerűség indokolja: a Gyulán 2016 októberében megtartott Kosztolányi-minikonferencia szervezői kértek fel egy, a versciklussal foglalkozó előadás megtartására, ez az előadás pedig természetesen a kritikai kiadás eredményeire épült; másrészt azt remélem, a kritikai kiadástól és annak bőséges jegyzetanyagától hátrahőkölő olvasóknak egy ilyesféle csemegézéssel sikerülhet kedvet csinálnom az irodalmi kutatómunka izgalmaihoz.

2 Kosztolányi Dezső, *Levelek – Naplók*, egybegyűjtötte, sajtó alá rendezte: Réz Pál, Osiris, Budapest, 1996, 191. (A továbbiakban: KDLN.)

kapcsolódik. Olyan gyermekkorom volt, mint mindenki másnak, hasonló körülmények között, nem mélyebb, nem furcsább. Érezni is csak annyit érezhettem, mint akárki. Élményeimet elraktároztam s azok sokáig dermedten szunnyadtak bennem. Egyszer, mikor Budapesten egyetemre jártam, meglátogattam édesapám, nekem kellett őt kikísérnem a hajnali vonathoz. Miután elváltam tőle a pályaudvaron, föltettem, hogy lefekszem és kialszom magamat.

Álmosan bandukoltam az utcákon, melyeket még nemigen láttam ilyen szokatlanul fakó, hajnali világításban. Csodálatosnak tetszett az egész világ. Ekkor zendültek meg bennem a *Szegény kisgyermek panaszai*-nak kezdő sorai: „*Mint aki a sínek közé esett...*” Lehet, hogy azért, mert az imént síneket láttam, de lehet, hogy nem is azért. Alig vártam, hogy hazaérjek, fölrohantam a lépcsős s otthon, az Üllői-úti diákkaszárnya udvari szobájában, egymás után firkáltam le a ciklus költeményeit, négy-ötöt aznap s két hét alatt befejeztem az egészet, úgyhogy évek múlva, a különböző kiadások során egyetlen betűt se változtathattam rajta. Hogy mi támasztotta bennem éppen ekkor és éppen így ezt a gerjedést, céltalan volna firtatni. Azt hiszem, ha azon a hajnalon alszom és nem kelek föl, akkor ez a versfűzérem nem születik meg ilyen formában, de az is lehetséges, hogy nem születik meg soha.”³

Ebben a nyilatkozatban, a mítosz műfajához híven, számos pontatlanság akad. Először is, Kosztolányi 1909-ben már régen nem járt egyetemre. Másodsor, ahogyan már írtam, a ciklus egyedülállóan változékony kompozíció a költő pályáján. Végül, amit talán datálását tekintve pontatlan, de lényegét tekintve pontos adaléknak fogadhatnánk el belőle – az édesapa látogatását –, azt maga a visszaemlékező írja fölül egy négy esztendővel későbbi, vele készített interjúbán:

„*A szegény kisgyermek panaszai*-t akkor kezdtem írni, amikor édesanyám egyszer látogatóba jött hozzám, üllői-úti diákszobámba. Kikísértem a hajnali vonathoz és talán a látogatás hatása alatt – mert eszembe jutott a vele való kapcsolatom, az elmúlt diákkorom és a vidéki életem, amikor a pályaudvarról visszafelé mentem, egyszerre fölzendült bennem ennek a verssorozatnak első költeménye: *Mint aki a sínek közé esett*.

Aztán rövidesen, alig egy hét alatt, az egész sorozatot leírtam és máig sem tudtam rajta változtatni egyetlen sort sem.”⁴

Egyszóval elképzelhető, hogy édesapja, vagy elképzelhető, hogy édesanyja látogatta meg – és akár az is feltehető, hogy akkortájt éppenséggel egyikük sem.

A ciklus ekkori, 1909 nyár végi állapotára vonatkozó forrásunk egy másik levélrészlet. Szeptemberben, tehát nem sokkal a Csáthnak szóló levél után, Kosztolányi így ír Babitsnak: „Verseim jelenleg Osváthnál [!] vannak, minthogy a könyvem a Nyugattal szeretném kiadatni.”⁵ A „könyv” kifejezés elsietettnek tűnik: mindössze tizennyolc versről van szó, amelyek ha külön Nyugat-kötetként nem is, de folyóiratközlésként – egy híján – napvilágot látnak majd, a *Nyugat* 1910. április 1-jei számában megjelenő, terjedelmes tömbben.

Honnét ismerjük ezt az anyagot? Kosztolányi 1919. március 1-jén, Rédey Tivadarnak, a Nemzeti Múzeum igazgatójának kérésére, kedves, önironikus levél kíséretében küldi el *A szegény kisgyermek panaszainak* egy kéziratát a Múzeum számára, és ez a példány ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található.

„Kedves uram, természetesen szívesen engedem át a Szegény kisgyermek panaszai kéziratát a Nemzeti Múzeum számára. Engem is úgy érdekel, mint valami ereklye. Egyszer, ha ott járok, az engedelmevel megtekintem én is.”⁶

E lapokon nem az alkotói folyamatot rögzítő, valódi kéziratokat, hanem tizennyolc vers autográf, nyomdába szánt tisztázatat olvashatjuk, a címlapon a „Budapest, 1909”-es keltezéssel. A tartalom és a sorrend megegyezik a hajdani *Nyugat*-publikációval, egyetlen különbséggel: a kéziratban benne van

3 Kosztolányi Dezső, *Hogyan születik a vers és a regény? Válasz és vallomás egy kérdésre*, In: uő., *Ábécé*, „Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei” V., sajtó alá rendezte Illyés Gyula, Nyugat, é.n., 146. A kötet jegyzeteiben a cikk forrása: *Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1931. március 8.

4 PÁŃ Imre, *A vers és a csók*, Színházi Élet, 1935/17, 134–135.

5 KDLN, 193. Réz Pál a levél datálásánál a szeptember 4-ét valószínűsíti.

6 KDLN, 429.

még *Az első ősz* is. Ez az egyetlen olyan vers, amelyet Kosztolányi 1909 őszén külön is publikált,⁷ az első közlésre igényt tartó *Nyugat* valószínűleg ezért utasította el. A kéziratban ez a vers át van húzva, a keltezésen kívül ebből is sejthető, hogy Kosztolányi a *Nyugat*nak adott kéziratot ajándékozta azután tovább a Nemzeti Múzeumnak.

Nyugat 1910/7.

Mint aki a sínek közé esett...
 És látom Őt, a Kisdedet...
 –
 A doktor bácsi...
 Ó, a halál...
 Azon az éjjel...
 Már néha gondolok a szerelemre...
 Este, este...
 A kis mécs...
 Mi ez, mi ez?...
 Én félek...
 Akárcsak egy kormos szénégető...
 Féltizenkettő...
 Mi van még itt?
 Ha néha-néha meghal valaki...
 Milyen lehet az élet ottkivül?
 Nagy társaság...
 Másként halálos csend és néma untság...

Kézirat

Mint aki a sínek közé esett...
 És látom Őt, a Kisdedet...
 Az első ősz
 A doktor bácsi...
 Ó, a halál...
 Azon az éjjel...
 Már néha gondolok a szerelemre...
 Este, este...
 A kis mécs...
 Mi ez, mi ez?...
 Én félek...
 Akárcsak egy kormos szénégető...
 Féltizenkettő...
 Mi van még itt?
 Ha néha-néha meghal valaki...
 Milyen lehet az élet ottkivül?
 Nagy társaság...
 Másként halálos csend és néma untság...

Ez a tizennyolc vers jelenti tehát a későbbi versciklus magját, amely azonban az első kötetmegjelenésig is jelentősen gyarapodik majd. És közben valamikor megszületik a cím is. *Az első ősz* októberi, *Új Idők*-beli közlése fölött még az alábbi annotációt olvashatjuk: *A gyermekkor eklogáiból*. Ezt cseréli le Kosztolányi a sokkal jobban hangzó végleges címre.

Talán éppen az 1910. április 1-jei *Nyugat*-publikáció serkenti újra fel versíró kedvét. Lányi Heddának egy áprilisi levélben büszkélkedik ekképpen: „folytatom *A szegény kisgyermek panaszai*-t, pár nap múlva egészen befejezem.”⁸ Ez a lendület két nagy blokkot eredményez, egyet a május 25-i *Renaissance*-ban, egyet a május 29-i *Vasárnapi Újság*-ban.

Folyóirat

Renaissance, 1910. máj. 25., 121–122.

Vasárnapi Újság, 1910. máj. 29., 462.

Versek

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok...
 Mostan színes tintákról álmodom...
 Oly jó ébredni...
 A nagyanyámhoz vittek el aludni...
 A délután pezsgett a poros utcán...
 Jaj, az estét úgy szeretem...
 Ilyenkor a szobánk, mint a sziget...
 A sakk...
 Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál...
 Menj, kisgyerek...

Mindemellett szétnéz a *Négy fal között* megjelenése (1907 májusa) óta folyóiratokban leközölt verseiben, és öt olyat is talál közöttük, amelyet beilleszthetőknek ítélek:

⁷ *Új Idők*, 1909. október 3., 308.

⁸ KDLN, 205.

<i>Folyóirat</i> Budapesti Napló, 1907. máj. 26., 2.	<i>Vers eredeti címe</i> Nyári délután otthon	<i>Kezdősor (SzKP-kezdet)</i> Künn a sárgára pörkölt nyári kertben... Ódon, ónémet, cifra óra... Anyuska régi képe... A délutánoktól mindig búsan futottam... A hűgomat a bánat eljegyezte...
Új Idők, 1908. jan. 1., 6. A Hét, 1908. aug. 16., 525. A Család, 1909. jún. 16., 9.	A mi régi óránk Anyám. Egy régi fotográfiára Délutánok	
Nyugat, 1909/14. sz., 67.	Hűgom	

Végül egy vers (*Az iskolában hatvanan vagyunk...*) kötetmegjelenés előtti publikációját nem ismerjük. Az így összeállt harmincnégy vers adja azután a júliusban megjelenő első, illetve a tartalmában és sorrendjében ahhoz képest változatlan második és harmadik kiadás anyagát.

A negyedik kiadás összeállítása

Az 1913-as, Tevan-féle bibliofil kiadás számára Kosztolányi az eddigi harmincnégy versből álló ciklust jelentősen, huszónhárom verssel bővíti. A bővítésnek három forrása van.

Először: a második kiadás (Modern Könyvtár, 1910 novembere) megjelenése után, de még a harmadik (Athenaeum, 1911 decembere) előtt, 1911 nyarán folyóiratokban publikál verseket, négy blokkban.

<i>Folyóirat</i> Új Idők, 1911. júl. 9., 34.	<i>Annotáció</i> Új versek – „A szegény kisgyermek panaszai”-ból	<i>Kezdősor (SzKP-kezdet)</i> Szegény anyám csak egy dalt zongorázik... Én öngyilkos leszek... A játék... Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska... És ott egy vén vidéki gyógytár... A rosszleányok – mondják – arra laknak... A rokonok... Kip-kop, köveznek... A kis kutya... Úgy élünk együtt, két kis idegen... A rút varangyot véresen megöltük...
Világ, 1911. júl. 9., 1.	Új versek „A szegény kisgyermek panaszai”-ból	
Vasárnapi Újság, 1911. aug. 20., 674.	Új versek „A szegény kisgyermek panaszai”-ból	
Vasárnapi Újság, 1911. szept. 17., 754.	Új versek „A szegény kisgyermek panaszai”-ból	

Ennek a blokknak az az érdekessége, hogy a cím hiánya és az annotáció egyértelművé teszik a ciklusba illesztés szándékát, mégsem a harmadik kiadásban jelennek meg, hanem csak a negyedikben. Ennek alighanem az a magyarázata, hogy a verseivel igen jól sáfárkodó Kosztolányi Tevantól alkudott ki tekintélyesebb honoráriumot, ezért neki tartalékolja a plusz verseket. A harmadik kiadás megjelenésekor már meglehetettek az erre vonatkozó pontos tervei, és nemsokára, 1912 márciusában már tudósítja is a békéscsabai kiadót arról, hogy a legközelebbi szombatra elkészül a bővített kötet összeállításával. Rögtön kér is rá száz korona előleget.

Másodszor az 1912 tavasza és a jócskán megkéső megjelenés: 1913 karácsonya között született versek. Ezek is két csoportba oszthatók: a csak folyóiratközlésekre, illetve az ezek közül a közben megjelent új kötetben, a *Mágiában* is megjelentetett egyik versre.

<i>Folyóirat</i> Nyugat, 1913/1. sz., 24–25. Élet, 1913. dec. 7., 1558.	<i>Eredeti cím</i> Lánc, lánc, eszterlánc... Különös éji út az erdőn	<i>Kezdősor (SzKP-kezdet)</i> Lánc, lánc, eszterlánc... Egyszer pedig magamba mentem...
---	--	---

<i>Mágia-cím</i>	<i>Mágia előtti folyóirat-közlések</i>	<i>Folyóirat-cím</i>	<i>Kezdősor (SzKP-kezdet)</i>
Kisvárosi fotográfia	Nyugat, 1911/23. sz., 921. Világ, 1912. szept. 1., 1. A Hét, 1912. dec. 1., 762.	Kisvárosi fotográfia	A patikának üvegajtájában...

Ezeknek a verseknek önálló címük is egyértelműen mutatja, hogy nem rögtön *A szegény kisgyermek panasza*-ba készültek, Kosztolányi csak később dönt úgy, hogy ide teszi be – pontosabban ide is beteszi – őket.

Harmadszor: újból átvizsgálja az első kiadás előtti folyóirat-publikációkat, és új ötletként a *Négy fal között* verseit, és azokból is szüretel. A folyóirat-közlések:

Folyóirat	Vers eredeti címe	Kezdősor (SzKP-kezdet)
A Hét, 1907. szept. 22., 626.	Este a kertben	Mikor az este hirtelen leszáll...
Vasárnapi Újság, 1908. márc. 29., 242.	A vonat-ablaktól	Apámmal utazunk a vonaton...
Független Magyarország, 1909. dec. 25., 69.	Az üvegajtó	Múlt este én is jártam ottan...

Átvételek a *Négy fal között*ből (ezeknek a verseknek még az eredeti kötetközlést megelőző folyóirat-közléseik is voltak!):

<i>NFKI cím</i>	<i>NFKI előtti folyóirat-közlés</i>	<i>Folyóirat-cím</i>	<i>Kezdősor (SzKP-kezdet)</i>
Régi szobákban I.	Budapesti Napló, 1906. nov. 18., 2.	Ük-anyám	Öreganyó
Régi szobákban II.	Budapesti Napló, 1906. nov. 18., 2.	Clementi-szonáta	Miért zokogsz fel oly fájón, busan...
Régi szobákban III.	Igazság [Zombor], 1906. november 1., 20.	Reminiscencia	Halottak napján...

Végül három vers folyóirat-közléséről egyelőre nem tudunk: *Ti, akik zárt ajtóknál elött szepegtek; Ó, hányszor látlak mégis bennetek; A kis baba.*

A bővítéssel, újraserkesztéssel és a friss versek megírásával szalad az idő – a kötet csak 1913 tavaszára lesz teljes. „Itt küldöm a *Szegény kisgyermek panaszai*-t, készen. Ez a teljes kötet. Nagyon meg vagyok elégedve az összeállításával, azt hiszem, új feltűnést fog kelteni. Arra kérem, még a nyáron szedesse ki, lassan és gonddal, hogy a kefelevonatot átadhassam az illusztrátornak. *Három-négy remek illusztrációra gondolnék, amelyet valószínűleg Gulácsy Lajos fog írni.* A betűkről – *nagyon nagy, öklömmnyi betűkről álmodom* – majd előszóval. A formátum igen nagy. *A kötet ára: öt korona, vagy négy.* Jó lenne előfizetési felhívásokat nyomtatni. Annak idején kommunikét adok ki. Legyen a dolog ünnepi. (A kötethez két verses előszót, vallomást írok). Mellékelem az Athenaeum nyilatkozatát.”⁹ – írja Tevannak, valószínűleg március és május közt valamikor.

A bibliofil kiadás igényessége jól megfér a praktikus megfontolással: az első kiadás 40 filléréhez képest ez a kötet minimum tízszer drágább, noha végül sem a Bálint-, sem a Gulácsy-illusztrációk, de még a verses előszók-vallomások sem készülnek el.

Novemberben mindenesetre már a reklám felől rendelkezik: „Meg akarom kérni, hogy *A kis gyermek panaszai*-ra okvetlen téessen fehér borítócédulát, amin vörös betűkkel a könyv betűjének stílusában ez álljon: Most jelent meg!! / Kosztolányi Dezső híres / versciklusának első / teljes kiadása.”¹⁰

Az ötödik kiadás összeállítása

Az a tény, hogy az ötödik kiadás, akár a nyolc évvel korábbi harmadik, ismét az Athenaeumnál jelenik meg, nem jelent szakítást Tevan Andorral, hiszen a *Kenyér és bor* 1920-ban még Békéscsabán lát napvilágot. Inkább Heltai Jenő gondoskodó figyelmét jelzi, aki 1918-ban került, Miklós Andor meghívására, az Athenaeum élére, és nagy súlyt helyezett a magyar költészet népszerűsítésére. Az pedig, hogy a negyedik kiadáshoz Kosztolányi mellékelte az Athenaeum nyilatkozatát, arra enged következtetni, hogy a kiadó eleve nem véglegesen mondott le a verseskötetről, csupán egy díszkiadás céljára

9 KDLN, 246.

10 KDLN, 256.

engedte át azt Tevannak. Ezt erősíti meg egy 1931. augusztusi levél egyik félmondata is, amelyben a Tevannal akkor már huzakodó Kosztolányi ezzel az érvel próbálja könyveinek kiadási jogát elkérni a kiadótól: „régebben az Athenaeum se támasztott nehézséget, mikor ön *A Sz.Ki.Gy.*-t díszkiadásban hozta ki.”¹¹ Az Athenaeum igényét az azóta született versek kiadási jogára az is jelzi, hogy az 1918. február 5-én megkötött szerződés külön kéziratos betoldásában a költő azt is vállalja, hogy „A régi kiadás kéziratát még egyszer annyira egészítem ki.”¹² Ez a kiegészítés nyilvánvalóan csak a harmadik kiadáshoz képest, a Tevan-kötetbe illesztett versek beleszámolásával állja meg a helyét, azaz itt a kiadó tulajdonképpen Kosztolányira hárította a negyedik kiadás versei kiadási jogának elrendezését.

A ciklus ezúttal három verssel bővül, de ezek között egy sincsen új, mindőjüket a negyedik kiadás óta a Tevannál megjelent, amúgy is sűrű átfedéseket tartalmazó köteteiből (*Lánc, lánc, eszterlánc*, 1914; *Mák*, 1916) veszi át. Az első és második vers megjelent mindkét korábbi kötet hasábjain is, a harmadik csak a *Mák*-ban.

<i>LLE – MÁK cím</i>	<i>LLE előtti folyóirat-közlések</i>	<i>Folyóirat-cím</i>	<i>Kezdősor (SzKP-kezdet)</i>
Mély éjeken	Nyugat, 1913/1. sz., 25.	Mély éjeken	Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép...
Bácskai rajz	Nyugat, 1913/22. sz., 702.	Bácskai rajz	A napraforgó, mint az őrült...
<i>Mák cím</i>	<i>Mák előtti folyóirat-közlés</i>	<i>Folyóirat-cím</i>	<i>Kezdősor (SzKP-kezdet)</i>
Régi idill 1895-ben	Új Idők, 1916. ápr. 9., 380.	Régi idill, 1915-ből	Jaj, hova lettek a zongorás estek...

A hatodik kiadás összeállítása

Az 1923 márciusában, a Geniusnál megjelent hatodik kiadás alkalmasint a küszöbön álló folytatás, *A bús férfi panaszainak* egyfajta beharangozójául is szolgál. A bővítés mellett alapos korrektúra jellemzi ekkor a szerzői szándékot, mely korrektúra elsőrendűen a stilisztikára koncentrált. Kosztolányi itt törli a legtöbb *bús* jelzőt, itt cseréli az *e* hangokat, ahol lehet, *ö*-re (*csendesen – csöndesen*).

A ciklus utolsó bővítése négy vers beemelését jelenti. A most bekerülő verseket két forrásból meríti. Először is két verset kiemel előbbi köteteiből: egyet az ötödik kiadás óta megjelent *Kenyér és borból*, a másikat – furamód – még hátrább nyúlva, a *Mágiából*.

<i>KB-cím</i>	<i>KB előtti folyóirat-közlés</i>	<i>Folyóirat-cím</i>	<i>Kezdősor (SzKP-kezdet)</i>
Anyai nagyapám arcképe	Világ, 1915. máj. 23., 15.	Anyai nagyapám arcképe	Szemem gyakorta visszanez...
	A Hét, 1916. ápr. 23., 216.		
	A Társaság, 1918. jún. 16., 377.	Anyai nagyapám arcképe Régi arckép	
<i>Mágia-cím</i>	<i>Mágia előtti folyóirat-közlés</i>	<i>Folyóirat-cím</i>	<i>Kezdősor</i>
Áprilisi ezüst eső	A Hét, 1910. ápr. 17., 254.	Áprilisi ezüst eső	Egy áprilisi délutánon...

Másodszor két új verssel is jelentkezik. Ezek a *Nyugat*-ban jelennek meg, önálló cím nélkül, egyértelmű annotációval.

<i>Folyóirat</i>	<i>Összefoglaló cím</i>	<i>Versek</i>
Nyugat, 1923/6. sz., 393.	Két vers. „A szegény kisgyermek panaszai”-nak most megjelenő, hatodik kiadásából	Fényképek... Egy téli délből...

A szegény kisgyermek panaszai utolsó kiadása az *Összegyűjtött költemények*-ben található. A töredékesen ránk maradt korrektúrafordulók bizonyítják, hogy Kosztolányi itt is gondosan olvasta át ciklusának anyagát, és rendezte sajtó alá annak végleges változatát. Bővítést nem hoz ez a kiadás, de a szövegben több kisebb-nagyobb módosítást igen – például a magyarításokat, melyek révén az

¹¹ KDLN, 626.

¹² A szerződés az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található: OSZKK, Fond 3. Növedéknapló 1951/107.

üvegalmárjomból üveges szekrény (Ti, akik zárt ajtóik előtt szepegtek, 8. sor) lesz, a Kip-rop köveznek 7–8. sorában pedig az idegen szó kiküszöbölése miatt új rímpár keletkezik: *Tavaszz, tavasz. Táncol az udvaron / A kék, sárga, piros lufibalón helyett Tavasz. Libeg az udvarunk egén fönt / a sárga, kék és rózsaszínű léggömb.* Ez azonban már a következő szemponthoz vezet át.

Átírások

A bővítések áttekintése után néhány jellemző szövegátdolgozásra szeretnék kitérni, amelyek a ciklusba illesztés dramaturgiai feltételeit teremtik meg.

A *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* kezdetű vers az ötödik kiadásba kerül bele. Az addigi összes folyóirat- és kötetkiadásban a 25. sorban *villanyom* szerepel, ez az itteni szövegváltozatban (és az ezt követő Kisgyermek-közlésekben) változik *villanyunkra*, egyes számból többesbe. Hasonló módosítás figyelhető meg az *Ódon, ónémet, cifra óra* kezdetű vers második sorában, ahol az *Új Idők*-ben még *szekrényem* szerepelt, ebből *szekrényünk* lesz. E két egybecsengő változtatásnak alighanem az az oka, hogy a saját tulajdon inkább felnőtt-, míg a többes számú, családi tulajdon gyermek-képzetet kelthet az olvasóban.

Az *Apámmal utazunk a vonaton* eredetileg a *Vasárnapi Újság*-ban jelent meg 1908. március 29-én, tehát a ciklus kiötlése előtt, ekkor még – természetesen – önálló címen: *A vonat-ablakból*. Az első sor teljesen más volt, megegyezett a későbbi változatban is megmaradt utolsó sorral: *Kék hold cikázik a fehér havon* – ezzel keretbe foglalva a verset. Az itteni módosítás azt a célt szolgálja, hogy az apa beemelésével – aki az előző változathoz teljesen hiányzott! – a kisgyermek szempontjából szituálja a vonatutat, és megfossza azt önálló, felnőtt jellegétől.

A leglátványosabb változtatások egyike a *Négy fal között* egyik költeményében, az eredetileg *Ük-anyám* címűben figyelhető meg. Itt az első verseskötet változata így fest:

*Magas karosszékedbe trónolsz
s nagy barna, bámuló szemed
nehézkésen és furcsa fénnel
reánk mered.*

Ebből a Kisgyermek-ciklusban a következő verzió születik:

Öreganyó.

*Karszékben trónolsz,
s nagy barna, bámuló szemed
nehézkésen és furcsa fénnel
reánk mered.*

Mint látható, ebben az esetben az jelentette a problémát, hogy a megszólított csupán a címben szerepelt, márpedig a címetek Kosztolányi számúzta a Kisgyermek-versekben. Az Ük-anyám helyébe lépő Öreganyó szót (a *Négy fal között* második kiadásától kezdve ott is ezen a címen szerepel) kellett tehát a költemény első sorába építeni, és ezért négy szótaggal megrövidíteni a korábbi szöveget. Elmaradt tehát a „magas” jelző, a „karosszéked”-ből pedig sima „karszék” lett, és így már beszorítható lett a költemény címzettje.

„Életrajzot kérnek tőlem? Két fontos adatot közlök. Az egyik: 1885 virágvasárnapja. Ekkor születtem. A másik: 1909 szeptembere. Ekkor írtam meg legkedvesebb könyvem, amit ma is a legjobban szeretek: *A szegény kisgyermek panasza*-t.”¹³ – írja Kosztolányi egy 1911-es életrajzában. A bővítések és átírások rövid bemutatásával azt a tudatosságot kívántam érzékeltetni, amellyel a költő e legkedvesebb ciklusát egész életén át javította, vagy ha úgy tetszik: kengette és fényesítette, valamely bűvös kulacsból kifogyhatatlanul áradó olajjal.

¹³ Kosztolányi Dezső életrajza, *Budapesti Újságírók Almanachja*, 1911. Idézi: Réz Pál, in: Kosztolányi Dezső, *Írók, festők, tudósok*, I–II., Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958., II., 332–343., i.h.: 332. A szöveghez írt jegyzet nem közli az eredeti idézet oldalszámát, az *Almanach*-ot pedig sajnos nem sikerült megtalálnom.

Kosztolányi Dezső ismeretlen kötete

Egyre kevesebb az esély, hogy időnként fölbukkanhat Kosztolányinak ismeretlen kötete. Most azonban itt a *Kertben*.

Ilyen című kötetről nem tud a szakirodalom. Két tényező hitelesíti: egyrészt az, hogy kiadója az a Légrády Testvérek Rt. volt, amely Kosztolányi munkaadója volt a *Pesti Hírlap*nál, másrészt az, hogy ismerem belőle egy példányt, a Vaterán vettem.

Címlapján középre zárt sorokban a következők olvashatók. Legfölül a cím: „KERTBEN”, majd alatta „A / MAGYAR / MAGTENYÉSZTÉSI R. T. / Monori Mag / RÉSZÉRE”, a lap alján pedig – folytatva a főtieteket – „IRTA / KOSZTOLÁNYI DEZSŐ”.

A borítóval együtt 16 oldalas kis könyv utolsó szöveges oldalának (15.) alján szerepelnek a kiadó adatai: „Felelős kiadó: Székely J. / LÉGRÁDY TESTVÉREK R. T., BUDAPEST / (Igazgató: Kertész Árpád)”, a 16. oldal pedig a Kosztolányi „megbízójának” cégleírása, ugyanakkor reklámja: „MAGYAR / MAGTENYÉSZÉSI / RÉSZVÉNYTÁRSASÁG / BUDAPEST – MONORI / Monori Mag / KÖZPONTJA ÉS MONORI / NAGYKERESKEDÉSE / BUDAPEST VIII., / RÁKÓCZI-ÚT 7. / TELEFON: 144-400 / SÜRGÖNYCIM: GRANARIUM”.

Ez Kosztolányi legkisebb kötete, mérete 72 × 54 mm.

A megrendelő cég az egyik legnagyobb mezőgazdasági vállalat volt a két világháború közt. „A Magyar Magtenyésztési Részvénytársaságot 1908-ban Hatvany-Deutsch báró, Dr. Hirsch Albert tarnamérai földbirtokos, Dessewffy István gróf alapították Monoron. Cégjelzésük a körben sarló volt, melyben a Granárium szó díszelgett. Az rt. uradalmi és kisbirtokos csoportok szerződéses vetőmag termeltetését biztosította és finanszírozta 5600 hektáron – mindenekelőtt Pest megyében.” Később, „a 30-as években az rt., valamint a Mauthner Magkereskedelmi Rt.,

a MOSZK és ezek üzemeiből lett a Magkereskedelmi Vállalat, majd jóval később az Országos Vetőmagtermeltető Vállalat”.¹ Többféle kiadványuk is volt: a tavaszi árjegyzék februárban, az őszi árjegyzék augusztusban jelent meg, és ezek mellett volt egy *Zsebnaptár* és egy *Gyakorlati tanácsadó* füzet is. (A két árjegyzék és a zsebnaptár szintén a Légrády nyomdájában készült.) A *Kertben* felelős kiadója az a Székely Jenő volt, aki egy időben az árjegyzéket is szerkesztette.

A kötet egy rövid, háromsoros bevezetéssel indul: „Sétálok a kertben virágok és fák között. A virágok és fák nem némák. Ezt mondják nekem:”, és a kettőspontot követően hol versben, hol prózában megírt szerep-monológokat találunk, ilyen sorrendben: Rózsa, Muskátli, Fucsia, Nefelejts, Orgona, Tulipán, Liliom, Pipacs, Árvácska, Napraforgó, Orchidea, Gyöngyvirág, Tölgy, Pálma, Cseresznyefa, Akác, Babér, Hárs, Szilvafa, Iharfa, Ciprus, Almafa, Gesztenyefa, Eperfa, Fenyőfa, Olajfa, Nyárfa.

Természetesen már a címekből feltűnhet, hogy ezek az írások máshonnan is ismerősek: a *Kertben* nem más, mint a *Zsivajgó természet* egy részlete, mégpedig annak első és második ciklusa, a *Virágok beszéde* és a *Fák beszéde*, pontosabban azoknak bizonyos részletei.

A kötetke egyszavas címet kapott, ez Kosztolányi kedvelt címadási módszere. A kert mint világmetafora felidézheti bennünk Arany János hasonló című versét (*Kertben*), vagy Csáth nevezetes novelláját, *A varázsló kertjét*, a beszélő növények ugyanakkor akár Oscar Wilde meséit is eszünkbe juttathatják. A *Zsivajgó természet* (és így a *Kertben*) monológjai egyben embertípusok monológjai is: a virág mint a költő metaforája pedig már 1913-ban föltűnik Kosztolányinál, a *Göggös, meddő virágok* című versben:

1 P. A. M.: *Az évszázados maggyár*. Monori Strázsa, 2008. márc. 5.

*Parasztvirágok és giz-gaz növények,
lármás-szavuaak és naponta-termők
lepik el búsán a kertet, az erdőt,
s én átkozott, én büszke, köztük élek,*

*virág vagyok pedig mindörök óta.
Arisztokrata, gőgös, néma, meddő,
nincs is barátom, csak a szívtelen kő,
a csönd, az éj s a sár okos kígyója.*

A *Kertben* évszám nélkül jelent meg, de az, hogy a Monori Mag részére írta Kosztolányi Dezső, arra utal, hogy Kosztolányi még életében adta azt a Monori Mag részére. Nem is egyszerű részletközlésről van szó, hiszen a korábban, a *Pesti Hírlap*ban megjelent ciklusokat nem egyszerűen újraközölte, hanem meg is fejelte azokat, bevezetést, kvázi keretet is írt hozzájuk (így egy teljesen új szövegvariánssal gyarapította az életművet).

A kis válogatás vagy a *Zsivajgó természet* kivonata, vagy reklámja. A nem mellékes kérdés tehát voltaképpen az, hogy Kosztolányi a *Zsivajgó* megjelenése előtt, vagy az után „írta” meg a könyvecskét a Monori Magnak, azaz a keletkezéstörténetben, vagy a későbbi kiadások között kell számon tartanunk.

Ha előtte, akkor 1928 júniusánál nem lehet korábbi, hiszen ekkor jelent meg a *Pesti Hírlap*ban a *Fák beszéde*, ha utána, akkor nem korábban, mint 1931, hiszen a *Zsivajgó* 1930 decemberében jelent meg. Utóbbi esetben azonban zavaró az „írta” ige, hiszen ténylegesen egyáltalán nem a Monori Magnak készítette a kivonatot. Bár reklámfogásnak nem rossz, annál is inkább, mert a Légrády Rt „A Monori Mag főszerkesztőjének” kiadója is volt, s vélhetően a kis kötet voltaképpen ennek a magkatalógusnak volt a melléklete, ajándéka. (Ezért nem, mondjuk, az *Ásványok beszéde* vagy *Drágakövek beszéde* ciklusok vannak benne.)

Segíthet az eligazodásban az, hogy Kosztolányi a sajtóban közölt szöveget a kötetbe rendezéskor stilizálta, helyenként átírta, a *Kertben* fragmentumainak szövegállapota pedig a *Zsivajgó*ban közölt szövegváltozatokhoz áll közelebb. Nem teljesen felel meg annak: kisebb-nagyobb kihagyások, sorrendcserék és szövegromlások regisztrálhatók, de egyértelműen megfigyelhető: a *Zsivajgó*ban közöltekhez képest romlottak a *Kertben* részei. Így az is kijelenthető, hogy a *Kertben* a *Zsivajgó* leszármazottja. Így viszont az,

hogy a kis könyvet Kosztolányi ténylegesen a Monori Mag számára írta, valóban reklámfogásnak tűnik.

De mennyire? Vizsgálódásaimat azzal zártam, amivel kezdeni kellett volna: fellapoztam a *Magyar Könyvészet* vonatkozó kötetét. Legnagyobb meglepetésemre szerepelt benne ez a kis könyv, 1941-es megjelenési dátummal.

Így viszont kérdések sorozata merül föl. Létezhet-e, hogy Kosztolányi öt évvel a halála után írt egy egész kötetet? Nem valószínű. Ha viszont nem ő, akkor ki? Erre vonatkozó dokumentum jelenleg nem ismert, de jogilag csak Kosztolányi özvegye adhatott ki férje munkáiból. Ha viszont Kosztolányiné kreálta a *Kertben*et, akkor figyelembe veheti-e a kutatás?

A választ a gyűjtői szerencse hozta egy *nem* irodalmi dokumentum felbukkanásával.

2014. január 15-én, egy – a Darabanth Aukciósház által rendezett – filatéliai árverésen 12278. számú tételeként bukkant föl és került online kalapács alá az 1935-ben kiadott „Monori Mag zsebnaptára, Kosztolányi Dezső bevezető írásával.” A tételleírás szerint „kiadja a Magyar Magtenyésztési Rt. Monori Magkereskedése. A borító elválik a kötéstől.”

A nyolcvan oldalas *Monori Mag zsebnaptár* 1935 már a borítóján és a címlapján is hirdeti: „Kosztolányi Dezső bevezető cikkével”. A címlapon olvasható még a kiadvány funkciójának rövid leírása is: „Tájékoztató a konyhakert, gyü-

mölcsös, virágoskert és szobanövények kezeléséről hónapról-hónapra”, majd a kiadó adatai: „Kiadja: A Magyar Magtenyésztési R.-T. Monori Nagykereskedése, Budapest, VIII. Rákóczi-ut 7. szám. Légrády Testvérek nyomdája, Budapest”. Nem egyszerű zsebnaptár, több részből áll: Kosztolányi *Kertben* című bevezető írását (3–9.) követi maga a naptár rész, a római katolikus, protestáns, görög katolikus és zsidó névnapok, ünnepek feltüntetésével, majd a kiadvány érdemi része, a „Feljegyzések az adott hónapra” üres, jegyzetelni való rovat és az adott hónapra vonatkozó havi teendők a konyhakertészetben, a szobanövényekkel, a virágkertészetben és a gyümölcsösben. A füzetet Illés Lajos nyugdíjas gazd. tanár cikke, a *Növényvédelemről* zárja (73–80.).

A tételt kézbe véve két dolog válik világossá: Kosztolányi írása nem „bevezető” a zsebnaptárhoz, hanem attól lényegileg független, önálló alkotás. Másrészt az, hogy az 1935-ös zsebnaptárban közölt *Kertben* és az 1941-ben kis kötetként kiadott *Kertben* szövege megegyezik.

Így tehát kijelenthető: a zsebnaptárban közölt írást még maga Kosztolányi adta a magkereskedő cég kiadványába, a címadást, a válogatást és az

átdolgozást ő végezte. Egyes szövegrészek ultima manusa ezért itt szerepel, és magán a közlemény létén túl a kritikai kiadásnak ezért is számba kell majd vennie. Hogy miképpen is került Kosztolányi írása a zsebnaptárba, további kutatásokat igényel, a közvetlen kapcsolat dokumentumai eddig nem ismertek; de az bizonyosnak látszik, hogy a közös kiadó, a Légrády Rt., amely Kosztolányi lapját, a *Pesti Hírlapot* és a Monori Mag kiadványait is jegyezte, kapocs szerző és kiadvány között. Viszont az 1941-es kötetmegjelenéshez a költőnek már értelemszerűen nincs köze.

És mivel a *Kertben* a *Zsivajgó természet* részlete, rá is igaz, amit Kárpáti Aurél írt az 1930-as kötetről: „Önjellemző vallomásuk néha vers, néha próza. Néha csak egy szó, néha tizenöt sor. Epigramma, aforizma, találó analógia vagy szellemes paradoxon. De mindig költemény. Parányi műremek, mint a gemma és kámea.”²

Talán a Magyar Magtenyésztési Rt. Monori Magkereskedése vásárlói közül is elolvasták páran.

2 Kárpáti Aurél: *Zsivajgó természet*. Kosztolányi Dezső könyve – *Genius*. Nyugat, 1930. nov. 16. 719–720.

Rendezni végre...

Az Olvasópróba sorozat *A felejtés ellen* című kötetéről

Öröndetes, hogy a frissen kiadott könyvek között drámákkal is találkozhatunk. A Selinunte kiadó Olvasópróba sorozatának első, *A felejtés ellen* című kötetét szerkesztőként Szűcs Mónika színházi szakíró, tanár, az *Ellenfény* szerkesztője jegyzi, aki nem csupán e kötet létrejöttében vállalt központi szerepet, hanem az Írók Boltjában Tasnádi Istvánnal, az egyik szerzővel is beszélgetett. A drámákat olyan kőszínházak repertoárjából választotta, amelyek beengedik falaik közé a kortárs és nem ritkán vitákat generáló darabokat. A megjelentetett szövegek a társulatok és a szerzők által a próba-folyamat során együttesen létrehozott textusok. A darabok egy része megrendelésre vagy pályázatra készült, utóbbinál már a kiválasztásnál ott volt az összevetés lehetősége.

A felejtés ellen heterogén gyűjtemény, kicsit olyan, mintha gombhoz szabták volna a kabátot, kerestek volna egy közös jellemzőt, amelyet a drámakötet címlapjára írhatnak. Az első három: Székely Csaba, a Mohácsi testvérek és Brestyánszki B. R. drámája történelmi darabnak tekinthető, az utolsó kettő azonban inkább a magánélet felől megközelíthető színmű, csak háttérként jelenik meg a közeli vagy a távolabbi múlt; s a kötet sorrendje is a régmúlttól halad a jelen felé (ám a hátlapon található, illetve belül a szerzőket, majd pedig a drámákat lényegre törően bemutató ismertető szövegek már a szokásos alfabetikus sorrendben következnek). Öt kifejezetten jó darabról van szó egyébként, örülhetünk, hogy a Selinunte megjelentette.

A kötet összeállításának célja az volt, hogy azt vizsgálja: a színpadon bemutatott szövegek tudnak-e működni olvasás útján is – kissé álságos felvetés ez, hiszen nem lehet kérdés. Hat olyan

szerző öt drámájáról van szó, akiknek a neve garanciát jelent a színvonalra. Inkább az olvasó felől jelent kihívást az *Olvasópróba* annak tekintetében, hogy ha a darabot nem sikerült megnéznie, akkor az olvasás során fel tudja-e építeni magában a művek világát. Az előadásmód természetesen sokat hozzátesz a darabhoz: amikor képeket néztem, interjúkat és ismertetések olvastam a drámák előadásáról, ezekkel összevetve a saját képteremtő fantáziám határozottan szegényesnek tűnt.

Te vagyol a kurva, cicám, találjad fel magadat!
– Székely Csaba: *Vitéz Mihály*

Ismerjük mi Vitéz Mihályt? Nem ismerjük, de ő sem ismer minket. Rühös paraszt krajovai bánból lesz... mi is? az első román fejedelem, aztán meg – egy éven belül – lekasabolt hullá. Releváns alakja-e a történelmünknek? Bizony azt mondhatjuk, hogy nem – no de nem is kötelező történelmi személyként gondolnunk rá, tekinthetjük egy jellegzetes figurának.

A darab műfaja: komikus történelmi tragédia, amely kifejezés csak addig tűnik ellentmondásosnak, amíg bele nem kezdünk a színműbe. Él a klasszikus drámaelemekkel: ilyen a mellékszereplők shakespeare-i párbeszéde, felhasználja a tipikus vígjátéki összetevőket is: a szándékoltan torzító fordítást („Kurva hálás vagyok, hogy befogadtatok.” – „Mihály bán alázatosan köszönti nagyságotokat, és hálával telt szívét lábaitok elé helyezi, amiért e nehéz időkben menedéket nyújtottatok öneki.”), a három hülye magyar kiegyensúlyozza a három sózott egér Buzescut. Ismerősnek tűnik a prágai császári udvar, a maga kérdőíveivel és számkódolási rendszerével mintha a megfelelő mellék betárcsázását kérné

tőlünk, amikor egy hivatal rendszerében próbálunk eligazodni.

Mihály a hatalmat kergeti, miközben fia kegyetlen kis szörnyeteggé serdül, örökös menekülésben lévő felesége pedig évekig üldöz szerelmével egy férfit, aki titokban lázad a férje ellen. Basta generális utolsó szava – cicák! –, amely előbb Zsigmond fejedelem, majd Mihály szájából hangzott el, mintegy visszahelyezi a kezdőkörre a darabot: a zsarnok, az akarnok senki ismét megjelent. Nyelvezete – amint azt már megszoktuk Székelytől – sajátosan stilizált, üdítő és szellemes, nagyon szerethetően trágár.

Zsidót mondtam – Mohácsi testvérek: E föld befogad avagy számodra hely

A gyűjteménynek azon darabja ez, amely előadás közben még tán veszít is értékéből, hiszen a nézők – ellentétben az olvasókkal – nem ismerhetik az utasításokat, például: „Márton csirkét zugrágcsál”, esetleg Kadosa „önszemébe vakuzik”. Témája az agyonhallgatott kamenyecpodolszkiji mészárlás (amikor szeretett hazánk egyszerűen átdobta a határon, majd sorsára hagyta a számára épp kényelmetlennek tűnő polgártársakat vagy az országot frissen visszacsatolt területére menekülteként érkező embereket). Népiirtás vagy csak idegenrendészeti ügy? Megítélése ma sem egyértelmű, az azonban minden jóérzésű ember számára nyilvánvaló, hogy nem elegáns dolog tízezresével civileket mészárolni.

A dráma történelmi tabló jellegű, karakterei lényegtelenek, a szöveg megengedi, hogy a szereplők ki-be járjanak a szerepekben. Pénzügyminiszterből inas, abból Horthy Miklós és vice versa, még Attilát is előszólítják „titánium-polónium-purgatórium hármass triplakoporsójából”. A kivégzőosztag before-after képet csinál, aztán majdnem eljutunk a Pártábanmaradt Árva Terhesanyák jótékonyági célú vízipólómeccsére, aki pedig elveszne a részletekben, az felvilágosítást kérhet a felvilágosítás-elutasító osztálytól. Egyszóval (akár az életben) teljes a káosz, az egész azonban még így is tökéletesen koherens marad, és ne tévesszen meg senkit a súlyos téma, mert lehet azért ezen nevetni is. (Ha nem nézzük, csak olvassuk, nehezebb a dogunk, mert a nézőtér hangulata nem segít.) Humora nem témájából s természetesen nem az ábrázolt valóság kegyetlenségéből, hanem nyelviségéből fakad. Figyeljenek csak! Nyuszimosoly. Pont erről beszélek.

Szereplői fajpockok és íjászok... illetve nem is... nem ezt a szót kerestük. Ja, igen. Nyilasok, jobbszélsők, nácik, vagy éppen ellenkezőleg, erről is szól tulajdonképpen ez a darab. Úgy szeretik egymást, mint senki mást ezen az élettéren. Hogy ki melyik csoportba tartozik, azt több lépésben döntenek el: egyesek magyar nyelvű nyelvi anyavizsgát tesznek, aztán jön a néptánc rosta, s aki ott kihullik... Egyeseket gödörbe lönek, mások pedig „kötelezővé teszik a sárga színű sárgacsilag viselését, lábukat pedig beteszik a keletkező piaci részbe.”

Méltatlan dolog kispolgárkodni és dekázgatni a helyesírással, de azért megjegyezném, hogy a könyv ezen szakaszán egy-két vesszőt azért ki lehetett volna még tenni, ahogy az „állszerény” szóban sem szándékoltan nyelvi viccet sejttek.

„Ez meg megdöglik, pont, amikor megkegyelmeztünk volna neki” – Brestyánszki B. R.: Vörös

A következő darab, a *Vörös* hasonlóan nyomasztó témát, az 1944–45 telén lezajlott délvidéki mészárlást mutatja be. Pontosítás céljából: ebben a délvidéki hirigben a szerbek mészárolták a magyarokat és a németeket – azért van szükség a szabatosagra, mert 1942-ben meg a magyarok a zsidókat és a szerbeket, arra volt ez az utóbbi a válasz. Hogy az 1942-es események mire reflektáltak, az megint egy bonyolult kérdés. A karóba húzás pontos, szakszerű technikája kerül itt ismertetésre – legutóbb talán a *Híd a Drinán*ban olvashattuk, így hát földrajzilag, hogy úgy mondjam, majdhogynem helyben vagyunk. A Duna felé fordított embereket viccből kövel dobálják, fej vagy írást játszanak, hogy lőjenek-e. Aztán persze az jön ki, hogy igen – ugyan kit lepett meg?

A mű – jóllehet, témája igen hasonló – más karaktert képvisel, mint a Mohácsi testvérek drámája, hiszen itt nem egyensúlyoz a humor. Brestyánszki több ezer oldalnyi dokumentumból, jegyzőkönyvből és visszaemlékezésből rakta össze a *Vöröst*, így aztán megtekintése vagy olvasása alatt végig érezhetjük, hogy „nem mese ez, gyermek”. Olyan dokumentumdráma, amely a kezdő fehér ingektől hamarosan eljut az emberi maradványokig, a férjük szemé láttára megerőszkolt nőig és a világra taposott magzatokig, s különös színezetét az is adja, hogy a Katona és a Szabadkai Népszínház együttműködésével mutatták be – ám a szerbek számára feliratozott

előadásokra, mint olvasom, valahogy könnyebben lehetett jegyet kapni. A magyarok számára felszabadító hatású volt, hiszen a családokban sem beszéltek meg és ki a genocídiumot mint közösségi traumát.

A darabban furcsán mutat, abból ki is emelkedik az angolszöveget kabátját az őrré hagyó, siralomházi úriember, Kaboly, aki kifejezett tartással rendelkezik, a halál arcába nevet, már-már szimpatizálnánk is vele, mígnem utolsó mondataiban elejti, hogy negyvenhét zsidó halála szárad a lelkén. Talán ő az egyetlen áldozat, akit a színpadon nem ölnek meg, ő öngyilkos lesz – igaz, nincs is választása.

Ez a darab az, aminek lát-szik. Nem ad, nem is adhat feloldozást. Olyan a mű, mint egy gonosz tükör: amely csak az ember – ismétlem: az ember – torz és kegyetlen arcát mutatja.

Nyelvezete sajátos: a szá-munkra (nem délvidékiek számára is) ismerősnek és otthonosnak tekinthető táj-szólást folytatja együvé a szerb mondatokkal, az írott szövegben csak nagy vonalakban fordítva, a rendező hatáskörébe utalva, akarja-e magyarítani, és ha igen, akkor hogy oldja meg – bár kommunikációs szakértők szerint, ha kellően motiváltak vagyunk, akkor könnyen megértjük az idegen nyelvet, például ha – akárcsak itt – az életünk múlik rajta. A drámát mintegy keretbe rendező anyai monológ azonban mégis bizakodásra ad okot: a történetet el lehet mondani. Van kinek: van folytatás, és ha a darab miliójében akarok maradni, azt mondom: születnek újabb gyilkosok és áldozatok.

„Tudod, hogy neked gazdag, egészséges és sikeres életed lesz?” – *Kérégyártó István: Rükverc*

Mondják, a lejtőn nem lehet megállni (legfeljebb felfelé), így válaszolhat a dráma arra a kérdésre, hogyan csináljunk egy rossz életből majdhogynem... elviselhető. Például játszunk el visszafelé: a bokrok közt talált, kihülésre kárhoztatott férfiholttest felől a rózsás arcú újszülöttig. „Tudod, hogy neked gazdag, egészséges és

sikeres életed lesz?” – kérdezi a főhóstól a darab végén az apa, miközben az egész korábbi életét egyetlen vesszőfutás.

A mű főhőse Vidra, aki nevének dacára csak ügyyel-bajjal evickél saját elemében, rosszul gazdálkodva az eleve értéktelen lapokkal. Mi is adatott Vidrának? Egy a születésekor már siten rohadó apa, aki utolsó útján is pánccszekrények fúrására indul, s

töri gerincét zuhantában; egy anya, akinek pályája a sikertelen magzatelhajtástól kutyája felakasztásáig tárul elénk – persze visszafelé. Kettejük sorsát Vidra Zsolt születése pecsételi meg. A főhős tulajdonságait főképp mások elbeszéléséből ismerjük meg, jóllehet ő maga is beszél közvetlenül a nézőkhöz. Létét semmi sem indokolja, sem pusztulása, sem születése nem vált ki belőlünk katarzist, éppen szürkesége, mindennapisága az, ami elgondolkodtatja, sőt, elborzasztja az embert. A darab linearitásában is kissé rendhagyó – leölt, visz-

szaszúr –, nehéz megmondani, hol a tetőpontja, talán ott, ahol az újjazdag megkóstoltatja Vidrával a lejárt, kéz alól vett lopott luxus-kutyaeledelt, amelyet a próbáig nem mer a drága fajtiszta kutyáinak adni, inkább megeteti egy csóró alkalmi munkással, akit a másnapi szemrevételezésre talicskával kell visszatolni az erdőből. Olyan tetőpont ez, amelynél nincs lejjebb.

A legsomorúbb, hogy a darab hősei nem dickensi figurák, hanem mindennapjaink állandó szereplői; a dráma helyzetei nem váltanak ki belőlünk együttérzést, csak még inkább belenyomnak a székbe. Kerégyártó a laborban kísérletező tudós tárgyilagosságával írja le hőseit. Vidra lúzer, az volt, az is maradt, soha életében nem történt vele semmi jó; Vidrán nem lehet segíteni, még csak röhögni sem lehet rajta, kínunkban sem.

A kötet legsikerültebb drámájának ezt a darabot tartom: súlyos mondandója ellenére egyetlen pillanatilag sem didaktikus, nem tercel az aktuálpolitikára, sajátos szerkesztéséből adódóan pedig nem csupán képekben, hanem összefüggésekben fogalmaz.

Selinunte Kiadó, Budapest, 2016

„Ha nem gyűjtja ránk a lakást, soha nem jövök rá!” – *Tasnádi István: Memo*

Elmének tragédiája, hogy amit leginkább el akarunk felejteni, arra emlékezünk a legélesebben. A darab két végletet mutat be: Seresst, aki mindenre emlékszik, szó szerint mond vissza párbeszédet (például a feleségnek a férje és annak szeretője között esett párbeszédet), és az öreget, akinek még a fia nevét is ki kell cetlizni, hogy eszébe jusson. Kettejük között pendlizik az orvos, aki a megoldást keresi – még a maga számára is. Munkája, kutatása nem etikus, hiszen illegális szert ad Seressnek, amitől az leépül, de legalább valamelyest embernek érzi magát, az orvos főnöke azonban a törvényesség nevében megtagadja a betegtől a piros pirulát, s ezzel kiszolgáltatja önnön pszichéjének. A háttérben felszejlik a magas tudomány, az eredményekre féltékeny

tudósvilág, egy épp bedőlő házasság és a pocsolyszagú nyolcvanas évek társadalma, amelynek lehet, hogy éppen nem emlékező emberekre van szüksége. A darab végére egyensúlyi helyzetbe kerül mindaz, ami addig kilengést mutatott: Seress, egyfajta magára mért terápiából, mindent leír, s ennél fogva mindent elfelejt (s tán az értelmiségi, írói lét, az is egy kórkép, ezek szerint), az apa pedig emlékezni kezd. A dráma végső jeleneteiben egy hatalmas, operettszerű fináléban a szereplők tűzre vetik mindazt, amire kellemetlen visszagondolniuk, miközben banalitásokat énekelnek – kár volt értük.

A felejtés ellen drámái évtizedek múlva is játszhatóak lesznek, hiszen nem a saját koru(n)k aktualitását mutatják, hanem abszolút értékben is érvényesek: az örök emberi lenyomatát hordozzák.

„Csak” a szöveg

Az Olvasópróba sorozat *Párhuzamos világok* című kötetéről¹

„Az Olvasópróba sorozat második kötete – a hazai könyvkiadásban elsőként – olyan darabokat gyűjtött össze, amelyek a gyerekkorból már kinőtt, ám még a felnőttkor előtt álló fiatalok számára készültek.” – olvasható a *Párhuzamos világok* című kötet hátlapján. Ez a „könyvpremier” az ifjúsági előadások hazai térhódításának lenyomataként is értelmezhető. Jelentős színházi műhelyek készítenek ennek a korosztálynak előadásokat. Az utóbbi években megnövekedett a tantermi előadások száma, amelyek létrejöttét az eddig háromszor megrendezett Tantermi Színház Szemle is bátorította. A színházi neveléssel kapcsolatos kutatásokról könyv is megjelent.²

A *Párhuzamos világok* kötet a magyarországi ifjúsági előadások utóbbi hat évének kínálatából válogatva olyan darabokat ajánl az olvasók figyelmébe, amelyek egy-egy produkcióval együtt születtek. Ez a munkamódszer (szakszóval: devised theatre), amely során egy témából/történetből kiindulva gyakran improvizációk segítségével épül fel az előadás, és a szöveg is a próbafolyamat során készül el, lehetővé teszi, hogy az adott alkotóközösség az őt érdeklő témát dramatikus eszközökkel feldolgozza, és közönség elé vigye. Az ifjúsági előadások esetében a legnagyobb kihívás, hogy átélhetővé, élményszerűvé tegyék az ábrázolt problémát. A fent felvázolt munkamódszer jó eszköz lehet ehhez, ugyanígy az ilyen előadásokhoz gyakran kapcsolódó feldolgozó foglalkozások, beszélgetések is.

A kötetben szereplő darabok olyan témákat boncolgatnak, amelyek kiemelt fontossággal bírnak a célközönséget jelentő fiatalok és környezetük számára. A könyv találó címe – *Párhuzamos világok* – a kötet

világok – a kötet egészével kapcsolatot tart. Az első asszociáció, ami eszünkbe juthat a címet illetően, az a felnőtt és serdülő generáció közötti szakadék. Valamennyi darabban jelen van ez a probléma. A konfliktust szülők és fiatalok között olyan tényezők generálják, mint: a gyermekek jogainak kérdése, az elhallgatott múlt,

Selinunte Kiadó, Budapest, 2016

drogfogyasztás, szülők válása. A darabok fő témái mind összefüggnek a párhuzamos világok gondolatával: Jeli Viktória és Tasnádi István *Kettősjáték* szövege a virtuális valóság témáját tárgyalja, Hajós Zsuzsa és Kárpáti István *Szélben szállók* darabjában a valóság és mese feszülnek egymásak, Gyulai Eszter–Kovács Krisztián–Scherer Péter *Gyávájában* a drogfüggőség tematizálódik, Pass Andrea *Újvilág* drámájában a szélsőséges nézetekkel való szembesülés. Kortárs témák ezek gazdag drámai potenciállal. A párhuzamos világok közötti feszültség színpadra kíváncsozó helyzeteket szolgáltat.

A kötetben olvasható színdarabok azon túl (illetve éppen abból kifolyólag), hogy hasonló munkamódszerrel születtek, hogy ugyanazt a korosztályt célozzák meg, és hogy tematikai rokonság van közöttük, egyéb hasonlóságokat is mutatnak. Mindegyikben van egy-egy domináns nézőpont (a közönséghez nem egyszer kiszóló, fiatal főszereplők szubjektív nézőpontja); a fiatal korosztály beszédstílusa érvényesül a darabok

1 Szücs Mónika (Szerk.): *Párhuzamos világok. Kortárs magyar színdarabok*. Selinunte Kiadó, 2016.

2 Cziboly Ádám–Bethlenfalvy Ádám: *Színházi nevelési programok kézikönyve 2013*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.

párbeszédeiben (ugyanakkor a szereplők nyelvezete ezen belül egyedi); a darabvégek többnyire nyitottak. Ezek a sajátosságok mind a célközönség könnyebb megszólítását szolgálják. A nyitott darabvégek azért is indokoltak, mert több értelmezési lehetőséget kínálnak az előadások utáni beszélgetésekhez, a hozzájuk kapcsolódó foglalkozásokhoz vagy a látottak továbbgondolásához, mintha befejezett történetekről lenne szó.

A *Kettős:játék* cím tulajdonképpen két külön színdarabot fed, amelyek ugyanazt a történetet mutatják be egy fiú és egy lány szemszögéből, akik a virtuális térben kommunikálnak. Végül egy közös részben tanúi lehetünk a két szereplő találkozásának. A két, nagyon pontos szerkezetű szövegben azonosak azok a párbeszédek, amelyek egy virtuális játékon belül hangzanak el a két szereplő között, viszont a környezetüket bemutató, hazugságaikat, elhallgatott tulajdonságaikat és élethelyzetüket feltáró szövegrészek különböznek. Az egyik legizgalmasabb rétege a *Kettős:játék*nak az, ahogy a szereplők tükröződnek egymás világában. Az olvasó privilégiuma elejétől végéig összevetni a két nézőpontot. Az előadásban ezzel szemben a nézők véletlenszerűen vagy egyik, vagy másik szereplő szemszögéből láthatják a történetet. Ezzel együtt nem valószínű, hogy hiányérzettel járna csupán az egyik félnek a megismerése, sőt, megvan az az előnye, hogy a befogadó jobban azonosulni tud az egyik féllel, és hozzá hasonlóan érzékeli a másik szereplőről kapott képet.

A *Szélben szállók* darabban az édesanyja által nevelt, dajkamesékkel traktált kislány útra kel, hogy kiderítse az igazságot az apjával kapcsolatban. Találkozik egy testvérpárral. Anyjuk meghalt, apjuktól elválasztották őket, és árvaházba kerültek, majd onnan megszöktek, hogy apjukhoz menjenek. A szerzők jó drámaírói érzékkel, ugyanakkor a pszichológus hozzáértésével beszélnek a gyermek magáraulaltságáról, a testvéri egymásraulaltságról, a tabuk felépítéséről és ledöntéséről. A négy közül, úgy tűnik, ez a darab igényli a leginkább a nézők aktív részvételét. A jeleneteket interaktív, feldolgozó részek váltják fel, például: az alkotók a(z elhallgatott) történetekről beszélgetnek a nézőkkel, majd arról, hogy miként képzelel el a főszereplő az apját, rajzokat készítenek a testvérpár szerepébe helyezkedve stb.

A *gyáva* egy drogfüggő fiatal monológja, amelybe kétszer beékelődik a fiúnak az apával folytatott párbeszéde. A lazább szerkezetű, sok

helyen naplószerű szöveg egyik fő erénye, hogy megtartotta az alapjául szolgáló improvizációk frissességét. A darab a függőség állapotára helyezi a hangsúlyt, nem időz el a gyógyulás folyamatán (a szöveg vége hirtelen lekerekített). Az állapot bemutatása viszont erős hatást kelt, magának a drogozásnak a leírása (olvasva is) érzékletes, hűsbavágó. A szöveg hitelességét egyrészt az biztosítja, hogy az alkotók személyes tapasztalataikat vitték bele (eladdig, hogy a főszereplő és az őt játszó színész között életrajzi megegyezések is vannak, pl. a név, a foglalkozás), másrészt az, hogy addiktológus szakember is részt vett a munkában, aki az előadást követő beszélgetést is vezeti.

Az *Újvilág* főszereplője egy tinédzser lány, akinek szülei nemrég váltak el. Édesanyjával egy panelház albérletébe költöznek. A lány összebarátkozik két, rasszista nézeteket valló szomszéd fiúval. Fordulatos, erős történet bontakozik ki, amely nagyon jó kiindulási pont lehet az előadások után többnyire megvalósuló beszélgetésekhez. Itt senki sem abszolút pozitív vagy negatív figura, ezért nehéz eligazodni az igaz és hamis értékek között, ettől válik nagyon izgalmassá a darabban az identitáskeresés témája.

A *Párhuzamos világok* kötet szerkesztésének egyik kihívása ahhoz a mérlegeléshez kapcsolódik, hogy mennyire mutassa be a könyv az előadásokat, amelyekkel együtt a szövegek születtek, illetve mennyire táralja a darabokat önálló alkotásokként. Az előadásokról kapott információk (a bevezetőből tudhatunk meg idevágó adatokat, a darabok után pedig az előadások színlapjai olvashatók) helyénvalók, azonban a kötet megbírta volna a szerzők rövid bemutatását. Olykor mintha a szerkesztő nem használta volna ki eléggé a könyv lehetőségeit. A *Szélben szállók* darabban a csempész szerb szövege fordításban is szerepelhetett volna, illetve a *gyáva* esetében az áll a darab elején, hogy részlet hangzik el benne Gáll Szabolcs Balázs *Száraz létünk fekete napjai* c. könyvéből, ám nem derült ki, hogy melyik az a részlet. Ezek azonban apróságok ahhoz az élményhez képest, amit a könyv nyújt.

Jó, hogy olvashatók ezek a darabok. Elsősorban azért, mert az előadásoktól függetlenül is élvezetes szövegek, tehát kiállják az olvasás próbáját (apropó: a sorozatcím telitalálat!). Másrészt azért, mert az előadások dokumentumaiként működnek, és mert így könnyebben eljutnak olyanokhoz, akik esetleg kedvet kapnak, hogy színre vigyék őket.

Én és nem-én

Tózsér Árpád: Imágók

Az elmúlt öt évben született verseit összegyűjtő új kötetének címevel és a címet közvetlenül továbbgondoló, zömmel az első ciklusban helyet kapó költeményeivel voltaképp arra kérdez rá Tózsér Árpád, hogy hogyan rétegződik egy személyiség, hogyan épül föl a genetika, a szocializáció, a családi és a tágabb közösségekből kapott örökség, valamint a tanulás és persze a véletlenek koordináta-rendszerében egy ember, azaz egy ember élettörténete. Milyen rétegei lehetnek egy személyiségnek, és ezek milyen kapcsolatban vannak egymással?

Tózsér az „imágó” fogalmát hívja segítségül, hogy ezeken a kérdéseken, ezen a végső soron pszichológiai problémán a költészet eszközeivel elgondolkodjon, és hogy a kérdést önmagára, vagy, ahogy fogalmazni illik: egy rá nagyon hasonló önéletrajzi énré, a versek és a kötet beszélőjére visszavetítse. A kötet visszavezet a szerző gyerekkorába, a falusi miliőbe, mely legtöbbször biztonságot nyújtó, de bizonyos elemeiben nagyon is traumatizáló közeg, melyben a gyermeki csínytevések, a szülők és a nevelők kijátszása, a kortársakkal való játékos versengés, az első szerelmek és az első olvasmányélmények, a világ felfedezésének megannyi apró lépése éppúgy helyet kap, mint a nagypolitika és a világtörténelem egyénre vetíthető hatása. Ez a hatás például a háború alatti és utáni gazdasági helyzetben, a katonának elvitt és esetleg elvesztett családfők kihaverhetetlen hiányában, vagy épp a csehszlovákiai magyar kisebbség meghurcolásában jelenik meg. A Tózsér-féle én-történet fókuszja ugyan a gyerekkor, amit a kötet cím előre sejtet, hiszen az imágó fogalma a jungi, tehát egy pszichoanalitikus elméletben vált először kitüntetetté, ott pedig a serdülőkor, vagyis az egyéni én-tudat kialaku-

lása kiemelten fontos – legalább annyira, mint aztán a valódi felnőtté válás, tehát a szellem megszületése, ami az egyébként a versek témája is, és ami az imágó analízis mint terápia célja is lenne.

Az első vers első szava, a „gyerekkoromban”, már jelzi ezt az elköteleződést. Tózsér lírai hőse ebben az érdekesen tördelt, de a formát a ciklus több más darabjára is átörökítő szabadversben visszatér egykori falujába, és ott egy máshol felnőtt barátjának mutatja meg, amolyan idegenvezetőként, honnan indult, neki mesél gyerekkora egyik kedvelt játékaról, az ugróiskoláról is. Ez a játék önmagán messze túlmutatva árulkodik a hajdani kisközösség mélyszerkezetéről, az akkori élet íratlan szabályrendszeréről, melyben nemcsak a magatartásminták voltak szigorúan előírva, hanem az érzelmek megélésének és kimondhatóságának nagyon szűk lehetőségei is. Miközben a beszélő identitásának gyökereivel szembesül, kénytelen azt is kimondani, hogy „ez a falu már nem az a falu”, tehát kénytelen elidegeníteni magát a szülőhelyétől. A verset Esterházy Péternek ajánlja a szerző, ami arra is utalhat, hogy épp ő volt az a barát, akit a faluban végigkísért – de mivel Esterházy a kötet több versében is előkerül, ennél többről, másról is szó lehet. Vélhetően a kitelepítés a közös, összekötő élmény, ezen keresztül próbál Tózsér Esterházyhoz, vagy

Kalligram, Pozsony, 2016

ahogy a *Szegény Konrád, avagy 1:60.000* című versben utal rá, „E. P. mester” sokszor megírt, az életét és a gondolkodását is jelentősen befolyásoló történetéhez kapcsolódni. Legfeljebb az teszi kérdéssé a gesztust, hogy az kötetnyitó *Icek*, merthogy erről van szó, eredeti, 2015-ös megjelenésekor még nem tartalmazta az ajánlást, lehet ez tehát amolyan hommage-gesztus is a tavaly elhunyt író társ felé.

De az „imágó” fogalma arra a jelenségre is utal, ahogy ezt *Az egy imágó vallomása* című versben pontosan olvashatjuk is, amikor valaki megismerkedik a vágyait, elképzeli magát olyannak, amilyen lenni szeretne, vagy amilyennek látni és láttatni szeretné magát, és aztán el is hiszi, hogy ő maga az elképzelt személlyel azonos. Személyiségátvesztésről van tehát szó, de ennek abban az értelemben mégis termékeny változatáról, amikor az elképzelttel való vonzódás fejlődésre sarkall – ami akkor lehetséges, ha a valóságos és az elképzelt között nincs áthidalhatatlan szakadék. Ilyen módon lehet imágója Tózsér beszélőjének Esterházy vagy a Nobel-díjas Carl Spitteler, akinek ráadásul a legjobb regénye épp *Imágó* címen jelet meg. És ilyen módon válhattak a gyerekkor óta elképzelt vagy eleinte csak eljátszott szerepek is az énjé részévé. Ezekből az ideákból, imágókból, szerepekből mutat fel Tózsér néhányat, vélhetően a számára legfontosabbakat, miközben végiggondolja, hogy a falujából merre indították el, merre kellett volna mennie, milyen életet és milyen szerepeket szántak neki, mit vártak volna tőle a szülei és az első tanárai. Nem az lett, aminek várták, de nem is kérdés számára, hogy inkább akkor kéne magyarázkodnia, ha nem sikerült volna kitörnie a múltból, és nem most, nem azért, mert nem tudott vagy nem akart megfelelni a szülők standardjainak.

Az *Úton* című, a ciklusból, sőt, az egész kötetből kiemelkedő vers az életutat és a gyerekkori utazásokat köti össze mesterien, és ebben is hangsúlyosan ott van a váratlanság motívuma, a konkrét utazások céljának és metaforikusan értett élet-utazás irányának rejtélyessége. A vers megint visszatérés a gyerekkor helyszínére, a pusztuló faluba, ahol épp az utolsó férfit temeti el a megmaradt két öregasszony. Van a versnek egy közhelyes-sajnálkozó szólama az elnéptelenedő falvakról, a gazzal benőtt földekről, az omladozó házakról, az egykor csinos udvarokon rozsdásodó gépekről – de ez, bár szép ké-

pekkel, izgalmas versmondatokkal, lendületesen mondódik el, nem lenne érdekes. Sokkal izgalmasabb az ebben a sajnálkozásban megbújó önvád – hiszen a falvak épp azért néptelenedtek el, mert szülőttei a városokba vándoroltak, éppen úgy, ahogy ezt Tózsér is tette, nyilván a jobb, teljesebb és kényelmesebb élet reményében. Szomorú egy szellemfalut, de még szomorúbb a teljes életüket a földeken vagy az állatok mellett töltő, mégis szegénységben élő, megnyomorított embereket látni. És bár akár jogosan is lehet az föld hátrahagyásában az „anyagidegenség bűnét” látni, erről beszélni csakis saját döntésünket is felülvizsgálva lehet: mi miért döntöttünk a város mellett? A hatvanas évek költészetére volt jellemző, hogy a faluról elszármazott, a kétkezi munka helyett a versben becsmért lelkesítette a parasztságot, írt a falusi élet szépségeiről és értékeiről, vagy a falu izzadságba fulladó életéről. Ha valaki nem szeretné, hogy kihaljanak a falvak, költözzön oda, ha nem szeretné, hogy gaz nője be az udvarokat és a szántóföldeket, művelje meg a földet, tartsa rendben az udvarát – nagyon kétélű ezt másoktól számon kérni. Tózsér verseiben, ahogy jeleztem is, látszik ennek az öniróniának és önvádnak a nyoma, de lehetne ez egy kicsit erősebb és egyértelműbb is. Jó kérdés, jobb irány a „Miért, hogy múltam egyre nagyotmondásra csábít?” (*Lélek-bellebezés*), jó, amikor épp a saját sors elsődlegességéről van szó, és arról, hogy az élet nemcsak azok között a szűk keretek között teljesebben ki, amit az elődeink hagytak ránk. Tózsér vissza-visszatekinget, érthetően nosztalgiával gondol a szülőhelyére, de például a nagyívű *Ó, Orpheusz*-ban elsősorban magának teszi fel a kérdést: „megbántad már, hogy hátránéztél?” – hiszen neki aligha volt más útja, mint eljönni a faluból, ezért nehéz mit kezdeni a verseknek a modernitást kikezdő kitételeivel (pl.: „laptop-emlékek”) és a feledésbe vesző „tisztes múltra” tett állandó utalásaival.

A Tózsér-költészet valódi értékeit inkább az olyan versek mutatják meg, mint *Az Én és Nem-Én*, mely a személyiség határainak bizonytalanságán gondolkodik el, megint csak a fenti kérdések irányából. Fontos megemlíteni a vers Karl Jaspers-től vett mottóját is: „Mindenütt a kudarc a végső...” Emberként kudarcot vallani nem is igen jelenthet ebben a kontextusban mást, mint

elfogadni mások leírását önmagunkról, és meg sem próbálni saját narratívákat, saját válaszokat találni élettörténetünk miértjeire. A beszélő és az egész, gondosan szerkesztett kötet kérdése ugyanis továbbra is az, hogy mivé enged válni valakit a család és az iskola, és mivé kényszerít válni a hatalom, a történelmi helyzet és a politika. Ez a fajta önmegismerés ebben a kötetben nem juttat el az „igazság”-hoz, de a folyamat, az önvizsgálat maga végső soron önépítéssé válhat. Az önmegismerés útja tehát a saját esetlegességünk belátása, a saját életünket befolyásoló véletlenekkel történő konfrontáció. Újabb verseivel Tózsér a halál viszonylagos közelségéből a személyiség esetlegességére kérdez rá, hiszen nála sohasem az emberi sors univerzális, hanem épp az emberi sors esetlegessége az: nincs sorsszerűség, hanem inkább véletlenek vannak, nincs semmi célirányos a sorsban, ugyanígy nincs teljes és kimerítő esemény vagy élmény-leltár, nincs az emberi életnek egyetemes kontextusa, nincs teljes és igaz története egyetlen életnek sem. Nem menekülni kell tehát az esetlegességtől, nem arra kell törekedni, hogy elkerüljük a véletleneket, hanem költőként is inkább elismerni ezek létét és akár értékelni hatásukat az élettörténet alakulására. Az esztétikait, a szépet, a felemelőt vagy épp a tragikusat és a dermesztőt keresni benne. Kérdés, hogy ezek az okok, vagyis véletlenek tapasztalattá tudnak-e válni. Tózsér verseiben mintha épp ez történe meg, a véletlenek, azaz az esetlegesség súlyának kimondása és elfogadása.

Vannak persze közös események az emberi sorsokban, ez természetes, ha más nem, a halandóság biztosan egy olyan bélyeg minden egyes életben, ami kapcsolatba hozza ezeket a sorsokat: minden út a születéstől a haláig vezet, de minden egyes út más és más. Tózsér nagyon sokat, régóta és filozofikus érdeklődéssel foglalkozik a halállal, fő kérdése ebben a kötetben már így hangzik: „Hogyan kéne elütni még ezt az időt, / amit itt vagyok?” (*Boszorkányhétfő*) és: „Tíz év is adathatik még! – De aztán: Minek?” (*Acquam memento rebus*). Az öregedés és a halál a költészettörténet nagy-nagy témája, de már a tózséri költészetben belül is van története: kötetről kötetre előkerülnek az ezzel kapcsolatos gondolatok, félelmek, szorongások – vagy épp a higgadt és bölcs tudomásulvétel sorai. Tózsér gazdag és biztos, kiművelt formakultúrával, a kényes kérdéseket sem kikerülve gondolkodik az öregségről. Egyet-

len szempontot emelek ki: az imágó-versekben feltűnnek az első szexuális élmények („elnyomott bennünket a buzgóság, s a kanapén találtuk magunkat” – *Phlegetron, avagy 8 és 1/2 csapósünger*, „önszerveződtem egy Linda / névre hallgató szőke észti honleánnyal” – *Letkiss*), vagy épp az állatok párosodásának látványa, amit nem is egészen helyénvalóan „szerelmeskedésnek” nevez az egyik vers, a *Megerőszakolt angyal*. A szexualitás felfedezése természetesen a felnőtté válás kiemelten fontos eseménye, az első élmények az egész életre beépülnek a személyiségbe – nem véletlen, hogy azok a Tózsér-versek, melyek az én rétegeit igyekeznek feltárni, most is felemlgetik őket. De ugyanolyan érzelmi töltettel beszél az idő megszólaló is a nőkről: a *Vaginaajak* és a *Gondolatok egy Mélyszegénység-konferencián* című versek zavarba ejtően nyíltan, nem éppen gender-érzékenyen hozakodnak elő a vágy és az ahhoz kapcsolódó frusztráció képeivel. Az előbbi versben: „A költőnő, a legjobb itten”, a másikban: „Egy fügearcú költőnő egyre elém tolakszik” – majd előbb a moralizálás: „Piros vaginaajak ível, / s amit tud: sötét anyag.” utóbb a felülemelkedés: „hátra vihog rám, talán a / hajlandóságom kémleli. Nem, nem!”, „Inkább ürgelyuk, mint a fügeöl prése.”

Az őszinte indulat versbeli megjelenése költői teljesítményként értékelhető, de a beszélő viszonya a nőkhöz nagyon problematikus. Általában is probléma a Tózsér-versekben és -naplókban a női test tárgyyszerűsége, melynek része az a gondolat is, hogy a nők önmagukat a férfitekinteten keresztül nézik, nincs önazonos szubjektumképük (ez megint az imágó-problematika), a férfiak elvárása alól nem tudnak kibújni, mindig, minden helyzetben ahhoz igazodnak. Polgár Anikó *Tózsér Árpád naplóinak nőképe* címmel tartott egy máig publikálatlan előadást a *Tanulmányok költőportrékhoz* elnevezésű, 2015-ös pozsonyi konferencián, az ő megállapításait követve látszik igazán ennek a két versnek a kontextusa. A nyelvi durvaságok, a nőkre tett „macsó” megjegyzések, a nő nemi partnerként emlegetése, és sohasem szellemi társként való megjelenítése ezekre a szövegekre is jellemző. Nehéz ezt a beszédmódot akceptálni, de ha mindezt egy idősödő, saját szexualitásával is viaskodó beszélő mondatainak halljuk, aki a nőkben és még inkább a vágyban a személyiséget és az én-képet kikezdő fenyegetést lát, sokkal árnyaltabb lehet a képünk.

A kötetből némileg kilóg két hosszabb szöveg, de ezekről is feltétlenül szót kell ejtenünk. A *Deborah, avagy az Éden szíve* egy összegző, nagy vers, az utóbbi évtized Tőzsér-költészetének az egyik legsúlyosabb műve, a *Fogadó az Utolsó Szóhoz* viszont egy didaktikus, rosszul kitalált és ezért rosszul felépített drámai költemény. A *Deborah...* Milton legkisebb lányának csodálatos áldozatát énekli tizenkét hosszú strófában. Ő volt az, aki a vak apja mellett írta a neki diktált eposzokat és verseket, melyek tehát az ő keze nyomán, talán itt-ott az ő beletoldásaival, finomításaival születtek meg. Milton három feleséget temette el, miközben három lányt nevelt fel, jelentős értekezést írt a válásról – tehát női sorsok sora kapcsolódik az életéhez. Ráadásul megírta az *Elveszett Paradicsomot*, melyben a kor teológiai elgondolásaival ellentétben nem Éva áll egyedül a Sátán oldalára, vagyis nem miatta, nem a nő miatt veszíti el az ember Isten jóakarátát, hanem afféle „családi tanács előzi meg” az almaevést, Ádám is helyesli azt. Tőzsér ebben a kontextusban hozza tehát elő az életét apja szolgálatára áldozó lány történetét. Ez a képlet pontosan beleillik abba a tőzséri nőképbe, amiről Polgár Anikó az imént említett előadásában beszélt: a nő csak női szerepekben teljesebb ki, csak akkor, ha anya lesz és feleség, és ha segít egy férfit élni és esetleg alkotni, ha mindig és mindenben mögötte áll. Milton és a lánya története erre lenne példa – és ha a mögötte lévő elképzelést vitatjuk is, a szöveg kidolgozottsága, a formai összetettség, az, hogy részenként változtatva kialakít Tőzsér egy kettős nézőpontot, melyben Deborah hangját is halljuk és róla is olvasunk, kiemelt figyelmet érdemel.

A *Fogadó...* alap gondolatát a Benes-dekrétumok elleni indulat szülte, tehát egy olyan,

az akkor még Csehszlovákiában élő magyar kisebbséget és személyesen a Tőzsér Árpádot is ért sérelem, mely hetven év elteltével is joggal lehet ennyire heves. De ez önmagában kevés egy értékes mű megszületéséhez, sőt, most inkább akadálynak, mint segítségnek bizonyult. Az az elképzelés, hogy Benest Hitlerrel és Sztálinnal kéne egy asztalhoz ültetni, velük tehát egy lapon kéne említeni, hiszen mindhárman az emberiség elleni legszörnyűbb bűnököt elkövető politikusok, eleve túlzásnak tűnik, és eleve kérdésessé teszik a szöveg esélyeit. A három alak a pokolban, egy pokolbéli fogadóban beszélget egymással és a fogadóssal, illetve a Nauszika nevű, akkor tizenhét éves magyar lánnyal, akit a kisebbség-ellenes rendelkezések keretében durva megalázások közben kitelepítettek szülőfalujából. Nem jó ez a szöveg, nehézkes, egysíkú, fekete-fehér, és ezt még Tőzsér vitathatatlan színvonalú nyelvi megoldásai, leleményes átkötései sem mentik. Ami miatt mégis fontos, az épp a történelmi eseménynyel kapcsolatos indulat és a személyes érintettség, az a kiáltás tehát, ami ezeket az intézkedéseket okolja egy egész élet másként-alakulásáért: „Vádolom Bagzó Boyant máig beteg tüdőmért! / Vádolom nemi erőszakért! – Fiatalságom megrontója, / hét pokol égesse lelkét!” De ugyancsak fontos, hogy lássuk, az ilyen politikai kényszerek határozzák meg, ki hol nő fel, milyen nyelven beszél az iskolában, ott kik lesznek a barátai és a szerelmei és így tovább: minden-minden esetleges. Tudatos magánjellelű céljaink ugyanannyira, mint a tudattalan kényszerképzetek és szorongások, amelyekből leágaznak. Ez a végső soron modern és a tőzséri életműben újszerű elképzelés uralja Tőzsér Árpád új, az életművön belül is jelentős verseskötetét.

A tétovaságtól az elragadtatásig

Simai Mihály: Végtelen vonzásban

A tétovázás, a tétovaság az életben általában a gyengeség jele. A költészetben azonban a legfőbb erények egyikévé magasztosul. Közel viszi az embert a megváltói áldozathoz, ahhoz a Jézus Krisztushoz, akiről Pilinszky egyik verse mondja, hogy „veszkődve topog halálos esése előtt”. A költészetben a keresés bizonytalansága a valóban hiteles keresés jele és egy magasabb rendű bizonyossághoz vezető út jelzése, melyben a döntés halogatása a megfontoltság és a mindenkire való tekintet kifejeződésének látszik. Igen, a költészetben még a verscímben is elfér a „tétova óda”, arról nem is szólva, hogy az óda nem elégia vagy episztola, hogy olyan nagyon tétova lehessen, ám Radnóti mégis annak írta, írhatta.

Ezek a gondolatok voltak első reflexióim Simai Mihály költészetének közel hat évtizedet átfogó újabb kötete olvastán. Kötetcímei, ahogy eddig is, rendkívül tömörek és találóak. „Végtelen vonzásban” – ez a legújabb, 2016-os válogatott és új versek címe. Mennyi minden történik akár csak néhány évtized röpkének látszó történelmi idejében, amely azonban az egyéni életben világnyi változásokat görgethet elénk! A költő a folytonosságot szeretné érzékeltetni, és válogatásában ez maradéktalanul érvényre is jut. Vannak persze változások, felgyorsulások és lelassulások e versek folyamában, miként a természetben is a folyók különös sodrásokat, örvényeket mondhatnak magukénak, miként nyugalmas torkolatokat is a tenger közelében.

Simai Mihály több mottót is írhatott volna köteté elé, az olvasó képzeletében is több ilyen jelenhet meg, hogy a *Széljegyzet a J.A-univerzumhoz* című ragyogó versét felhasználva mi magunk

talán József Attila híres négysorosát képzelnök oda: Örökkön háborog a tenger, / Örökkön zúgnak a lombok, / Örökkön fájdalmas az ember, / Örökkön kicsik a dolgok. Vagy eljátszva még a mottó-lehetőséggel, a József Attila költészetét folytató Pilinszky-négysorosot is idevetíthetnénk, a *Hölderlin* címűt: December hője, nyarak jégverése, / Drótvégre csomózott madár, / Mi nem voltam én? Boldogan halok.

Persze a kötet bőven kínálna saját mottót is a *Fogj kezét a verssell* ars poetica.

Vagy maga a címadó vers:

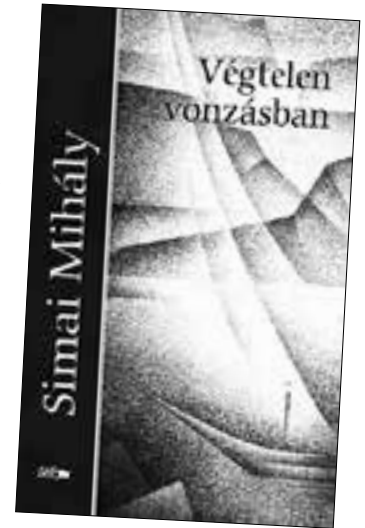
A Végtelenre sóvárog szívem,

– és, nem tudom, talán csak sejtelem,

de egy-egy fölfénylő percben azt hiszem:

a Végtelen is sóvárog szívemre.

Előző, *Valaki mindent elszeret* című kötetében (2012) Simai Mihály már próbát tett versei válogatásával. Ez tehát immár a második ilyen kísérlete. Jogosult e törekvés, hiszen az 1960-as években elinduló költésze az utóbbi húsz évben állt össze egészszé. Az előbb említett jelképességgel szólva, a forrás és a csermely vize igazi nagy folyamává az 1997 óta publikált köteteiben duzzad föl. A keresés tétovaságának főáramát régi költészetének mellékágai, a dalszerű, sokszor

Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2016

rejtélyes, ám letagadhatatlanul vonzó, lendületes és elragadó mellékáramok lendítették előre. Vanak persze, mint minden jelentős költészetben, neki is kivételesen nagy versei, mégis az egész költészet általános jellege megnyerő és imponáló. „Vidám nem vagyok, de énekelek” – szól egyik versének többször visszatérő vallomása. Simai Mihály azok közé a magyar költők közé tartozik, akik Berzsenytől, Csokonaitól, Vörösmartytól és Arany Jánostól fogva a költészet áramára hagyatkoznak, mert annak szinte megváltó erőt tulajdonítanak. Nem gondolatritmikus ez a költészet eredetét tekintve, mint az ősi bibliai zsoltárokat példaképpül állító Arany János lírája, melynek egy hely fölött köröző koncentrikus köreit sosem unjuk meg nyomon követni és megcsodálni. A görög–római költészetből az európai líra fő áramára hagyományozott zenei ritmus szabja ki e versek eredendő szövetét. A megszólalás vágya és öröme, de egyben fájdalom löki ki, bugyogtatja fel az életérzéseket. Tétova keresésről beszéltem, amit a megtévesztő látszat mögött is ott érzek Simai Mihály verseiben. Ez a keresés a forgószél erejével csap át valami hirtelenül kiformalódó, izzó elragadtatásba, a szemlélés, a látvány örvénylésében, a szabad versekben is a dalszerű versek tömegét ömöltetve elő, mint egy folyton-folyvást kitörő vulkán ontja a maga láva-folyamát. Az önkívületig sodródik a versmenet, a felfokozott érzés és szemlélet szakadás szélére jutó hálójában – és mégis egybemaradva. Mintha a korai századok Tamás-aktájának *Gyöngyhimnuszát* hallanánk, az e kötetben is megidézett újgnozstikus Hamvas Béla további segítségével. A kötet vége felé fölszaporodó istenes versek némi csillapulást hoznak e lávaömlésbe, szerencsére a kihülés veszélye nélkül, azonban határozottabb formát jelölnek ki gondolatnak, vágnak és akaratnak, de rajtuk is végighullámszik a létet igénylő, ugyanakkor a létből kikíváncozó, a nemlétre, vagy inkább az igazabb létre vágyakozás feszülése. A tétova keresés a misztikus elragadtatás

Keresztes János-i spanyol határvidékeit, a Today nada, a minden és semmi övezetét érinti. Már régebben, de most is a magunk részéről érzékeny villámcsapásként éltük és éljük át ezeket a megszólalásokat (*Meditáció, Legeslegvégül, Fohász*). Bár a gnóvizistól és az újgnozstikus hullámoktól legalább ugyanannyira távolságot tartunk, mint a fékezhetetlen és ellenőrizhetetlen ösztönök, indulatok és érzések mozgásától, el kell ismernünk, hogy Simai Mihály költészete számunkra félelmetes pengeélen táncol, és egyelőre és szerencsére előrehalad, még akkor is, ha olykor a jobbra vagy balra leesés veszélye rémленék föl.

Az 1956-os forradalom és az 1989 utáni magyar eseményeket idéző verseit is jelentőseknek látjuk, csakúgy, mint két humoros-ironikus rövid verseinek ciklusát, a magunk részéről a pálmát mégis hosszabb verseinek adjuk (*Fogj kezét ezzel a verssel, Az irgalmatlan csillagok alatt, Végtelen vonzásban*). Nyelvi erejét továbbra is csodáljuk a természetes, szókimondó igazmondás és a metaforikus sejtetés váltóáramában. Egyszerre tud megszokott és új lenni, egyszerre magától értődő és invenciózus, egyszerre kedves, derűs és elborult. Nyelviségének ebben a váltójátékában alighanem nincs párja mai költészetünkben, természetesen fenntartjuk a jogot, hogy a Guttenberg-galaxis honi boltozatát nem ismerjük, ismerhetjük teljes mértékben Hárs Ernőtől vagy Buda Ferencről Báthori Csabáig, Balla Zsófiáig és másokig.

Simai Mihály költészete megszólít és válaszra is ingerel. Ezért írhatom befejezésként:

Mind ki beszél, előbb csak magában
Majd váltva témát, érvet, következtetést,
A nagyvilágba ereszti sóhaját, lehelletét,
Hol, hogyan és kiben kél újabb szárnyra
A megkezdett jaj
– vagyis a dal –
Vagy szűnik a szó,
Súlyosan csöppenő
Könny.

Nő, bennem

Esterházy Péter: *Hasnyálmirigynapló*

Esterházy naplójáról kritikát írni olyan, mint a szerző utolsó szavait tenni mérlegre. Súlyos és egyszerre súlytalan gesztus, céltalanul rezeg a mutató. A szöveget számon kérni nem lehet. Tiltja a forma, az alkalom, a tanult és saját magunkon számon kért illem. Ki játszaná az őszinte meghívott szerepét egy temetésen, pontozná egytől tízig a búcsúbeszédet? Mégis irodalom: védetlen, de valahogy övön aluli szelídséggel lefegyverez, abba a passzív-befogadó szerepbe kényszerít, amit az író is megtapasztalt.

A publikálás gesztusa – az, hogy Esterházy kiadta betegségéről és kezeléséről szóló naplójegyzeteit – viszont megengedné a kritikát. Éppen ő beszélt arról egy interjúban, hogy „Papíron nincsen pucér valóság, lehet úgy csinálni, de akkor az a másik fikció lép a valóság helyébe”. Oké, legyen akkor fikció, félelemmel, várakozással kibélelt párhuzamos sík, ami a lehetségesig megközelíti az eredetit. Legyen úgy, hogy ez nem élet, nem az ő élete – ebbe kapaszkodva elindulhatunk.

„Rák, ez a jó kezdőszó.” A magától értetődő felütés in medias res lök bele minket az ismert történetbe. Egyúttal rögtön betölti a csehovi pisztoly szerepét is, de a fegyver nemcsak felvilan előttünk, mint a filmekben szokás: mindig szem előtt marad a *Hasnyálmirigynapló*ban. Feketen fénylik a dohányzóasztalon, a jegyzetfüzet lapjai között, a kórházi váróterem műanyag ülőkéjén, a megnyugtatónak vagy felvidítőnek szánt mondatokban. Tudathasadásos állapot: nézünk a csehovi csőbe, amíg hozzá nem szokunk. Tudomásul vesszük, hogy mi a vége, ami majdnem olyan, mintha elfelejtenénk. De a „majd-

nem” megtelepedik a látómező, a tudat határán: idegen test, konkrétan nem meg nem nevezett, ám ettől csak nyomasztóbb határidő. Majd, majd, majd – közelít végszó, a beszélő a súlyos, mozdulatlan függönyhöz.

Az elől felejtett – tartott? – csehovi fegyver, a baljós befejezetlenség viszonylagossá tesz minden mondatot, és egyfajta feszültséget ad a könyvnek, akkor is, amikor kicsit leül és önérdekűvé válik. A *Hasnyálmirigynapló* e nélkül a lüktetés nélkül nem lenne több intim jegyzethalmaznál, ami csak a „híreseibert” kukkoló voyeur-nek izgalmas. Esterházy egyébként öironikusan elismeri, nem gyakorlott naplói író, ezúttal sem az időt, inkább az időérzékelést is maga alá gyűrő veszélyt akarta meghatározni. „Próbáltam, próbálom a bajt nyakon csípni. Mondatok igájába hajlítani. Mondatok igája – hát ilyenekből látszik a baj.” (1. old.)

Az igába hajlítás szómágia, másfelől pszichoterápia. A tudat, hogy önmagunkat zabáljuk fel, saját halállal vemhes trójai falóként élünk – elviselhetetlen. A megszemélyesített démon viszont leválasztható, harcolhatunk ellene. A beszélő tehát életre hívja Hasnyálkát, akit félve-undorodva becézget: Hasminak, Mucinak, vagy hasnyálmirigynapló, máskor viszont szabályosan évődik

Magvető Kiadó, Budapest, 2016

vele. „Szóval, Hasnyálka legyen egy dögös csaj. Igen, de mégse így. Elég magas, 170 fölött, magas sarkúban ez már jelentős. De hogyan göngyölködik belém?” (24.) – így mutatja be hódítóját a gazdatudat, akit-amit aztán számon kérhet egy hasmenésnél is.

A nemválasztás is érthető, bár nem teljesen határozott döntés. Esterházy a Szűts Miklós festőművésszel közösen készített, *A bűnös* című képes könyvben írt először a betegségről. Már a nyitómondatok között említette – csakhogy mint férfit: „valójában Hasnyálmirigyirák volt a neve az ebadtának, életvidám, link fickó, festményen úgy festene, mint a költő Balassi Bálint, lenne bajsza, korabeli főfödője és nem utolsósorban vitéz kardja.” A bajszos, kardos fickóból lett aztán tündér, Hasnyálka, sőt, Haslányka. Talán azért, mert egy nővel könnyebb beszélgetni, vitatkozni, a behatolás, a belső kizsákmányolás pedig olyan megalázó és intim helyzet a férfi psziché számára, amit egy nőtől könnyebben visel el.

Az igazás-igézés viszont kétélű fegyver: a megszemélyesített dekonstrukció (szöveg helyett) testet ölt és öl, sértett női maszkjától nem tud szabadulni a narrátor sem. Az onkológiai vita oldalakon húzódik, és minél tovább tart, annál hideglelsebb. Mucikám ide, tündérem oda, világos, hogy a régi (sakk)játzmáról van szó, amit már Ingmar Bergman lovagja is folytatott a fekete ruhással *A hetedik pecsét*-ben. Amiben nem csak az elnyert idő a tét, hanem a méltóság – emberi, alkotói, grófi? – megőrzése is.

A kontrollért folytatott küzdelem a külső síkokon is megnyilvánul. Eleve kontrollvesztés, amikor valaki bekerül az egészségügyi el-látórendszerbe – a Hasnyálmirigynapló ebből a szempontból hiba nélkül olvasható kórházi látóleletként. A blasz II-es futballista főnemest a kispadra ültetik, onnan nézi, ahogy pokróc stílusú, de különben aranykezü dokik rendezik a testét, szó nélkül vagy udvarias semmitmondással. „Nem tudom, mit csinálnak a testemmel, de valamit csinálnak. Valami történik, ami fárasztó” (88.) – írja a Esterházy. A test remeg, nyáladzik, és görcsösen ürít, parázként ég a szempár a szigorú kemókokteltól, de ez még belefér a nővér szerint. Hogy mi fér még bele, és meddig? Nincs

válasz. Marad az onkológiai derű – ahogy szerző mondaná –, úriasan elviccelődni a mellkasi varratokat kiszedő nővérrel: „Nő még ilyen közel nem volt a szívemhez.” (88.).

A kötet naplóhoz illően elnagyolt, egy nap termése hol irodalmi szöveg, hol csak odavetett mondat. Munkavázlatok is beágyazódnak, mint például egy sikamlós sínovella részletei, ami aztán *Kezdet és végszók* címmel, a *Kalligram* folyóiratban jelent meg (2015/XXIV. december). Leg-alább annyira természetes, mint groteszk, hogy a *Hasnyálmirigynapló*-ba szervesül az éppen olvasott könyv, Harold Brodkey halálnaplója is: Esterházy jókat röhög az elmúlástörténet viccesebb részletein, és keresi a párhuzamokat-különbségeket.

Persze nem minden részlet fontos, de érdekes a dedikálásokról, családi ebédekről, nagy alvásokról szóló bejegyzéseket gondosan átnézni, hátha erősebb mondatot, gondolatfutamat találnunk köztük. Néha egy pillanatkép többet árul el Esterházy hónapjairól, mint egy kétoldalas Hasnyálka-dialógus. „Kicsit szédülök. Gyenge vagyok. Ettem titokban töpörtyűt, de lebuktam. (...) Jó ez a remény híján élni akarás.” (80.) Más-kor pedig valami elemi fájdalom tör fel, erősebb a fizikainál, olyan pillanat, ami a lét határára lök. „Ma hajnalban felébredtem, képzelje kisasszony, arra, hogy valami szorítja össze a mellkasom, a torkom, hogy alig kapok levegőt a zokogáshoz. Lényegében egyetlen mondat volt. Egymondatos érzés. Azt éreztem, hogy az életem egy hiba. Egy hiba.” (149.) Hiába címezték ezt is kisasszonynak, a részlet áttöri a fikció falát. Csak egy a naplóban elszórt gombok közül, de tömege bolygónyi, leszakadna minden kabátról.

A betegséggel járó fáradtság idővel aztán a szöveget is megtépázza. Megfigyelhető, hogy Muci erősödésével szaporodik a redundancia, több az ismétlés, a felejtésre utaló mondat. A naplóíró keresgél, füzetek, ötletek között – a hirtelen támadó, kétségbeesett munkavágyat végül gyengeség torpedózza meg. Mégis ír, naplón kívül egy Kurtág-szöveget, naplóba, hogy ma is fáj a combom, vagy a bentlakónak címezve: „Tudom, hogy nem csak egy szó vagy. De azért baszd meg a tragikus potenciálom.” (233.) A szétszórt cetliken közben ott hever, ahogy eddig, a fekete pisztoly.

„Égni fog itt minden”

Krasznahorkai László: *Báró Wenckheim hazatér*

Komoly várakozás előzte meg a könyv megjelenését, amihez bizonyára az író hazai és nemzetközi elismertsége is hozzájárult, illetve az a tény, hogy Krasznahorkai László hosszú évek óta nem jelentkezett nagyregénnyel. Az eddig közzétett kritikák, beszámolók szerint a *Báró Wenckheim hazatér* összegző műnek tekinthető, de ugyanezt erősítik a szerző nyilatkozatai és a fülszöveg is. Az új opus valóban tükrözi azokat a tematikus-motivikus választásokat, poétikai törekvéseket és felvetett problémákat, melyek a korábbiakat (különösen a nyolcvanas évek jelentős alkotásait, a *Sátántangót*, *Az ellenállás melankóliáját*, a későbbi *Háború és háborút*, de gondolhatunk más szövegekre is, amelyek megidéződnek a mostani regény lapjain) meghatározták, s persze az azóta felvetődő tapasztalatokat. Mindemellert pedig – bocsássuk máris előre – az elmúlt esztendő egyik legfontosabb és legjobban sikerült magyar regényét fedezhetjük fel benne.

Az első fejezetben a Tanár úr alakja kerül középpontba, így az olvasó ekkor még arra gondolhat, ő lesz a regény (egyik) főszereplője. Később azonban kiderül, nem így van, de a címszereplő sem válik valódi főszereplővé, hiszen személyénél hangsúlyosabb az őt körülvevő világ. A mohák tanulmányozásával nemzetközi hírnévre szert tevő tudóst megkülönböztetett tisztelet veszi körül városában, ám egyszer csak kiábrándul és látványosan kivonul abból a közegből, amellyel évtizedeken át maga is azonosult. Döntését jól megfontolja, alaposan előkészíti nagy honfoglalását a senkiföldjén. A várt nyugalmat mégsem leli meg a város szélén található elvadult környezetben, a szimbolikus nevű Csipkebokorban összetakolt kalyibájában. Váratlanul felbukkan ugyanis „balkézről” született lánya, aki egy tüntetésekön használatos táblával áll hosszú órákon keresztül a kunyhó előtt, és egy kézi hangosbeszélőbe kiabálva fenyegeti apját. A férfi egyedül marad (csupán a

társával szegődő, elhagyott kutyának adhatja elő nyakatekert eszmefuttatásait), gyilkossá és számkivetetté, üldözötté válik, hiszen a Helyierőknek nevezett motoros banda hajtóvadászatot indít ellene egyik testvérük halála miatt.

Báró Wenckheim Béla korántsem olyan határozott, mint a Tanár úr, zavarodottan téblábol, az események megtörténnék vele, képtelen irányítani azokat, jobbra fel sem fogja, mi zajlik körülötte. Nem tűnik fel neki, hogy a vonat áthaladt a határon, s arról sem vesz tudomást, ahogy a Keleti pályaudvarról kigördülő szerelvény mellett a bulvárlapok újságírói és fotósai rohannak, hogy hírt adjanak róla. Ő évtizedeken át Buenos Aires-ben élt, s most visszatér szülővárosába, hogy ott élje le élete hátralévő éveit. Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy a szerencsejáték-függő – s ebből adódóan óriási adósságot felhalmozó – urat Bécsen keresztül menekítik Magyarországra a rokonok, nehogy beszározzon a nemesi név. A hosszan elhúzódó vonatút során felbukkan a Szolnoki Danténak nevezett pitiáner bűnöző, aki annak reményében, hogy jól megkospasztja, a báró személyi titkárának ajánlkozik. Vagyis a Don Quijotéra emlékeztető, egyszerre nevetséges és szálanomra méltó regényalaknak Sancho Panzája is akad. Jellemző a regényre, és egyúttal humor forrása, ahogyan félreértik egymást. Wenckheim ugyanis folyton az *Isteni színjáték*ra hivatkozik, amiről újdonsült ismerősének fogalma sincs, hiszen ő a Bayern München futbal-

Magvető, Budapest, 2016

listájáról kapta a nevét, akiről viszont a báró nem tud. Az irónia, a humor talán eddig is felsejlett itt-ott Krasznahorkai szövegeiben, most azonban nagyobb intenzitással van jelen. Olyan humor ez, amely gyakran megmosolyogtatja az olvasót, de nem kínál feloldást, csupán ellenpontozza, amit a regény megmutat a kilátástalanságból. Elsőre úgy tűnhet, mintha a szerző eltúlozva ábrázolná világát, a valóság bizonyos mozzanatait, akár az egyes szereplőket is. Ilyen a furcsa, hórihorgas, sovány öregember alakja: „brutálisan hosszú karok, hosszú test, hosszú lábak, még a nyaka is hosszú, de még a feje is, valahogy olyan, hogy felfelé nyúlt meg” – meséli az egyik utas. (126.) Nem véletlenül mondják a hajléktalanok, amikor az adományok között megtalálják a báró túlméretezett, számukra használhatatlan ruhadarabjait, hogy „ilyen ember nincs”. (407.) Hamar rájövünk mégis, hogy a szöveg alig rugaszkodik el a valóságtól, minden, amivel szembesülünk, nagyon is ismerős.

A mű központi színterét nem nevezi meg az író, de a környező települések és a városrészek, utcák, terek gyakori említése alapján könnyen beazonosíthatjuk Gyulát. A topográfiai meghatározásnál lényegesebb, hogy a *mai* Magyarország és Kelet-Közép-Európa viszonyaira ismerhetünk. A szerző többek között olyan aktuális problémákra reflektál, mint a menekültválság, a szegénység, a cigánykérdés, a hajléktalanok helyzete, a gyűlölet és kirekesztés, a korrupció, de érinti a sajtószabadság, az újságírói etika kérdéseit is. A kisváros (csakúgy, mint az egész ország, s talán az egész világ) pusztuló és pusztulásra ítélt hely, ahol minden működésképtelenné válik, a járdákat szemétkupacok borítják, folyton jeges szél fúj, hideg eső permetez. A kaotikus állapotok jó táptalajt jelentenek a szélsőséges eszméknek: a „motoros szabadidőegylet” tagjai rendteremtés ürügyén – a rendőrkapitány felhatalmazásával – szabadon garázdálkodnak az utcákon. Érthető, hogy ebben a helyzetben, amikor belülről nem találnak megoldást, az emberek kívülről várják a segítséget, és sorsuk jobbá válását remélik, amikor a közvéleményt leginkább formáló Blikkből arról értesülnek, hogy a település híres szülötte visszatér, és szétosztja vagyonát. Épp ezért mindent megtesznek annak érdekében, hogy a nemes jótevő semmiben ne szenvedjen hiányt: fogadására nagyszabású ünnepségsorozattal készülnek, az összes játékgépet elszállítják a kocsmákból, nehogy a báró újra kísértésbe essen, a kastélyt kiüritik, az ott lakó árvagyerekeket az óvodába költöztetik, az asszonykórus nagy nehézségek árán betanulja az *Evita* híres betétdalát, a motorosok kürtje ugyancsak a *Don't Cry For Me*

Argentina dallamát harsogja. A megérkezés, a hazatérés (ezzel összefüggésben pedig a csodavárás, a megváltás iránti vágyakozás) jól ismert motívum a művészetben, és Krasznahorkai prózavilágában. A báró azonban nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, alkalmatlan az üdvözítő szerepére, maga is támogatásra szorul, túlzottan érzékeny, mentális problémákkal küszködő ember, akit csak egyetlen cél vezérel, hogy hosszú idő után újra láthassa ifjúkori kedvesét, Marikát, akinek fényképét mindig magánál hordja.

Az eseményekről úgy értesülünk, hogy a helybeliek egymásnak adják át a szót, majdnem mindent az ő perspektívájukból látunk, a nézőpontok megsokszorozódnak, a látószögek bekezdésről bekezdésre (időnként egy-egy bekezdésen belül is) váltakoznak. Egyeseknek csak rövidebb megnyilatkozásra van módja, míg mások nagyobb figyelemben részesülnek. Az olvasó nem mindig tudja azonnal beazonosítani, éppen ki beszél, de ahogy előrehaladunk a regényben, s minél inkább magunkénak érezzük ezt a világot, annál könnyebben felismerjük a megszólalót, már csak azért is, mert a szöveg igazodik az illető stílusához, beszédmódjához. A társadalom különböző rétegei hangot kapnak, így például a mozdonyvezető, a benzinkutas, a taxis, az asztalos, a postás, a plébános vagy a linzertjéről híres Ibolyka néni. Felvonulnak a helyi méltóságok, a hatalommal élő és visszaélő városvezetők, köztük a korrump rendőrkapitány, aki mindent a kezében tart, de a városnak ebből csak kára származik, valamint a polgármester, aki csak látszólag irányítja a település életét, valójában kicsúszik a kezei közül minden, semmi nem tőle függ, s megvetendő tulajdonságai mellett esendőségét is megpillanthatjuk. A bizottsági ülésen rosszul fogja el, s a földre zuhanva észreveszi a porcicákat a tárgyalóterem sarkában, „amitől aztán az utolsó gondolata az volt, hogy szólnia kell a takarítóknak, mert ez a trehány-ság nem engedhető meg”. (429.)

A narrátor szerepére az (ön)ironikus hangvételű, *Figyelmeztetés* címet viselő bevezetés reflektál, melyben egy karmester (vagy magát impresszáriónak nevező figura), kezében almát tartva, már-már istenségeként megnyilvánulva intéz szónoklatot az egybegyűltekhez a műegész teremtésének folyamatáról. A narrátornak „mindenről és a legteltesebb tudomása van”, így tehát arról is, amivel szereplői nincsenek tisztában. Nem csupán felügyeli és összerendezi a különböző szövegeket, hogy azokból egységes alkotás jöjjön létre, de gyakran ki is egészíti a megnyilatkozó monológjait, gondolatait: „míg így vívódott odabent a kalyibában, kint a tisztáson ott

maradt még négy fontos papírdarab a sötétben, ám ezt ő nem találta meg, pedig talán a hasznára vált volna, hiszen ha a helyes sorrendben rakja ki őket, azt betűzhetné volna ki, hogy «kicsinállak-nagy-ember!»» (44.) A zenei struktúra eddig sem állt távol Krasznahorkaitól, mostani regénye mintha egy kórus- vagy zenekari művet imitálna. A könyv végén kottatár szerepel, benne a felhasznált és eltűnt anyagok listájával, a tartalomjegyzék helyén táncclapot találunk, mely a következő dallamot adja ki: TRR, RAM, PAM, PAM, PAM, HMMM, RÁRÍRÁ, RÍ, ROM.

Rendkívül érzékletesen jeleníti meg a szerző valamennyi figuráját. Mintha kamera mutatná a szereplőket, magunk előtt látjuk szájmozgásukat, sajátos gesztusaikat. Közös bennük, hogy sorsukat, élethelyzetüket determinálja az a környezet, amelyben élniük adatott. Jó példa erre az érettségizett, latin szerzőket olvasó szakaszvezető, aki a hideg irattárban tölti mindennapjait. Az alsorsori helyiség bezártsága, fullasztó levegője, a mindent átható dohszag, a felülről világító neonfény a regény világának nyomasztó légkörét jeleníti meg, azt a világot, ahonnan nem lehet kitörni. Ezt éli át Dóra, a turisztikai hivatal új alkalmazottja, aki magatehetetlen édesapjáról is gondoskodik, s ezt éli át Marika, az álmodozó, romantikus lelkületű asszony, a báró egykori szerelme, akinek nem volt része a boldogságban, a férfiak csak kihasználták. Ő azonban újabb csalódását követően elhagyja szülővárosát és a fővárosba megy, ahol elveszíti szeme elől az olvasó. Ugyanott látjuk viszont a Tanár urat – éppen egy Kossuth téri tüntetésen, ahol a lánya szónokol –, de az ő sorsáról sem tudunk meg többet. Sejthetjük csupán, hogy kísérlete az új élet megteremtésére kudarcot vallott.

A báró törekvése, címbe emelt hazatérése ugyanúgy nem valósulhat meg. Útközben, a vonat ablakából szemlélve a tájat, még úgy tűnik számára, mintha minden a régi lenne, a felhők között átsugárzó fénynyalábok látványa boldogsággal tölti el. Később azonban rádöbben, hogy mindaz, amit keres, ami a valódi megérkezést lehetővé tenné, csak az emlékeiben létezik, a valóság egészen más képet mutat, csupán „a hült helyeit látta mindannak, ami egykor ott volt, de most már nincsen ott”. (332.) A szerelem, mely évtizedeken át fogva tartotta, illúzióknak hat, s a vele szemben ülő hatvanhét éves asszonyban először nem ismeri fel hajdani kedvesét, a Casino nevű presszó helyén, ahol első csókjuk elcsattant, ma már kínai üzlet található. Gyermekkori sétái helyszínén, a Városerdőben bolyongva – mielőtt a vonat elé vetné magát – élete értelmén töpreng, a választ a Jóistentől várja. Amikor azonban magától megvi-

lágosodik, és rájön, mit kell tennie az öngyilkosság helyett, már késő, mégis a sínek között leli halálát.

A mű utolsó harmada a báró halála utáni történéseket beszéli el, azt, hogyan jut el a város – különösen, miután kiderült, hogy Wenckheim Béla után nem maradt vagyont – a csalódástól, a kiábrándulástól az újbóli reményvesztettségén át a felháborodásig, az indulatok elszabadulásáig, melynek vizsztatásztól lenyomata az a szégyenteljes, gyalázkodó, magyarellenes iromány, amit névtelenül közöl a helyi ellenzéki lap. Az apokaliptikus végkifejletre már a kalauz figyelmeztet hosszas monológja végén a regény viszonylag korai szakaszában: „meglátja az úr, az lesz a vége, hogy égni fog itt minden”. (112.) A kigyulladó Csipkebokor ugyancsak a mű zárlatát vetíti előre, de voltaképpen számos apró történet ugyanabba az irányba mutat. A városban egyre furcsább dolgok történnek, a baljós jelek sokasodnak, különböző szörnyű eseményekről hallani, a közelgő katasztrófa napról napra fenyegetőbbé válik. Különösen három kimerevített pillanatban koncentrálódik a megmagyarázhatatlan félelem, mely az ott élőket kivétel nélkül átjárja. Két alkalommal autók (a harmadik esetben üzemanyag-szállító kamionok) végtelenül hosszú, kísérteties menetoszlopa vonul végig a városban, ami nemcsak váratlan, de érthetetlen is. Abban a „törött pillanatban”, az idő és a lét megszakítottóságában benne rejlik a teljes megsemmisülés ígérete.

Krasznahorkai László félezer oldalas, kiváló érzékkel megkomponált nagyregényt tett az olvasó asztalára. Ebben a konstrukcióban minden a helyén van, egyetlen mozzanat sem tűnik feleslegesnek. Rendkívül dinamikus szöveg szerveződik, mely elejétől a végéig képes fenntartani az érdeklődést. A *Báró Wenckheim visszatér* ezzel együtt nem könnyű olvasmány, komoly aktivitást, együttműködést vár a befogadótól, de érdemes megküzdeni vele.

A nyugtalanító zárókép még inkább felerősíti a regényen végighúzódó mondanivalót, és semmiféle üdvözítő megoldásra nem ad módot. Amikor a felfoghatatlanul nagy, mindent felemészítő tűzrohama lecsap a városra, csupán a betonvíztorony marad állva, melynek tetejéről lábait lógatva tekint le a Hülyegyerek az üszkös maradványokra. Közben énekel, újra és újra kezdi előlről, ismétli és variálja ugyanazt a dalt, majd pedig karmesterként beint a láthatatlan közönségnek, felszólítja őket, hogy kapcsolódjanak be. A kórusmű újbóli felhangzására már nincs lehetőség, hiszen valamennyi hang elhalt végleg, csak egyetlen túlélőként az árvaház értelmi fogyatékos lakója képes a maga módján búcsúzni. És, ahogy a tartalomjegyzék is mutatja, minden kezdődik előlről. Da capo al fine.

Az előző számunk tartalmából

Bogdán László, Halmai Tamás, Horkay Hörcher Ferenc, Birtalan Ferenc, Dávid Péter, Nagy Zopán, Csombor Rita, Zalán Tibor versei

Antal Balázs, Czakó Gábor, Kontra Ferenc prózái

Markó Béla esszéje, Pécsi Györgyi, Molnár Zsófia tanulmánya

Turok Margit és Boros Judit Jankó János művészetéről

Vörös István Pisztoły az asztalon című drámája

Kritikák Tóth Krisztina, Acsai Roland, Nádas Péter, Milbacher Róbert, Dani Erzsébet kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrásy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3.000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.